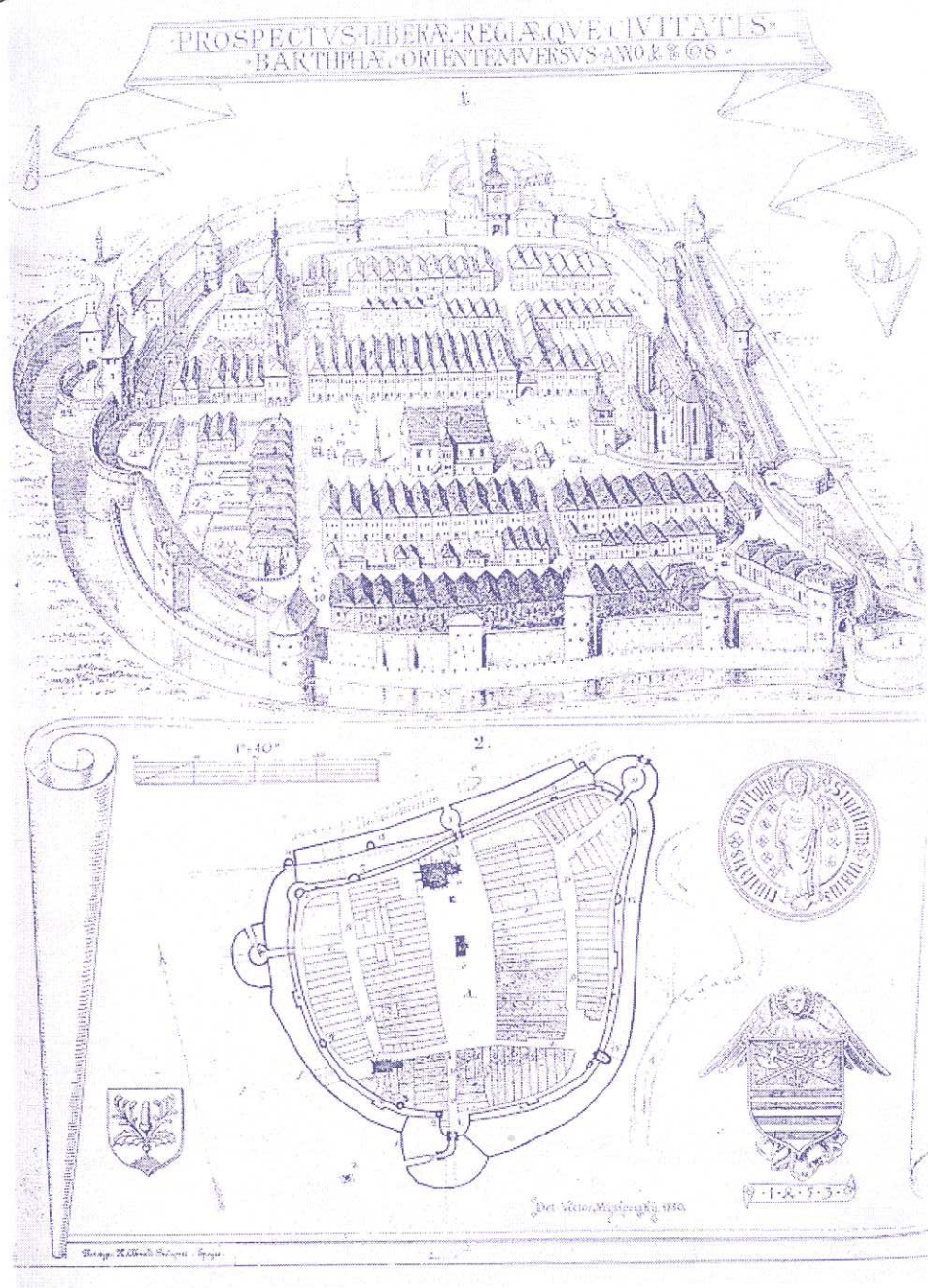

BARDKONTAKT 2003

„PROBLEMATIKA MESTSKÝCH PAMIATKOVÝCH CENTIER“

ZBORNÍK PREDNÁŠOK

BARDEJOV
27 - 28. AUGUST 2003

ZBORNÍK PREDNÁŠOK

ODBORNÉ PREDNÁŠKY :

- 1 **PEŠIE ZÓNY V ORGANIZME MESTA**
Prof. Ing. arch. Peter VODRÁŽKA - FA STU Bratislava
- 2 **POZNÁMKY K PROCESNÝM OTÁZKAM VÝSTAVBY PEŠÍCH ZÓN**
Prof. Ing. arch. Bohumil KOVÁČ, PhD - FA STU Bratislava
- 3 **PEŠIE ZÓNY Z POHĽADU OBNOVY HISTORICKÝCH MESTSKÝCH PRIESTOROV**
Doc. Ing. arch. Pavel GREGOR, PhD - FA STU Bratislava
- 4 **REHABILITÁCIA, ČI REGENERÁCIA ?**
Doc. Ing. arch. Jara LALKOVÁ, PhD - FA STU Bratislava
- 5 **PSYCHOLOGICKÉ HEADISKÁ FORMOVANIA, VNÍMANIA A ZAŽÍVANIA URBANISTICKÉHO INTERIÉRU MESTA**
Ing.arch. Silvia BAŠOVÁ, PhD. - KUAS - FASTU BRATISLAVA
- 6 **POBYTOVÁ POHODA A SOCIÁLNA BEZPEČNOSŤ PEŠÍCH ZÓN**
PhDr. Ľubomír FALTAN - Sociologický ústav, SAV Bratislava
- 7 **ARCHITEKTÚRA A HISTÓRIA ŽIDOVSKÉHO SUBURBIA V BARDEJOVE**
Jana ŠVANTNEROVÁ - študentka FF UPJŠ Bratislava
Ing. arch. Alexandra LAKATOVÁ - STAPING - Architektonický ateliér Bardejov
- 8 **REKONŠTRUKCIA OBJEKTU " BOSÁKOVA BANKA " V PREŠOVE - CENA EURÓPA NOSTRA**
PhDr. Darina PETRANSKÁ - PÚ Bratislava, regionálne stredisko Prešov
- 9 **NORDIC SYSTÉM - NOVÁ GENERÁCIA STREŠNÝCH OKIEN VELUX A ICH APLIKÁCIA V MESTSKÝCH PAMIATKOVÝCH ZÓNACH**
Ing. Mária KONIAROVÁ - VELUX Slovensko, s.r.o. , Bratislava
- 10 **ZAMOŚĆ - IDEÁLNE MESTO, VŠEOBECNÝ HISTORICKÝ CHARAKTER, PRÍTOMNOSŤ A BUDÚCNOSŤ MESTA - REVITALIZAČNÉ AKTIVITY**
ZAMOŚĆ - MIASTO IDEALNE, OGÓLNY RYS HISTORYCZNY, TERAŻNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ MIASTA - PODJĘTE DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE
Arch. Jan Radzik - Zamość, POLSKO
Arch. Barbara Skórzynska - Teriecka - Zamość, POLSKO
- 11 **OD ASANACE K UNESCO**
FROM DEMOLITION PLAN TO UNESCO
Ing. arch. Ľubor Herzán - Třebíč, ČESKO

BARDKONTAKT 2003

PEŠIE ZÓNY V ORGANIZME MESTA

Prof. Ing. arch. Peter VODRÁŽKA - FA STU Bratislava

PEŠIE ZÓNY V ORGANIZME MESTA

Prof. Ing. Arch. Peter VODRÁŽKA

Po ukončení druhej svetovej vojny v roku 1945 prvá fáza v urbanistickej a architektonickej tvorbe bola orientovaná na obnovu a výstavbu vojnou zničených miest a obcí, keď sa hľadal odkaz v predvojnovom funkcionalizme s viac či menej úspešnými pokusmi o realizáciu kontinuity vývoja v našich podmienkach. Stále však neodzrkadľovala postupne sa meniace spoločenské podmienky. Dôkazom zložitej politickej situácie, v ktorej sa odohrával mocenský boj o ďalší osud našej republiky môže byť aj architektonická a urbanistická tvorba, ktorú predovšetkým v urbanistickej polohe poznačila nedostatočná pripravenosť smerných územných plánov, s tým súvisiaca náhodnosť a niekde aj nevhodnosť lokalizovania investičnej výstavby.

Urbanistická tvorba mala zjavne črty predvojnového obdobia, charakteristické pre kapitalistické súkromno-vlastnícke podmienky, bez rešpektovania celospoločenských súvislostí a vzťahov k celku. Aktuálnou témou zostávalo uspokojenie požiadaviek o ubytovanie, teda výstavba bytov, pričom sociálna infraštruktúra zjavne zaostávala. Problematika **kultivácie verejných priestorov**, dnes nazývaných pešie zóny, zďaleka **nepredstavovala prioritu v riešení nastolených problémov**.

Nastúpený vývoj po roku 1948 však znamenal za cenu radikálnej a násilnej zmeny vlastníckych vzťahov odstránenie posledných zábran, ktoré sa kládli do cesty celospoločenských záujmov a predstavuje výrazný medzník v novodobých dejinách Československa. Bol dovŕšený „zápas o prerastanie národnej a demokratickej revolúcie v socialistickú“, ktorý sa následne prejavil vo všetkých oblastiach našej spoločnosti.

Nové typy bytovej výstavby a typové podklady niektorých objektov občianskej vybavenosti nesú znaky, ktoré vyplynuli z dôsledného podriadenia sa dispozície konštrukčnému systému. Táto tendencia, ktorá mala na zreteli predovšetkým ekonomické a technologické aspekty, vyúsťujúce do extrémne zjednodušeného racionálneho výrazu architektúry. Podobne ako pri objektoch, aj v urbanistickej tvorbe **chýbala snaha o dôslednejšie riešenie hmotovo-priestorovej skladby s využitím zákonitostí kompozície**. Charakter takto navrhovaných komplexov bol **oslabovaný strohým výrazom architektonických objektov, utilitárnym riešením verejných priestorov**, nevyužívaním zelene a nedostatočným vybavením objektmi občianskej vybavenosti. Proklamovaný hlboký sociálny aspekt novej výstavby sa tak dostáva do konfliktu s jej výrazom i prostredím, ktoré formovala.

Bezvýraznosť výsledkov architektonickej a urbanistickej tvorby v realizáciách komplexov bola predmetom kritiky a formovania nastupujúcej tvorivej metódy socialistického realizmu, ktorá mala byť reflexiou utvárajúcej sa spoločnosti, vyjadrovať jej ciele, túžby, ideály. Dnes konštatujeme, že táto metóda tvorby mala svoje výrazné nedostatky, ktoré sa prejavovali najmä diktátom z centra, nedostatočným priestorom pre regionálne zvláštnosti, v jednotnom používaní výrazových prostriedkov, čo len zvyšovalo uniformitu miest, ktoré si celé storočia udržiavali svoj osobitý výraz, svoju identitu. Táto metóda práve v polohe využívania výrazových prostriedkov prešla od začiatku päťdesiatych rokov rôznymi štádiami.

Obdobie päťdesiatych rokov nesie črty formálnej znakovosti, ktorá čerpala z výrazových prostriedkov minulých období a vyúsťila do monumentálne pochopenej architektúry a urbanizmu. Napriek množstvu výhrad, ktoré máme proti formálnej znakovosti tohto obdobia, môžeme v tvorbe badať množstvo pozitív, ktoré súvisia s **úsilím o vytvorenie optimálneho humánneho prostredia** na úrovni požiadaviek doby. Najzaujímavejšiu, aj keď nie do dôsledku realizovanú koncepciu predstavuje výstavba novej Dubnice (J. Kroha), ktorá sa mala stať vzorom pre socialistickú výstavbu u nás. Práve tu môžeme sledovať snahu o vytváranie blokov, vnútroblokov, **hlavných a vedľajších osí, vyjadrených priestormi peších trás**, vyúsťujúcich do dominánt, využívanie osovosti, symetrie a ďalších kompozičných princípov a prvkov, ktoré majú pôvod v minulých obdobiach, a v pokuse o ich aplikovanie na súdobý urbanistický súbor.

Situácia od roku 1965 do konca osemdesiatych rokov je charakteristická uplatnením nových aspektov v urbanistickej tvorbe, vyjadrených predovšetkým v prechode z kvantitatívnych ukazovateľov na otázky kvality. Naďalej však pretrvávajú extenzívne formy rozvoja sídiel s rozvoľnenými spôsobmi zástavby, aj keď môžeme pozorovať väčšie úsilie o koncipovanie sídiel ako homogénnych štruktúrnych celkov, čo predstavuje zapojenie nových obytných štruktúr sídiel do organizmu mesta a predpokladá výraznejšie koncipovanie nových obytných súborov vo vzťahu k pôvodnému sídlu z hľadiska pešieho pohybu. Azda najzaujímavejším experimentom z tohto obdobia je obytný súbor na dnešnej Račianskej ulici v Bratislave

(1957) od kolektívu autorov O. Dukát, Š. Ďurkovič, V. Houdek, Š. Svetko a E. Vician, kde popri novom pojatí hmotovo-priestorového konceptu jednoznačne **dominuje vytvorenie výraznej línie pešieho pohybu**, prepájajúcej predsunuté hmoty objektov občianskej vybavenosti a dostredivo smerujúcej k centru mesta Bratislavy.

Ďalšie etapy vývoja predstavujú komplexné chápanie problémov v oblasti urbanistickej tvorby a to jednak v polohe funkčno-prevádzkových vzťahov, ale aj v polohe hmotovo-priestorového konceptu. Mesto a jeho jednotlivé časti sa opäť začínajú chápať ako homogénny štruktúrny celok. Jednotlivé obytné súbory majú **premýšlený systém peších trás**, pričom sa čoraz viac zdôrazňuje požiadavka prepojiť tieto časti mesta so samotným centrom a historickým jadrom. Výraznými príkladmi takéhoto riešenia obytných súborov predstavujú obytný obvod Štrkovec (1959 - 1964), obytný súbor Kútiky (1964 - 1968), na ktorý nadviazal obytný súbor Dúbravka. Rozsahom najväčší urbanistický koncept v podmienkach Slovenska však predstavovala výstavba nového obytného sektora Petržalka, ktorý sa však najmä v polohe zariadení vyššej občianskej vybavenosti nepodarilo dodnes v plnom rozsahu dobudovať, pričom práve tieto zariadenia predstavujú z hľadiska budovania systému verejných priestorov a peších trás nevyhnutný predpoklad zvýšenia ich atraktívnosti. Preto výstavba prepojenia Petržalky s historickým jadrom Bratislavy systémom peších trás sa realizuje až v súčasnosti.

Súčasnú etapu vývoja charakterizuje návrat do miest. Riešenie centier miest a na ne nadväzujúcich častí patrí k aktuálnym problémovým okruhom súčasných sídiel. Do popredia sa dostávajú také metódy riešenia mestských jadier, ako sú regenerácia, dostavba, prestavba. Centrum mesta s vymedzenou oblasťou historického jadra mesta respektíve nadväzujúcich častí je „najpestrejšou“ časťou mesta. Z hľadiska výrazu predstavuje prierez dejinami mesta až po súčasnosť, dokumentovanú nielen architektonickými objektmi, ale aj priestormi, ktoré graduujú od jadra k okraju sídla, previazané sieťou ulíc rôznych proporcií a tvarov. Je to prostredie človeku nesmierne blízke a nám musí ísť o to, ako ho človeku prinavrátiť. To je základná idea vytvárania peších zón v centrách našich miest.

V našich podmienkach sa otázky peších zón, či presnejšie **verejných priestranstiev, viažu predovšetkým na riešenie historických jadier a centrálnych mestských zón**. Tie však predstavujú len parciálnu, hoci podstatnú časť celého systému peších trás v mestskom organizme. Pešie zóny a trasy v sídle vytvárajú hierarchizovaný systém, korešpondujúci s hierarchiou centier občianskej vybavenosti. Pešie zóny prechádzajú do peších trás, a tie postupne až do chodníkov, ktoré zabezpečujú väzbu sídla a okolitých prírodných a civilizačných lokalít a atraktív. Avšak môžeme prijať zásadu, že podstatnú časť systému peších trás **predstavujú línie a ich križovania - priestory námestí historických jadier a centrálnych mestských zón; dochádza tu k vyvrcholeniu a kulminácii vnemových zážitkov, ktoré sú odrazom prostredia bohatého obsahovo, funkčne, kultúrno-historicky aj architektonicky**. Je naším zámerom, aby toto prostredie bolo koncepčne jednotné, ale hmotovo-priestorovo a výrazovo rôznorodé. Pretože nejde o prostredie so sociologicky vyhranenou štruktúrou návštevníkov, naplňajú sa tu prakticky všetky činnosti obyvateľstva, ktoré na seba viažu obchodno-distribučné, kultúrno-spoločenské a administratívno-správne aktivity vedno s bývaním a regeneračno-oddychovými možnosťami.

Popri lokalizácii a vymedzení peších zón a trás v sídelnom organizme je dôležité rozloženie a prelínanie sa hlavných funkčných celkov. Podľa veľkosti sídelného útvaru môžeme vysloviť zásadu, že **so znižovaním počtu obyvateľov sídelného útvaru sa bude zväčšovať miera polyfunkčnosti pešej zóny**.

Dôležitou zásadou pri riešení peších zón a trás v meste je **striedanie línií rušného pohybu a plôch s predpokladmi oddychu vo väzbe na prírodné prvky** a s možnosťou bohatých vnemových zážitkov pri statickom pozorovaní okolitého prostredia.

Ďalšie, čo výrazne vystupuje do popredia pri riešení peších zón v ťažiskových priestoroch mestských centier, je **rešpektovanie a dotváranie kultúrno-historickej kontinuity prostredia, ideovej jednoty, nadviazanie na odkaz predchádzajúcich generácií**; tento proces by mal vyústiť do vytvorenia identického prostredia, poznačeného „génium loci“, teda duchom daného mesta.

Spomenuté tendencie predstavujú základné funkčno-prevádzkové a formálne aspekty, nevyhnutné pre etapu vytypovania a identifikácie priestorov pešieho pohybu v sídle. V našich podmienkach je dôležité spomenúť, že s ňou zákonite súvisí aj legislatívno-administratívne rozhodnutie o existencii pešej zóny. Prípravná etapa prác, predchádzajúca projektovej práci na probléme, sa zasa nezaobíde bez **reorganizácie systému dopravy**, ktorá sprevádza formovanie ťažiskových priestorov sídiel v celej šírke záberu od rýchlostných cez zberné až po obslužné komunikácie, plochy a zariadenia statickej dopravy s ich logickým

situovaním, druh, trasovanie a zastávky mestskej hromadnej dopravy. Riešenie vzťahu dopravy a pešieho pohybu a závislosti od lokálnych podmienok konkrétneho sídla môže mať rôznorodú podobu, avšak v zásade možno konštatovať, že bezkolíznosť týchto druhov pohybu sa zvyšuje smerom k centru, k ťažisku mestských centier. Samozrejme, že táto požiadavka sa odvíja od dimenzií verejného priestoru, dĺžky aj šírky, pretože ich zväčšovanie zákonite so sebou prináša zložitosť v zabezpečovaní ich optimálneho fungovania z hľadiska dynamickej, statickej, mestskej hromadnej dopravy, zásobovania, jednoducho premiešavania pešieho pohybu a dopravy a hľadania ich optimálneho vzťahu.

Naopak, smerom k okraju sídiel sa môže zvyšovať previazanosť pešieho a motorického pohybu v spoločných koridoroch ulíc, môžeme hovoriť o systéme ulíc s upokojeným dopravným ruchom a o obytných uliciach. Plochy statickej dopravy a zastávky MHD je vhodné situovať v tesnej väzbe na nástupy do peších zón, ktoré sa žiada aj akcentovať. Zásobovanie v peších zónach predstavuje samostatnú časť riešenia; existuje viacero možností v závislosti od charakteru územia, hlavnou podmienkou však opäť zostáva bezkolíznosť prevádzky v styku s pasantmi a návštevníkmi. Spôsob riešenia ťažiskových priestorov mestských centier, ktoré vytvárajú rámec priestorov pešieho pohybu, závisí od toho, či ide o prostredie s historicky hodnotnou štruktúrou, so štruktúrou rôznorodou, alebo celkom novou. Potom môžeme hovoriť o **záchrane, pretváraní alebo dotváraní štruktúry – v každom prípade však musí ísť o dôkladnú analýzu stavu technickej infraštruktúry, pamiatkovej, architektonickej a urbanistickej štruktúry, o bonitu objektov a vnútroblokov, o slohovú analýzu, funkčnú analýzu, analýzu sociologicko-demografických aspektov a prírodných prvkov v riešenom prostredí.** Sú to nevyhnutné predpoklady komplexného riešenia ťažiskových verejných priestorov mesta.

Ideálny prípad nastáva, ak ide o koncepcne jasné, cieľavedomé a postupné pretváranie verejných priestorov, kde je cieľom **jednota funkčno-prevádzkovej a výtvarno-estetickéj rehabilitácie prostredia.**

Vtedy sa zaoberáme relatívne rovnomerne všetkými aspektmi vstupujúcimi do procesu tvorby prostredia. V praxi sa však s takýmto prístupom nestretávame často; pri riešení konkrétnej lokality raz možno vyzdvihnúť aspekty funkčné, inokedy výtvarné či technické. **Každé čiastkové riešenie tohto zložitého problému však vyvoláva následné problémy, súvisiace s nesystémovým a nekomplexným prístupom k riešeniu problematiky.**

Problematika verejných priestorov, respektíve priestorov pešieho pohybu v centrách miest je závažnou a širokou oblasťou, pri ktorej by sa okrem už spomenutých determinantov a subdeterminantov žiadalo podstatne viac sa venovať **demograficko-sociologickým aspektom, časovému rozmeru zabezpečenia živosti pešej zóny, rozloženiu rušných a relaxačných priestorov a vo väzbe na ne i riešení vnútroblokov, architektonicko-dizajnerskému dotvoreniu prostredia, riešeniu pochôdznych plôch atď.**

Aká je situácia v navrhovaní, a najmä v realizácii peších zón u nás?

Po zmene spoločensko-politických podmienok v roku 1989 nastala zmena a transformácia vlastníckych podmienok. Tento proces sprevádzaný reštitúciami priniesol zjavné pohyby do pôvodných, historických častí sídiel. Tento proces vyústil do prinávratenia identity prostredia týmto častiam miest, k odhaľovaniu ich jedinečnosti, k snahe o prezentáciu a interpretáciu histórie zhmotnenej v tomto prostredí, často značne narušenom. Samozrejme, že miera narušenia pôvodnej štruktúry bola značne rozdielna. Práve **intenzita narušenia, rozsah zničenia, poloha v rámci sídla a stupeň legislatívnej ochrany vytvárajú z metodického hľadiska základný rámec pre stanovenie kultúrno-historických hodnôt prostredia a následne postupu záchranu a obnovy týchto najcennejších častí našich miest.** Na komunálnej úrovni sa tento proces premieta predovšetkým do realizácie peších zón, či presnejšie verejných priestorov, kde sa najmarkantnejšie prezentuje úsilie komunálnych politikov. Často sa však tento proces zbytočne urýchľuje, je sprevádzaný netrepezivosťou, čo zákonite so sebou prináša nie dostatočnú pripravenosť, vyúsťujúcu do množstva chýb. Práve zmapovanie tohto procesu sme si stanovili ako základný cieľ nášho dnešného stretnutia, obzretie sa desať rokov naspäť, pokúsiť sa navzájom odlíšiť pozitívne výsledky, vydarené realizácie od zjavne urýchlených a nedostatočne pripravených projektov, postrádajúcich jasne zafinované kritériá po vykonaní množstva analýz, nedostatočne metodicky pripravených, čo sa môže premietnuť aj do následnej nie zdarenej realizácie verejných priestorov.

BARDKONTAKT 2003

POZNÁMKY K PROCESNÝM OTÁZKAM VÝSTAVBY PEŠÍCH ZÓN

Prof. Ing. arch. Bohumil KOVÁČ, PhD - FA STU Bratislava

POZNÁMKY K PROCESNÝM OTÁZKAM VÝSTAVBY PEŠÍCH ZÓN

Prof. Ing. arch. Bohumil KOVÁČ, PhD., - FA STU Bratislava

Jednou z prvých realizácií peších zón v Európe bola Lijnbaan v Rotterdame od architektov Bakemu a Broeka. Vznikla v rámci výstavby nového centra mesta, zničeného bombardovaním. Bola charakterizovaná novou urbanistickou štruktúrou, založenou na koncepcii horizontálnej segregácie pešieho pohybu a dopravnej obsluhy. V 50-tych a 60-tych rokoch sa týmto smerom vydalo viacero vojnovou poškodených miest v západnej Európe.

U nás vznikli "pešie zóny" len vylúčením dopravy bez ďalšieho architektonického dotvorenia. Reliktom ostáva Obchodná ulica v Bratislave. Prvá komplexne riešená pešia zóna bola v Trnave (architekti Dóka, Kmetý, Danák). Pracovali síce s obmedzenými materiálovými možnosťami, čo sa prejavilo najmä na dlažbách, avšak prestavbu možno označiť ako komplexnú. Keďže neexistoval privátny sektor a tak architekti veľmi zdarne realizovali aj také detaily, ako boli reklamné a vývesné štíty obchodov v jednotnej výtvarnej koncepcii. Ďalšou realizáciou bol Trenčín v súvislosti s výstavbou kultúrneho domu armády. Kým u nás sa peším zónam darilo viac na stoloch projektantov formou štúdií, v bývalej NDR alebo v Bulharsku rástli ako huby po daždi a niektoré dosiahli vysokú kvalitu (napr. Anger v Erfurte).

Pravda, aj v "západnej" Európe nie všade pešie zóny vznikali. Tesné uličky okolo Dómu vo Florencii sú plné áut, motoriek, autobusov a chodcov a toto je možno bližšie miestnemu naturelu.

Výrazný posun v realizácii zón zaznamenávame najmä po roku 1990. Obraz miest sa zrazu stal zrkadlom komunálnej politiky, čo si radnice začali uvedomovať. Zdedený veľmi zlý stav centier našich miest sa stal vítanou príležitosťou na prezentáciu komunálnych politikov. Často "politické" dôvody výstavby peších zón však majú aj svoje riziká, najmä ak sú sústredené do veľmi krátkeho času a zamerané viac na kozmetické efekty. Proces stavby miest, dotváranie a pretváranie ich vnútornej štruktúry je permanentným procesom, komplexnou záležitosťou širšieho rozsahu s potrebou dlhodobejšej koncepcijnej prípravy. Preto sa vyplatí trpezlivosť, niektoré, najmä k voľbám pripravované stavby peších zón môžu mať riziká krátkodobého efektu.

A/ Z HĽADISKA PROCESNÉHO POSTUPU sú aplikovateľné tieto tri základné schémy:

1. Mesto nemá územný plán (zóny) a projekt pre územné konanie zadá priamo alebo obstaráva u "najlacnejšieho" projektanta.
Absencia územného plánu fakticky znamená, že všetky komplexné a koncepčné otázky musí riešiť projekt pre ÚK (napr. siete TI, doprava - o.i. kde v marginálnej zóne umiestniť parkoviská pre pešiu zónu). Na tieto otázky môže projekt pre ÚK odpovedať len čiastočne. Otázka hľadania projektantov cestou obchodnej súťaže na spracovanie projektu je šetrením na nesprávnom mieste. Nedáva totiž žiadnu záruku, že riešenie bude najlepšie a neumožňuje ani ekonomické porovnanie, takže v konečnom dôsledku na tomto zdanlivo rýchlym a efektívnym postupe môže mesto veľmi prerobiť...
2. Mesto nemá územný plán (zóny), ale projekt hľadá prostredníctvom architektonickej súťaže. Tento postup je len mutáciou prvého. Mesto súťažou síce získava veľa rôznych návrhov riešenia, avšak absencia územného plánu ako východiskovej koncepcie sa môžu prejavovať v disproporciách súťaže, v ktorej autori riešení začínajú suplovať absenciu koncepčných východísk. Potom je aj pri vyhodnocovaní súťaží dilema: má vyhrať dobrá koncepcia so slabším dizajnom, alebo naopak?
3. Najlepšou cestou je postup cez **územný plán zóny** a následnú **architektonickú súťaž**. Táto súťaž môže byť potom skutočne architektonická s cieľom na danú urbanistickú koncepciu priestoru hľadať architektonické riešenie (osobne nie som zástancom kombinovaných urbanisticko-architektonických

súťaží). Verejná súťaž prináša ešte jeden pozitívny moment - prostredníctvom nej je možné zapojiť do diskusie aj verejnosť.

Otázka **participácie** verejnosti má veľký význam. Je potrebné, aby sa ich požiadavky a postrehy monitorovali ešte pred zadaním. Jednou z foriem je napr. cieľená anketa alebo diskusné stretnutia. Pritom treba rozlišovať dve zložky verejnosti - užívatelia (nebývajúci) a vlastníci. Častým problémom stretu verejných a súkromných záujmov môže byť napr. požiadavka na možnosť vjazdu automobíлом.

Ďalším miestom styku verejného a súkromného sú mnohé detaily, ako napr. predsadené schodiská do objektov (otázka estetická, možná finančná participácia, z noriem vyplývajúcej požiadavky na bezbariérovosť vstupov ...). Špecifickou otázkou je zapojenie súkromných priestorov, napr. vnútro blokov, do koncepcie pešej zóny. Sú to už iné prostriedky, ale v rámci zachovania určitej jednoty priestoru je vhodné myslieť aj na túto tému.

B/ VO FÁZE PRÍPRAVY PROJEKTOV, najmä pokiaľ neprebehla súťaž, sa rozhoduje o základných koncepčných a realizačných otázkach. Samotnému zhotoveniu jednotlivých stupňov je potrebné venovať primeranú pozornosť. V prípade, že je potrebné pristúpiť k projektu pre územné konanie, je z pohľadu investora vhodné doplniť ho o predbežný rozpočet, aby sa ešte pred ďalšou etapou mohli dohodnúť korektúry riešenia. Projekt pre stavebné konanie je požadované často spracovať podrobnosťou realizačného projektu a to najmä z dôvodov, aby sa dal upresniť rozpočet stavby, podľa ktorého sa dá orientovať pri posudzovaní cenových ponúk dodávateľov. V konečnom dôsledku je však takáto podrobnosť nevyužitá, keďže až príchodom dodávateľa a jeho špecifických možností sa dajú stanoviť ďalšie podrobnosti stavby. Vykonávací projekt je rozhodne výhodnejšie zhotovovať v priamej spolupráci s dodávateľom. Jedna z možných foriem je tá, že pod dohľadom autora tento projekt zhotovuje dodávateľ, čo je aj najefektívnejšie. Ako poznámku uvádzam, že pešie zóny nie sú klasifikované ako pozemné stavby a teda sa na ne nevzťahuje odborná spôsobilosť architektov. Zväčša ide o kategóriu inžinierskych stavieb, pre ktoré môže architekt vykonávať ich stvárňovanie. Ak je súčasťou stavby aj väčšia rekonštrukcia sietí technickej infraštruktúry, doporučujem aby sa projekt rozdelil na dve samostatné koordinované časti: tzv. hornú a spodnú stavbu a takto prebehlo aj stavebné konanie. Má to praktický význam ak z hľadiska kolaudácie, keď možno oddeliť kolaudačné konanie spodnej stavby ešte pred začiatkom prác na hornej stavbe.

Pri ideových projektových prácach sa otvára celý rad otázok koncepčného i praktického charakteru, pokúsme sa vymenovať najpodstatnejšie.

Kritickým miestom peších zón sú ich **vyústenia** - začiatky či konce, často tvrdé prechody a rozhrania kvalít. Niekedy je to len otázka etapizácie, avšak aj tieto marginálne priestory peších zón alebo ich ďalšie pokračovanie v systéme peších trás v meste by mali niesť určité spoločné znaky s vlastnou pešou zónou ako vyvrcholením. Časté sú v týchto prípadoch "technické riešenia" - napr. prechody cez komunikáciu. Aj tieto riešenia by mali niesť známku rukopisu pešej zóny.

Riešenie **povrchov** je jednou z najvýznamnejších stránok pešej zóny. Bohatosť, resp. jednoduchosť výtvarného riešenia, voľba materiálov, sú základnými charakteristikami architektonicko-výtvarnej koncepcie. V jej riešení sa môžu prejavovať prevádzkové "čiary", rozhrania dynamiky pohybu, akcentácia vstupov a výtvarných diel, umiestnenie mobiliáru, charakter objektov a najmä ich parteru. Výber materiálu ponúka dve základné voľby: prírodný alebo umelý materiál. V ideových riešeniach architektov jasne dominuje použitie kameňa, v realizácii však dochádza často k hľadaniu betónových náhrad. Výhoda kameňa spočíva v efekte prirodzenosti a vysokej životnosti, nevýhodami sú najmä cena a u niektorých typov kamenných dlažieb aj nižšia pochôdnosť a určitá obmedzenosť sortimentu. Betónové dlažby majú svoje výhody v bohatosti sortimentu, vyššej pochôdnosti a nižšej cene. Nevýhodami sú naopak nižšia životnosť a riziko unifikovaného dojmu. Výrobcovia betónových dlažieb však dokážu atypicky upraviť aj katalógové výrobky (napr. štokovaním) a tak tento nedostatok eliminovať. Ďalším spôsobom, ak sa už betónové dlažby použijú, je ich kombinácia s kamennými povrchmi (doporučujem aspoň pomer 1/4 - kameň/betón). V žiadnom prípade však nie je na škodu, ak špáry, najmä betónových dlažieb nakoniec jemne prerastú machom. V súvislosti s povrchmi je jednou zo základných požiadaviek peších zón ich **bezbariérové riešenie** (bez vyvýšených obrubníkov, vstupy do objektov, rampy pri schodnicových

úpravách šikmých plôch). Novou požiadavkou je osadenie svetlých a jemne štrukturovaných vodiacich pásov pre nevidiacich a slabozrakých . Tieto riešenia je potrebné realizovať .

Uličný **mobiliár a prvky malej architektúry** sú ďalšími významnými výrazovými prostriedkami pešej zóny. Z toho hľadiska sú cenné najmä originály - ak sú dizajnérsky zdatné, môžu vytvárať imidž pešej zóny. Použitie katalógových prvkov je značne rozšírené - výhoda je najmä cena a okamžitosť dodávky. Tie isté prvky v rôznych mestách nepridávajú na *genius loci*, a to platí aj v pamiatkovom prostredí. Na Slovensku sa však prejavuje aj nekorektnosť výrobcov, ktorí atypické prvky určené pre konkrétne riešenie ďalej predávajú a to aj napriek porušovaniu autorských práv. Pri domáhaní sú naši architekti ešte veľmi mäkkí.

V tejto súvislosti sa otvára diskutovaná **otázka novotvarov** v najmä pamiatkovom prostredí, ktoré je jedným z najčastejších nositeľov peších zón. V pamiatkárskych kruhoch prevláda názor použiť napr. repliku svetidla, ak sa dá podľa zachovalých fotografií, dokumentácií alebo aj podľa dochovaného originálu vyrobiť. Táto téza má opodstatnenie len v prípadoch, ak sa bude celá realizácia pešej zóny realizovať ako kópia, na čo je však potrebné osobitné opodstatnenie. Aj dochovaný originál svetidla, lavičky, stĺpika, ako artefakt vynikne viac medzi súdobými prvkami (historické inšpirácie sa nevylučujú) ako má zaniknúť v mase kópií. Príklad z Olomouca je (podľa môjho názoru) dobrou ukážkou použitia dizajnu svetidiel dnešnej doby v historickom prostredí, podobne súdobo chápaná dlažba na nám. U sv. Jiří pri chráme sv. Víta v Prahe. Otázka novotvarov je však najcitlivejšia u väčších objemov na opticky frekventovaných miestach. Treba si položiť otázku, či má naša doba právo položiť do prostredia svoj vklad, ak to minulé doby robili tiež. Potom však musíme ponechať miesto aj pre právo budúcnosti. Millennium v strede námestia v Martine považujem za rovnaký skvost ako levočskú radnicu.

Miera zapojenia **zelene** je citlivou otázkou najmä v prípadoch, kde minulé doby namiesto starostlivosti o fyzický fond budov tieto zamaskovali výsadbou zelene na princípoch parkov. Voľba námestia alebo park môže byť potom až neurgickej voľbou mesta. Rozhodne v koncepcii je potrebné preferovať požiadavku bezpečnosti (možnosti neustálej optickej kontroly celého priestoru) ako aj vnímanie obrysov priestoru. To nakláňa váhy v prospech formovania priestoru ako námestia. Ideálne v tejto častej dileme je, ak územný plán mesta dokáže v blízkosti námestia vytvoriť podmienky pre park.

Večerná iluminácia je ďalšou významnou koncepčnou otázkou. Ilumináciu vytvárajú klasické stĺpové alebo konzolové svetidlá, nasvetlenie budov a artefaktov, prispievajú do nej výklady a reľamy. Módny trendom sú svetidlá v dlažbe (pri zlej realizácii sa však chovajú ako drenáže). Celá problematika je koncepčne i projekčne tak zložitá, že si zaslúži osobitnú štúdiu a projekt.

Riešenie **dopravnej obsluhy** území s pešími zónami je jedným z hlavných determinantov koncepcie pešej zóny. O pešej zóne hovoríme aj vtedy, ak priestor slúži pre dopravnú obsluhu. Horizontálna segregácia - t.j. vytvorenie osobitného horizontu pre dopravu (napr. tzv. "zozadu") je často z dôvodov vlastníckych vzťahov nemožná. Toto súžitie je ľahko možné, pravidlá je však potrebné prísne a bez výnimiek dodržiavať. To isté časom ovplyvní aj skladbu funkcií v pešej zóne. Sú tu však zaujímavé prípady - napr. pred realizáciou pešej zóny bolo na ulici železiarstvo zásobované bez problémov kamiónom. Po realizácii pešej zóny to môže podnikateľ vnímať ako obmedzenie slobody podnikania. Podobným problémom sú niektoré funkcie v peších zónach, ktoré žiadne pravidlá nepoznajú (napr. ambasády v Bratislave), skôr naopak, obmedzujú slobodu ostatných užívateľov. Koexistencia dopravnej obsluhy a pešieho pohybu má ešte vplyv na statické riešenie a návazne aj na cenu tam, kde sa po dlažbách pripúšťa pohyb automobilov. Bezobrubníkové riešenie môže znamenať tiež poskytnutie manévrovacej voľnosti pri zásobovaní a keďže sa tieto pohyby nedajú vždy usmerniť, je vhodné riešiť celé podložie staticky tak, aby malo únosnosť aspoň pre automobily do 3,5 t. Pohyb kolies má vplyv aj na chovanie sa povrchovej konštrukcie. Ploché dlažby obdĺžnikových formátov sú najzraniteľnejšie, často nepomôže ani betónová zálievka (príkladom je Bratislava).

Výtvarné diela sú často základnými bodmi výtvarnej koncepcie pešej zóny. Zachované historické artefakty sú opornými miestami priestoru, podporujú autentičnosť prostredia. Pri prieskumoch sa môže preukázať potreba prinavrátenia premiestnených alebo zaniknutých výtvarných diel. Otvára sa otázka vzťahu súčasného umenia a jeho akceptácie. **Logo** pešej zóny v Bratislave ako prvok abstraktného umenia je na iných miestach konfrontované realistickými atrakciami (čumil), často až na úrovni disneylandu. Miera celkovej výpravy pešej zóny (kresba dlažieb, výtvarné diela) je citlivou otázkou najmä tam, kde má architektonická štruktúra dominovať (napr. ak je aj predmetom ochrany). Vtedy majú dlažby a celá scéna vytvárať len decentný doplnok bez ambície konkurovať tomu, čo je podstatné.

C./ FÁZA REALIZÁCIE je veľmi citlivou etapou a zaťažkavou skúškou vzťahov architekt - investor - dodávateľ - verejnosť. Procesu organizácie výstavby je potrebné venovať veľkú pozornosť. Stavebné práce na istý čas môžu paralyzovať život v území, napr. treba počítať aj s možnosťami dočasného ekonomického regresu obchodných prevádzok a pod. Provizórny režim dopravnej obsluhy a pešieho pohybu sú skúškou trpezlivosti, niektoré technologické procesy však neumožňujú výstavbu skrátiť.

Významnou činnosťou architekta v prospech výsledného pôsobenia je autorský dozor počas realizácie. Mnohé detaily sa ukážu až v priebehu prác a často vzniknú skutočnosti, ktoré si vynúti aj zmenu pôvodných projektov. Táto činnosť architekta má význam rovnajúci sa úrovni koncepcnej práce a je potrebné počítať s jej patričným ocenením. Osobitnou kapitolou autorského dozoru je účasť architekta nad prípadným realizačným projektom dodávateľa, najmä však je nenahraditeľná účasť architekta na výbere dodávateľa.

D./ FÁZA UŽÍVANIA prináša do peších zón často prvky, ktoré projekt síce predvída, ale nerieši. Sú to najmä exteriérové sedenia s rôznou architektonickou úrovňou, vlastnými podlahami, kobercami a pod. Tieto doplnky, ktoré prináša život, je vhodné regulovať najlepšie prostredníctvom projektu stavby alebo formou všeobecného nariadenia. Zmyslom tejto regulácie je zachovanie prevádzkových a estetických parametrov.

Záverom možno konštatovať, že realizácia peších zón u nás priniesla značne pozitívne výsledky v celkovej kultúre prostredia a riešenia sú porovnateľné so štandardom v zahraničí. Predovšetkým sme však zaznamenali to najdôležitejšie - návrat života do centier našich miest.

BARDKONTAKT 2003

**PEŠIE ZÓNY Z POHLADU OBNOVY HISTORICKÝCH MESTSKÝCH
PRIESTOROV**

Doc. Ing. arch. Pavel GREGOR, PhD - FA STU Bratislava

PEŠIE ZÓNY Z POHLADU OBNOVY HISTORICKÝCH MESTSKÝCH PRIESTOROV

Doc.Ing.arch. Pavel GREGOR, PhD.

Spoločensko - ekonomické premeny Slovenska po roku 1989 postavili väčšinu samospráv pred neľahkú úlohu obnovy historických mestských priestorov. V dôsledku často jednostranne extenzívne zameraného urbanizačného procesu dochádzalo v nedávnej minulosti vo väčšine historických jadier k postupnému rozkladu stavebnej podstaty jednotlivých objektov i celých súborov, strate pôvodných funkcií mestských priestorov a ich postupnej fyzickej i estetickéj devastácii.

Podmienkou integrácie historických priestorov do prostredia súčasnej spoločnosti je preto predovšetkým:

- *funkčná a sociálna rehabilitácia historických priestorov*
- *sanácia a modernizácia technickej infraštruktúry, dopravných a peších ťahov*
- *architektonicko - výtvarná rehabilitácia priestorov a obnova ich urbanistického interiéru*

Na architektonicko - výtvarnú koncepciu úpravy mestských priestorov priamo vplýva charakter historického prostredia z hľadiska hierarchie hodnôt a určenia priority vo väzbe na dominantné postavenie pamiatkových hodnôt, ktorým sa musia nové činnosti podriadiť, alebo naopak ustúpenie týchto hodnôt novým požiadavkám. V prípade historických priestorov je špecifická situácia (na rozdiel od historických objektov) i v tom, že iba menšia časť týchto priestorov na Slovensku si zachovala svoj pôvodný - autentický charakter. Je však prirodzené, že konkrétna miera ich ochrany a metóda obnovy budú určené i lokalitou, stavom zachovania historického prostredia ale i kritériami funkčnými (prevádzkovo - organizačnými), estetickými, hygienickými a ekonomickými.

Cieľom predkladanej štúdie je snaha o teoretické zdôvodnenie možných metód obnovy špecifickej oblasti kultúrneho dedičstva - historických mestských priestorov, a to tak z pohľadu teórie pamiatkovej starostlivosti (otázky interpretácie a prezentácie kultúrno-historických hodnôt), ako i z pohľadu architektonickej praxe.

Proces obnovy historických priestorov je skúmaný v troch základných postupových etapách:

- A - prieskumy a rozborov historických mestských priestorov a dotknutého územia*
- B - stanovenie koncepcie (kritérií) ochrany a obnovy historického mestského priestoru*
- C - návrh (projekt) obnovy historického mestského priestoru*

Otázky architektonicko-výtvarného riešenia obnovy historických mestských priestorov sú v tejto práci zamerané na základné prvky urbanistického interiéru - povrch komunikácií a spevnených plôch, solitérnu a plošnú zeleň, verejné osvetlenie, drobnú architektúru a mestský mobiliár. V práci nie sú rozoberané otázky parteru uličných fasád, ktoré s urbanistickým interiérom úzko súvisia, v praxi sú však väčšinou súčasťou obnovy jednotlivých objektov.

A. PRIESKUMY A ROZBORY

Základným východiskom pre kvalifikovanú ochranu a obnovu akejkoľvek časti kultúrneho dedičstva je jeho objektívne poznanie, na základe komplexného vedeckého výskumu, ktorého cieľom je tak ďalšie vedecké poznanie, ako i tvorba podkladov pre konkrétnu obnovu skúmaného historického objektu (súboru, priestoru), t. j. *stanovenie kritérií a koncepcie jeho ochrany a obnovy, interpretácie jeho kultúrno-historických hodnôt a ich prezentácie.*

V súčasných podmienkach Slovenska je možné sa pri poznávaní riešených historických mestských priestorov opierať o tieto druhy existujúcich materiálov:

- * *Zásady pamiatkovej starostlivosti (spracované pre všetky historické jadrá miest s legislatívnou ochranou a niektoré ďalšie významné historické jadrá)*
- * *Územné plány sídel (Prieskumy a rozborý - časti o ochrane kultúrno-historických hodnôt)*
- * *Stavebno-historické, historické a archeologické výskumy jednotlivých objektov a lokalít v riešenom, resp. dotykovom území.*

Až na niekoľko výnimiek ⁽¹⁾ nie sú v praxi spracovávané prieskumy a rozborý so špeciálnym zameraním na ochranu a obnovu historických mestských priestorov. Je preto potrebné, aby sa pred vlastným návrhom obnovy konkrétneho priestoru uskutočnili doplnujúce prieskumy a rozborý dotknutého územia, ako dielce analýzy po jednotlivých predmetných javoch:

▣ *Historický vývoj riešeného územia*

Predstavuje základný predpoklad pochopenia logiky súčasného stavu územia (priestoru) a to tak z hľadiska funkcií jednotlivých priestorov a ich funkčno-prevádzkových vzťahov, ako i z hľadiska ich architektonicko-urbanistickej a výtvarnej charakteristiky. Záverom výskumu historického vývoja priestoru by malo byť:

- určenie základných vývojových etáp územia, pri ktorých sa výrazne zmenil, resp. upravil jeho architektonicko-urbanistický výraz a funkcia. Pokiaľ to informácie dovoľujú, je vhodné tieto etapy dokumentovať i graficky
- určenie, či boli priestory formované živelným, aditívnym spôsobom, alebo ako výsledok plánovitého urbanisticko-architektonického zámeru
- charakteristiku priestorov z hľadiska ich stavebnej a kompozičnej ukončenosti,

▣ *Stavebno-historický prieskum objektovej skladby*

Jeho cieľom je analýza jednotlivých objektov v historickom priestore z hľadiska ich stavebno-historického a umelecko-historického vývoja a prevládajúceho slohového, resp. štýlového výrazu. Ak neexistujú spracované výskumy všetkých objektov v riešenom priestore, je potrebné vizuálnou obhliadkou určiť jednotlivé slohové vrstvy objektov, s vyznačením prevládajúcej vrstvy z hľadiska súčasného stavu a miery zachovania.

Pri skúmaní väčších urbanistických celkov je možné aspoň v texte charakterizovať stavebné bloky z hľadiska.

- zložitosti stavebného vývoja
- štýlovej homogénosti, resp. heterogénosti
- zásadných prestavieb
- dominujúceho slohového výrazu
- iných špecifik (charakteristika vnútroblokov, zadných traktov a pod.)

● *Stavebno-historický prieskum mestských priestorov:*

Predmetom skúmania sú všetky javy, ktoré sa podieľajú na celkovom výraze mestských priestorov (priechlia objektov, povrch spevnených a nespevnených plôch, drobná architektúra a mestský mobiliár). Cieľom je:

- špecifikácia základnej charakteristiky priestoru v jeho funkcií (námestie, ulica) a slohovom, resp. štýlovom výraze, predovšetkým z hľadiska jeho homogénosti
- inventarizácia jednotlivých prvkov mestského interiéru (povrchy plôch, osvetlenie, mobiliár, drobná architektúra), z hľadiska ich vývojového zaradenia, technického stavu, miery zachovania a slohovej viazanosti na prevládajúci slohový výraz priestoru

▣ *Prieskum kultúrno-historických javov pod terénom*

Ide o vyhodnotenie archeologických výskumov, resp. historických materiálov, dokladajúcich existenciu zaniknutých kultúrno-historických javov na riešenom území. Cieľom je určenie a grafické vyznačenie významných lokalít pod terénom, ktorých odkrytie by mohlo priniesť nové dokumentačné informácie o vývoji priestoru (príp. celého sídla) a zároveň by mohli byť prezentované buď pod úrovňou terénu

(in situ), resp. na úrovni terénu (terénne úpravy v rámci novonavrhovaných úprav priestoru). Pri grafickom vyznačení je potrebné určiť aj miesta s iba predpokladanými nálezmi, ako potencionálne miesta nových nálezov v priebehu realizácie stavebných prác.

▣ *Charakter zástavby a kompozícia mestských priestorov*

Predmetom prieskumu je vyšpecifikovanie výrazových stránok zástavby daného územia, zohľadňujúcich funkciu, slohový výraz a celkovú mieru mestotvornosti skúmaného územia. Pri kompozičnej analýze sú charakterizované dominantné, typické a netypické znaky riešeného územia.

Cieľom prieskumu je :

- charakterizovať výraz zástavby (reprezentačná, mestská, vidiecka, hospodárska...)
- zistenie miery prípadnej rozdielnosti charakteru zástavby v daných priestoroch a určenie predmetu kontrastu
- odlišenie stavebných prieluk v kompaktnej zástavbe od voľných asanovaných plôch v priľahlých územiach
- určenie dominant sídelného a lokálneho významu
- charakterizovať kompozičnú ukončenosť a priestorovú homogénnosť, resp. heterogénnosť územia

▣ *Kultúrno-historické javy nehmotnej povahy a zaniknuté kultúrno-historické javy*

Predmetom je prieskum a vyhodnotenie najmä historických funkcií priestorov a jednotlivých objektov a ich zviazanosť s významnými historickými osobnosťami a udalosťami. Cieľom je získanie informácií o kultúrno-historických hodnotách z pohľadu zaniknutých kultúrno-historických javov, ktoré spoluvytvárali jeho charakter a vlastnú identitu so špecifickou znakovosťou jeho hmotnej štruktúry. Analýza kultúrno-historických javov s presahom na sociálne, ekonomické, kultúrne, náboženské a hospodárske dejiny sídla, umožňuje špecifikovať genia loci mesta a jeho jednotlivých priestorov a posilňuje dôvody v prospech ochrany jeho historickej štruktúry.

▣ *Legislatívna ochrana*

Cieľom je vyznačenie všetkých objektov s existujúcou legislatívnou ochranou (zápis v Ústrednom zozname nehnuteľných pamiatok) a ostatných foriem legislatívnej ochrany (hranice MPR, Pamiatkovej zóny, ochranného pásma), resp. po súhrnnom vyhodnotení územia vytypovanie ďalších objektov s potrebou legislatívnej ochrany, kde kritériá pre ich výber vyplývajú:

- z urbanistickej situácie objektu v prostredí s vysokou mierou slohového výrazu
- z miery zachovania pôvodnej dispozície, autentických architektonických a umelecko-historických prvkov a detailov
- z historickej funkcie objektu, významnej pre dejiny mesta
- z historického významu objektu, zviazaného s významnou historickou osobnosťou, príp. udalosťou

▣ *Významová špecifikácia riešeného územia*

Predmetom skúmania sú pôvodné historické významy jednotlivých priestoroch, s cieľom vytvorenia hierarchického systému väzieb v rámci riešeného územia, identifikovateľného a čitateľného aj v súčasnej priestorovej štruktúre (vyznačenie zón s prevládajúcim charakterom zástavby - napr. reprezentačnej, mestskej a prímestskej, vyšpecifikovanie hlavných komunikačných uzlov a typov komunikácií).

● *Prieskum prírodných prvkov (zelene)*

Predmetom prieskumu je inventarizácia a hodnotenie prírodných prvkov v danom priestore (zväčša zastúpených rôznymi druhmi zelene) s cieľom :

- zhodnotenia zelene ako architektonického prvku, t.j. jeho kompozície, slohového výrazu a väzby na slohový výraz prostredia
- dendrologický prieskum, t.j. určenie druhovosti, veku a kvality jednotlivých prvkov

Všetky predchádzajúce typy prieskumov a rozborov mali priamy súvis s určením kultúrno-historických hodnôt a ich hierarchie v danom území. V procese návrhu koncepcie komplexnej obnovy historických priestorov sú však dôležité i iné druhy prieskumov, spravidla súčasťou územno-plánovacej dokumentácie, ako napr.:

- *prieskum funkčnej náplne objektov*
- *stavebno-technický stav objektov a priestorov*
- *prieskum dopravy*
- *prieskum technickej infraštruktúry*
- *prieskum vlastníckych vzťahov*

Jednotlivé prieskumy a rozborov predstavujú dielce analýzy po jednotlivých predmetných javov, resp. z hľadiska jednotlivých aspektov. Pri rozsiahlejších územiach, resp. pri väčšom rozsahu prieskumov je vhodná ich syntéza do tzv. "problémového výkresu", ktorý je základným podkladom pre stanovenie koncepcie obnovy a môže sa ešte pred vlastným návrhom stať platformou na diskusiu zástupcov jednotlivých odborných okruhov a verejnosti, často s protichodnými požiadavkami na spôsob riešenie (ochrana kultúrno-historických hodnôt, ochrana prírody, dopravné riešenie, funkčné využitie územia apod.) Na základe tohto syntetizujúceho materiálu sa môže ukázať i požiadavka ďalších prieskumov, resp. rozšírenia už uskutočnených.

B. STANOVENIE KONCEPCIE OBNOVY MESTSKÝCH PRIESTOROV

Pre návrh obnovy historických priestorov (architektonicko-urbanistickú štúdiu, resp. projekt) sú bezprostredným podkladom výstupy uskutočnených prieskumov - kritériá obnovy, ktoré by mali formulovať základné zásady koncepcie obnovy, t.j. jej *cieľ, metódy a prostriedky*.

Kritériá obnovy by mali obsahovať predovšetkým *hodnotenie priestoru, s definovaním všetkých typov hodnôt, ktoré tvoria jeho pamiatkový obsah a ich interpretáciou, čiže určením hierarchie významu jednotlivých typov hodnôt aj s jeho odôvodnením*.

Až na základe interpretácie hodnôt konkrétneho priestoru je možné pristúpiť k formulácii ideového návrhu všetkých zmien a úprav, ktoré má navrhovaný zásah obsahovať, spôsobu prezentácie pamiatkových hodnôt, zohľadňujúc zároveň stavebno-technický stav a nové funkčné využitie, rovnako ako návrh ďalších opatrení, ktoré by ho mali dopĺňať v záujme ochrany pamiatky.

Zložitosť a nezriedka i mnohoznačnosť existujúceho systému kultúrno-historických hodnôt v danom priestore, ako i fakt, že do procesu obnovy vstupuje i individuálny tvorivý prístup autora obnovy, vedie k poznaniu, že koncepciu obnovy vybraného historického priestoru nemožno redukovať iba na jednoznačne objektivizovateľný sled logických krokov.

Z tohto dôvodu je potrebné kritériá obnovy chápať ako smerný materiál (t.j. nemal by suplovať vlastný návrh - projekt obnovy) a mať na zreteli fakt, že predovšetkým pri historických súboroch so zložitým stavebným a slohovým vývojom, akákoľvek koncepcia obnovy priestoru predstavuje iba jeden z dobrých variantov možností jeho ochrany a obnovy, interpretácie a prezentácie jeho kultúrno-historických hodnôt. V prípade obnovy historických mestských priestorov, je preto potrebné v kritériách ich obnovy:

- analyzovať možnosti funkčného využitia mestských priestorov, z hľadiska ich ďalšieho perspektívneho vývoja a možností daných zámermi pamiatkovej ochrany
- analyzovať možnosti dopravného využitia a zaťažnosti mestských priestorov a to i z hľadiska ich ďalšieho vývoja, po zohľadnení predpokladaných zmien v dopravnej komunikačnej sieti
- vyhodnotiť možnosti prezentácie priestorového prejavu jednotlivých historicky formovaných vývinových etáp priestoru (jeho urbanistického interiéru) - či je možné a nutné prezentovať iba jednu z týchto etáp (z hľadiska jej najvyššieho významu), alebo sa doporučuje prezentácia viacerých a to i s ohľadom na navrhované funkčné využitie priestoru, možnosti a funkčné požiadavky na riešenie

povrchových úprav plôch, drobnej architektúry, verejného osvetlenia a ostatného mestského mobiliáru.

Jednou z ciest ako sa vyhnúť formulovaniu jednostranných kritérií obnovy, zaťažených subjektívnym pohľadom ich spracovateľa (bez znalostí požiadaviek na funkčné, dopravné, architektonicko-výtvarné a realizačné determinanty), je spracovanie variantných štúdií obnovy vybraného priestoru, preverujúcich rôzne možnosti prezentácie kultúrno-historických hodnôt v závislosti na podmienkach nového funkčného využitia a architektonicko-výtvarného dotvorenia a až následne, na základe ich komplexného vyhodnotenia, spracovanie teoretických kritérií obnovy ako podkladu pre výsledné riešenie.

C. NÁVRH OBNOVY HISTORICKÝCH MESTSKÝCH PRIESTOROV

Funkčná rehabilitácia historických mestských priestorov

Funkčná náplň historických priestorov bola tradične heterogénna, keď sa v nich organicky miešala výrobná a obchodná funkcia, s funkciou správnu, bývania a odpočinkovou. Súčasne v historických mestách často vznikali funkčne i charakterom prístupnosti diferencované priestory.

V súčasnosti plnia historické priestory okrem svojich základných účelových funkcií aj iné, vyplývajúce predovšetkým z ich kultúrno - historických hodnôt. Je to predovšetkým funkcia prezentácie týchto hodnôt, ďalej hygienicko - relaxačná funkcia, kultúrno - estetická a funkcia výchovno - vzdelávacia.

Základnými princípmi riešenia súčasnej funkčnej náplne historických priestorov sú

Doprava

Hromadná a nepretržitá doprava v historickom meste v dnešnom zmysle neexistovala. Cesty stredovekých miest boli väčšinou úzke, svojou šírkou postačujúce na vzájomné sa vyhnutie dvoch vozov. Ulice, ktoré mali obytný charakter, boli ešte užšie, často iba pre peších a prejazd jazdca. Až v 16. storočí pribúdajú súkromné vozy pre osobnú dopravu. Verejné drožky sa používajú až koncom 18. storočia, aj to iba vo väčších mestách. K prudkému zlomu v charaktere a intenzite dopravy dochádza až s rozvojom automobilizmu. Staré obchodné cesty, ktoré prechádzali stredom miest, si v mnohých prípadoch zachovali pôvodný smer a i tam, kde sa podarilo vylúčiť ich z centra, stali sa historické priestory miestom intenzívnej vnútrómestskej dopravy (Košice, Banská Bystrica). Hlavné ulice a námestia sa zmenili na frekventované dopravné koridory, kde bol chodec vytlačený na úzke chodníky popri domoch.

Riešenie problému dopravy v historických mestských priestoroch spočíva v diferencovaní komunikačnej siete podľa funkcie, v nutných prípadoch v obmedzení určitých dopravných ťahov a v hľadaní nových organizačných a tvorčích prístupov. Obsahovo a funkčne rozdielne priestory historickej štruktúry vyžadujú diferenciaciu formy a druhovosti dopravy. Nie je účelné vytlačiť automobilovú dopravu zo všetkých priestorov historického jadra. Zásobovanie a doprava stálych obyvateľov musí byť zabezpečená vo všetkých priestoroch. Tam, kde je to možné je účelné ponechať i vjazd automobilov návštevníkov, predovšetkým kupujúcich. V súčasných riešeniach obnovy priestorov je potrebné pamätať i na špecifické potreby bicyklistov.

Základom každého navrhovaného riešenia však musí byť jasná koncepcia riešenia dopravy celého územia v aktuálnej územno - plánovacej dokumentácii či dopravnom generele.

Sanácia technickej infraštruktúry

Ak chápeme mesto ako živý organizmus, ktorého bunky predstavujú jednotlivé objekty, potom technickú infraštruktúru môžeme prirovnať k systému nervov a ciev, zabezpečujúcich látkovú výmenu, spojenie a odovzdávanie informácií medzi jednotlivými časťami organizmu.

V minulosti využívali mestá "prírodnú technickú infraštruktúru". Prírodnými zdrojmi energie bol vietor, slnečné žiarenie, voda a pôda. Jedinou líniou tejto infraštruktúry bol vodný tok, ako dopravná trasa, zásobáreň vody a príjemca odpadu v jednom. Stúpajúca životná úroveň a vývoj techniky vytvárali požiadavky a predpoklady pre rozvoj jednotlivých častí systému. Najskôr sa rozvinul systém zásobovania vodou a kanalizácie, ktorý bol u niektorých stredovekých banských miest na vysokej úrovni a jeho časti slúžili až do dnešných čias. V podmienkach komplexnej obnovy mestských priestorov predstavuje rekonštrukcia a dostavba technickej infraštruktúry jeden z jej hlavných podmieňujúcich činiteľov, zdanlivo

neviditeľných, často však finančne najnáročnejších. Dnes by už v praxi nemalo dochádzať k prípadom obnovy priestorov bez potrebnej rekonštrukcie infraštruktúry, ktorej havarijný stav si následne môže vyžadovať výrazné zásahy do už obnoveného priestoru (2). Pri obnove mestských priestorov je potrebné voliť riešenia, ktoré zároveň umožnia v budúcnosti ľahkú revíziu, opravu a výmenu jednotlivých častí technickej infraštruktúry, prípadne ich doplnenie. Zároveň je potrebné počítať s postupným odstraňovaním, resp. výmenou prvkov technickej infraštruktúry, ktoré výrazne narúšajú estetické pôsobenie a vnímanie historických priestorov (vzdušné vedenia, osvetlenie, dopravné značenie).

Architektonicko - výtvarná rehabilitácia historických priestorov a ich urbanistického interiéru

Stredoveké mesto predstavovalo pevnú a logickú schému, vzniknutú zoskupením jednotiek, stmelených funkčným poriadkom, ktorý bol zároveň jeho výtvarným zákonom. Výtvarný výraz závisel na poriadku sociálnom, hospodárskom, cirkevnom a politickom, takže mestá boli skutočným odrazom stredovekého kolektívu. Táto skutočnosť má svoj odraz i dnes, keď mnohé priestory neodolali agresívnemu tlaku trhu a pretrvávajúcej nekonštruktívnej politike vedení miest.

Na organizáciu hmotného obrazu mesta v minulosti nadväzovala aj sústava jeho vnútorných priestorov. Ulice a námestia neboli iba zvyšnými priestormi medzi hmotami blokov, ale boli vlastnými interiéromi mesta, charakteristickými uzavretosťou a ucelenosťou. V optickom uzavretí spočívala podstata pocitu "zabývanosti" priestorov historických miest, v ktorých sa odohrávala väčšina spoločenského života mesta. Väčšina stredovekých miest nemala predom stanovený výtvarno - dispozičný plán, ktorý by ich obmedzoval a presne určoval ďalší rast, takže neboli organizmom statickým, ale menili neustále svoju vonkajšiu tvárnosť. Ich výstavba a hmotný výraz sa teda menil s časom, ktorého boli funkciou. S meniacimi sa potrebami sa menil aj ich obraz a zariaďovanie mestským mobiliárom, ktorý bol vždy riešený i na adekvátnej výtvarnej úrovni.

Navrhované úpravy historických mestských priestorov, zamerané predovšetkým na ich urbanistický interiér - povrch komunikácií a spevnených plôch, solitérnu a plošnú zeleň, drobnú architektúru a mestský mobiliár, by mali vychádzať z poznania kultúrno-historických hodnôt daného priestoru a rešpektovať jeho slohovú a významovú charakteristiku.

Z hľadiska celkovej koncepcie obnovy je v mestských priestoroch s vysokou mierou zachovania ich historickej autenticity, nutné konzervovať všetky hodnotné dochované časti jeho interiéru a chýbajúce prvky doplniť metódou slohovej rekonštrukcie (v prípade dochovaných historických fragmentov) resp. náznakovej rekonštrukcie, na základe historických dokumentov. Výrazné uplatnenie novotvaru a novej tvorby v historických priestoroch má svoje opodstatnenie predovšetkým v priestoroch čiastočne narušených, resp. v prípade nutných nových funkčno-prevádzkových požiadaviek.

Dopravné a spevnené plochy. Mestské priestory stredovekých a renesančných miest na Slovensku pravdepodobne ešte neboli dláždené a ak, tak iba v priestoroch s najväčšou frekvenciou pešieho pohybu. Až v období baroka sa stretávame s povrchovou úpravou celých priestorov, zväčša najvýznamnejších. V klasicizme sa postupne dopĺňajú dlažbou aj vedľajšie priestory. V 19. storočí už nachádzame zväčša celé mesto vydláždené.

Používal sa materiál, ktorý bol dostupný v danom regióne, v najstarších etapách zväčša bez väčšieho opracovania (riečne valúne, lomový kameň a platne, štetová dlažba). Prvé dláždenie bolo kladené od priečelia k priečeliu, bez odlišenia plochy pre chodcov a vozy. Typické bolo tzv. plátovanie cesty, vyplývajúce z toho, že jednotlivé úseky cesty dláždili majitelia objektov v rozsahu šírky priečelia ich domov. S postupným nárastom dopravy ako i s ekonomickým vzráňaním sa miest súvisí potreba oddelenia (optického) plôch pre peší pohyb od vozovej dopravy a vkladanie pásov z pochôdznejšieho materiálu (kamenné platne) do existujúcej dlažby. S rozvojom automobilovej dopravy dochádza i k výškovému oddeleniu pásov pre chodcov (chodníkov) od telesa vozovky pre automobily, ktorá začína byť dláždená materiálom menších rozmerov s opracovaným povrchom. Kamenné kvádre sú kladené zväčša do diagonály z dôvodov lepšej pevnosti dlažby a odvádzania dažďovej vody. Postupne je i dlažba na vozovkách nahrádzaná dlažbou menších rozmerov (10 x 10cm) z andezitu, čadiča, príp. žuly, kladenou do tzv. vejárov. Obdobná dlažba je používaná i na chodníkoch, kde sa však používa i menší rozmer (mozaiková dlažba), kladená nielen do vejárov ale i do zložitejších výtvarných, často viacfarebných obrazcov.

Povrch spevnených plôch a dopravných komunikácií by mal byť v súčasnosti riešený predovšetkým z hľadiska jeho funkčnosti, kde okrem úžitkovej funkcie zaraďujeme i funkciu estetickú, hygienickú a funkciu historicko-dokumentačnú.

Z hľadiska prezentácie kultúrno - historických hodnôt sa uprednostňuje likvidácia asfaltových a betónových plôch a ich nahrádzanie kamennou dlažbou. Ak sú dostupné informácie o pôvodnom riešení (zvyšky dlažby, fotografie, kresby), je možné pristúpiť k rekonštrukcii pôvodnej situácie, príp. k náznakovej rekonštrukcii za použitia pôvodných materiálov a rešpektovania zmenených funkčných požiadaviek. Pri návrhu riešenia spevnených plôch je často príležitosť aspoň touto formou naznačiť a prezentovať niektoré zaniknuté historické stavby, príp. kultúrno - historické javy pod terénom.

Koncepcne nové riešenie spevnených plôch v historických priestoroch je možné pripustiť iba v prípade výraznej prestavby priestoru, zmeny jeho charakteru resp. funkcie. Architektonicko - výtvarné riešenie spevnených plôch a dopravných komunikácií by však nemalo potlačiť vlastný architektonický výraz objektov a súboru ako celku a ich slohovú charakteristiku.

Z hľadiska úžitkových vlastností má kamenná dlažba výrazné prednosti pred asfaltovými a betónovými úpravami, predovšetkým z hľadiska ďalšej údržby technickej infraštruktúry, vlhkosťných pomerov stavieb a možnosti jej znovupoužitia pri nárokoch na zmenu riešenia. Pri obnove historických priestorov je vhodné uprednostniť pôvodný autentický materiál (jeho preskladaním) a to tak z hľadiska hodnoty veku a autenticity, ako i z hľadiska technických vlastností, nakoľko v súčasnosti sú kamenné dlažbové kocky na rozdiel od minulosti štiepané takmer výlučne strojovo, čo má vplyv na rovinnosť povrchu a tým i pohodlnosť chôdze. Práve kritérium pohodlnosti chôdze je častým dôvodom tlaku investorov na vylúčenie kamenných dlažbových kociek i v prostredí historických priestorov. Toto je možné riešiť použitím dlažby väčších rozmerov, s rezanou vrchnou plochou, čo má často analógiu i v pôvodnej historickej situácii, keď najfrekventovanejšie pešie ťahy boli dláždené kamennými platňami.

Ak ekonomické faktory určujú použitie umelej dlažby, je vhodné jej kombinovanie aspoň v detaile s prírodným kameňom, ktorý je schopný pohľadovo narušiť prílišnú rovinnosť a sterilitu plôch s výlučne umelej dlažby

Zeleň. V stredovekých a renesančných sídlach sa stretávame so zeleňou iba vo forme úžitkových záhrad (kláštory, rajske dvory). Až v období baroka sa upravovaná zeleň stáva súčasťou riešenia architektúr, zväčša reprezentačného charakteru (paláce a kaštiele), táto však neplní funkciu verejnej zelene. Verejná, účelovo osádzaná zeleň sa objavuje v historických mestských priestoroch až v priebehu 19. storočia, vo forme stromoradií pozdĺž uličných priečelí, oddeľujúcich chodníky od vozoviek, alebo mestských parkov, často zakladaných v priestoroch historických námestí, príp. priestoroch bývalých hradobných priekop. Časté boli i mestské parky založené na plochách dovtedy nezastavaných, s veľkorysým kompozičným zámerom a používaním dovtedy cudzokrajných drevín.

Obnova existujúcej a výsadba novej zelene je možná iba na základe analýzy jej súčasného stavu, a to tak z hľadiska dendrologického ako i vzťahu k slohovému výrazu prostredia. Zvlášť citlivo je treba pristupovať k existujúcej vysokej zeleň, aby v rámci princípu vytvorenia jednoty slohového výrazu prostredia, nedochádzalo k "puristickým" úpravám. Väčšina vzrastlej zelene, i keď bola vysadená v relatívne blízkej minulosti, sa neraz stala charakteristickou súčasťou prostredia a jej neuvážené odstránenie by mohlo viesť k porušeniu miestotvorných vzťahov a identity prostredia. V prípade slohovej rekonštrukcie vybraných priestorov sa však nevyhneme ani jej odstráneniu, a to predovšetkým v prípadoch, keď i z hľadiska druhovosti je jej existencia neopodstatnená, resp. stala sa zábranou vnímania významných kompozičných dominánt.

Medzi hlavné zásady riešenia zelených plôch a zelene v historických priestoroch patrí:

- zachovať, resp. obnoviť tie plochy a skupiny zelene, ktoré s priestorom tradične súvisia a sú jeho typickou súčasťou
- obnoviť, resp. rozšíriť zeleň v miestach bývalých fortifikácií
- súvislejšiu zeleň situovať do vnútroblokov a vytvárať v nich miesto odpočinku pre nájomníkov a návštevníkov, ako protipól dynamického prostredia obchodných ulíc a námestí
- odstrániť všetky nehodnotné, neestetické a choré dreviny
- vo väčšej miere používať rastlinný materiál mierneho vzrastu, popínavé a previslé dreviny, mobilnú zeleň

- v priestoroch s tradičnou funkciou spoločensko-zhromažďovacou uprednostňovať nízku solitérnu zeleň - osádzanú do spevnených plôch, pred vysokou a plošnou zeleňou s charakterom parkových úprav

Drobná architektúra a mestský mobiliár. Obnova urbanistických interiérov musí počítat' i so zachovaním a obnovou historických plastík, fontán a drobnej architektúry. Veľa prvkov drobnej architektúry bolo v minulosti z rôznych príčin zničených, rozobratých príp. premiestnených. Súčasťou obnovy historických priestorov a ich rehabilitácie je preto i prinavrátenie zachovaných plastík na ich pôvodné miesto, príp. ich rekonštrukcia, ak je to nevyhnutné z hľadiska celkovej kompozície, funkcie a charakteru priestoru.

Mestské priestory je potrebné súčasne doplniť o funkčne a výtvarne hodnotný mobiliár - osvetlenie, lavičky, odpadové koše, mobilnú zeleň, informačný systém, stĺpiky s reťazami a pod.

Všetky tieto zdanlivé drobnosti sú nevyhnutné z hľadiska funkcie jednotlivých priestorov a zároveň vytvárajú konečný obraz priestoru - jeho interiér. Ich výtvarné riešenie (materiál a tvarovo-konštrukčné riešenie) musí preto vychádzať zo všeobecných zásad obnovy historického súboru, v nadväznosti na architektonicko - slohové charakteristiky a funkčné potreby riešeného priestoru.

"Verejné osvetlenie" v stredovekých a renesančných mestách na Slovensku prakticky neexistovalo. Osvetlené boli pomocou fakiel a "smolníc" iba vstupy niektorých objektov. Až na konci baroka sa stretávame s osvetlením reprezentačných budov pomocou olejových lucerien, ktoré boli zhotovované ako kováčske výrobky. S objavom sviatplynu sa tento zavádza najskôr do existujúcich svietidiel, neskôr už vzniká prvé verejné osvetlenie v mestských priestoroch. Osvetlenie sa umiestňuje spočiatku iba na najvýznamnejšie priestory (hlavné námestie a pod.) až neskôr sa rozširuje aj do vedľajších priestorov, čo je však závislé od ekonomických možností mesta. V niektorých sídlach takéto osvetlenie až do zavedenia električky prakticky neexistovalo. Lucerny, konzoly a kandelábre boli riešené ako liatinové odliatky. Tvar lucerien je spočiatku štvorhranný, neskôr šesťhranný, prípadne kužeľový. Postupne sú osvetľovacie prvky dopĺňané aj iným mobiliárom - lavičky, stĺpiky, odpadkové koše, rovnako vyrábaným z liatiny. S nástupom električky je plyn postupne nahrádzaný týmto médium v existujúcich svietidlách, neskôr vznikajú nové prvky, prispôbené zmeneným požiadavkám. Škála mobiliáru sa rozširuje o picie fontánky, verejné hodiny, rôzne altánky a podobne.

Pri obnove historických priestorov je rovnako legitímny princíp rekonštrukcie historického mobiliáru ako i použitie nového výtvarného prvku.

Z hľadiska metodiky pamiatkovej starostlivosti je metóda „rekonštrukcie“ doporučovaná u priestorov, ktoré si zachovali charakter autentického historického prostredia a je dostatok informácií o pôvodnom riešení mobiliáru. V prípade ak tieto informácie chýbajú je možnosť osadenia mobiliáru na základe historickej analógie, nakoľko v jednotlivých mestách a mestečkách nebol vždy originálny mobiliár, ale tento bol dodávaný ako typový z výroby v danom regióne. V prípade ak sa jedná o priestor s menšou mierou slohovej autenticity je vhodné použiť náznakovú rekonštrukciu, ideovo vychádzajúcu z historických vzorov. V prípade priestorov výrazne poznačených novodobými prestavbami sa doporučuje mobiliár nehistorizujúci. I v týchto prípadoch však použitie historického mobiliáru môže viesť k úspešnému výsledku. Z hľadiska obyvateľov mesta je totiž pri obnove jednotlivých priestorov dôležité predovšetkým zachovanie známeho systému väzieb a charakteru prostredia. Použitie historického mobiliáru sa tak niekedy môže stať dôležitým ohnívkom so zaniknutou minulosťou a zdrojom asociácií na jej pripomenutie. ⁽³⁾

Najdôležitejšou súčasťou mestského mobiliáru sú prvky osvetlenia. V minulosti sa pri návrhu peších zón svietidlá osadzovali predovšetkým na základe výpočtov svetelnej intenzity daného priestoru, čo pri použití historického mobiliáru logicky viedlo k jeho početne zmnohonásobeniu. V súčasnosti sa oveľa väčší dôraz, ako na intenzitu a rovnomernosť osvetlenia, kladie na otázku estetického pôsobenia prvkov, ktoré sú osadzované podľa pôvodných situácií a požadovaná svetelnosť je dosahovaná pripočítaním svetelnosti iluminácie a osvetlenia výkladov. V prípade normových požiadaviek na intenzitu osvetlenia pre určité druhy komunikácií, je túto možnosť dosiahnuť aj použitím doplnkových zdrojov, umiestnených v polohách nevnímaných chodcom.

Historický mobiliár bol v minulosti často dopĺňaný a menený podľa dobového vkusu, čo malo často za následok koexistenciu viacerých výtvarne a konštrukčne odlišných prvkov. Túto skutočnosť je možné využiť i v súčasnosti. najmä pri potrebe prvkov bez historickej minulosti (informačný systém, telefónne búdky). Jednotlivé funkčné prvky by však mali mať spoločné, resp. príbuzné aspoň zásadné výtvarno - konštrukčné riešenie.

Mieru uplatnenia slohovej rekonštrukcie a novotvaru je pre koncepcie obnovy historických mestských priestorov prakticky nemožné formulovať všeobecne, táto musí vychádzať predovšetkým z charakteru konkrétnej lokality a mala by byť výsledkom odbornej diskusie zástupcov jednotlivých odborných profesií (doprava, technická infraštruktúra, zeleň), predovšetkým však metodických orgánov štátnej pamiatkovej starostlivosti a koncepčných architektov a urbanistov.

V súčasnej praxi sú bohužiaľ nedostatočné a málo prínosné kontakty pamiatkovej starostlivosti so súčasnou teóriou a praxou architektonickej tvorby. Dôsledkom absencie odborného dialógu a nepoznania komplexnosti problematiky je nezriedkavé presadzovanie historizujúcich pseudotvarov a kópií, zo strachu pred znevážením hodnoty pamiatky, ktorá by sa mala dotvoriť súčasnými výrazovými prostriedkami, na druhej strane si veľa tvorivých architektov problém kontinuálneho pretvárania životného prostredia predstavuje absolútne, t.j. ako permanentnú prestavbu s jednoznačnou preferenciou súdobých požiadaviek pred rešpektovaním existujúcich hodnôt.

Súčasný neuspokojivý stav je možné riešiť iba interdisciplinárnym chápaním procesu obnovy kultúrneho dedičstva, s nezastupiteľnou úlohou všetkých profesií a ich čoraz užšou spoluprácou a v neposlednom rade i v ďalšom odbornom vzdelávaní všetkých účastníkov tohto procesu.

Obnova historických priestorov nie je iba stavebnou, či technickou akciou, ale zároveň často i sociálnou zmenou. Väčšina takýchto akcií znamená zásah do života trvalých obyvateľov a veľkého počtu návštevníkov. Prax ukazuje, že úspešné boli také obnovy, kde sa ich plánovania, navrhovania i realizácie zúčastnili miestni obyvatelia, spoločenské organizácie a skupiny reprezentujúce rôznorodé sociálne záujmy. Dobrému fungovaniu sociálnych vzťahov a kontaktov ľudí napomáha konkrétny spoločný cieľ či záujem. Konkrétnym obsahom záujmu obyvateľov obnovovaných priestorov by mal byť priestor samotný a záchrana jeho hodnôt. Starostlivosť o kultúrne pamiatky predpokladá nutný vzťah medzi obyvateľmi a prostredím, pochopenie jeho kultúrnych hodnôt zo strany najširšej verejnosti. Bez nadšenia, len pod tlakom nejakých obmedzujúcich nariadení, kde sa starostlivosť o pamiatky redukuje iba na otázku finančnej subvencie, nemožno uskutočňovať ochranu historických hodnôt.

POZNÁMKY A CITÁCIE

- (1) Takéto prieskumy a rozbory boli podľa autorových vedomostí spracované iba pre MPR Bratislava, MPR Trnava a MPR Trenčín.
- (2) Ako príklad môžeme uviesť obnovu Hlavnej ulice v MPR Trnava, ktorá bola obnovená ako pešia zóna bez rekonštrukcie technickej infraštruktúry. Obnovený priestor, akceptovaný obyvateľmi i odbornou verejnosťou (Cena Bienále architektúry v Sofii), stojí v súčasnosti pred problémom opätovnej rekonštrukcie, z dôvodu havarijného stavu technickej infraštruktúry.
- (3) Uvedený princíp bol použitý napr. pri obnove vojnou zničených častí východného Berlína, kde bola postavená nová urbanistická štruktúra, v parteri však boli (aj formou kópií) obnovené prvky drobnej architektúry a mestského mobiliáru, ako znaky pôvodného prostredia

POUŽITÁ LITERATÚRA

- GREGOR, P.: Obnova historických mestských priestorov (habilitačná práca), Bratislava, FA STU 1998
- GREGOR, P.: Obnova historických mestských priestorov v MPR Nový Jičín a MPR Trnava, In.: Nový život ve starých městech - Zborník referátov Medzinárodného workshopu, Třebíč, RID Centrum Ústavu územního rozvoje a IFHP 1998
- GREGOR, P., GREGOROVÁ, J.: Projekt povrchu a mobiliáru Univerzitného nám. v MPR Trnava - Sprievodná správa, Bratislava G+G PROJEKT 1998
- GREGOR, P., GREGOROVÁ, J., LALKOVÁ, J., NAHÁLKA, P.: Povrchová úprava Štúrovho námestia v Trenčíne - projekt - Sprievodná správa, Bratislava, G+G PROJEKT 1997

- GREGOR, P. a kol.: Štúdiá urbanistického interiéru MPR Trenčín - Sprievodná správa, Bratislava, AUREX s.r.o 1996
- GREGOR, P.: Regenerácia historických súborov - mestských blokov (kandidátska dizertačná práca), Bratislava, FA STU 1986
- GREGOR, P., GREGOROVÁ, J. :
Urbanistický interiér v historickom prostredí, In.: Bardkontakt '97 - Problematika mestských pamiatkových centier, Zborník prednášok, Bardejov, 1997
- GREGOR, P.:
Konceptia obnovy mestských priestorov v MPR Trenčín,
In.: Bardkontakt '98 - Problematika mestských pamiatkových centier, Zborník prednášok, Bardejov, 1998
- GREGOROVÁ, J.:
Konceptia obnovy mestských priestorov v mestskej pamiatkovej rezervácii Trnava, In.: Bardkontakt '98 - Problematika mestských pamiatkových centier, Zborník prednášok, Bardejov, 1998
- HLOBIL, I.:
Teorie městských památkových rezervací, uměnovědní studie, Praha, ČSAV 1985
- KOL.:
MPR BRATISLAVA - historické jadro. Urbanistické a architektonické analýzy, Bratislava, MSPSOP 1983
- LALKOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, V.:
Poznanky z riešenia komplexného návrhu prípravy revitalizácie historického jadra Trenčína, In.: Zborník: Medzinárodné sympóziu "Prestavba centrálnych mestských zón stredných a malých miest", Bratislava, DT ČSVTS 1988
- MEDZINÁRODNÁ charta pre záchranu historických miest, ICOMOS, Washington 1987, "O záchrane historických miest" v preklade J.Kolářovej, Československý architekt, 1987
- PEŠIE zóny historických centier miest - Zborník z odb. seminára, Bratislava, DT ČSVTS 1984
- RADOVÁ, M.:
Konceptce památkového zásahu do stavebního díla, její úloha a východiska, In.: Památky a příroda 1/1987 a 2/1987
- VINTER, V.:
Úvod do dějin a teorie památkové péče, Praha, SPN 1982
- VOŠAHLÍK, A.:
Památkové hodnoty historických měst a teorie jejich ochrany, Praha, SÚPPOP 1988
- SCHWARCZOVIČ, A.:
Kultúrno-historická topografia a bonita historických sídelných štruktúr (habilitačná práca), Bratislava, FA STU 1993
- KOL :
Zásady pamiatkovej obnovy MPR Bratislava - historické jadro, Bratislava MSPSOP 1983/84

BARDKONTAKT 2003

REHABILITÁCIA, ČI REGENERÁCIA ?

Doc. Ing. arch. Jara LALKOVÁ, PhD - FA STU Bratislava

REHABILITOVAŤ ČI REGENEROVAŤ ?

Doc.Ing.arch.Jara Lalková ,PhD. - Fakulta architektúry, Slovenská technická univerzita v Bratislave
Katedra obnovy a tvorby v pamiatkovom prostredí

REHABILITOVAŤ ČI REGENEROVAŤ ?

„ Život mesta je ustavičným dianím, prejavujúcim sa v priebehu storočí v konkrétnych dielach, pôdorysoch alebo konštrukciách, ktoré mu prepožičiavajú jeho osobitý charakter a ktoré sa postupne stávajú vyjadrením jeho duše. Sú to cenní svedkovia minulosti, na ktorých sa aj naďalej hľadí s úctou, raz pre ich historickú a citovú cenu, inokedy preto, lebo v niektorých je tvorivá hodnota stelesňujúca ľudského génia na jeho najvyššom stupni. Patria k dedičstvu ľudstva a tí, ktorí ich vlastnia, alebo opatrujú, majú zodpovednosť a povinnosť urobiť všetko, čo je v ich silách, aby mohli ďalším storočiam toto ušlachtilé dedičstvo odovzdať nepoškodené.“

Aténska charta

Téza 65

Kongres medzinárodnej modernej architektúry

Atény, 1933

Hustá sieť sídelných lokalít Slovenska má svoj pôvod u prevažnej väčšiny z nich v stredoveku, kedy sa vytvoril základ nášho súčasného osídlenia.

Do roku 1250 je historicky a archeologicky doložených na našom území 7 miest

Podľa výskumov Štátneho ústavu pamiatkovej starostlivosti sú vysledované následné počty rozvoja miest:

K roku	slobodné, kráľovské mestá	mestá a mestečká	SPOLU	obec, osada	sídelné útvary CELKOM
1598	18	168	185	3 406	3 592
1720	23	197	220	3 369	3 584
1873	25	227	252	3 394	3 646
1982	—	122	122	2 594	2 721

Preto o každom z našich miest môžeme hovoriť ako o historickom a teda s plným nárokom na jeho ochranu.

O potrebe ochrany historických miest hovorí i medzinárodná charta ICOMOS, Washingtonská charta – Ochrana historických miest z roku 1987, ktorá dopĺňa medzinárodnú chartu o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel z roku 1964 tzv. „Benátsku chartu“

Washingtonská charta definuje mestá ako výsledok spontánneho vývoja alebo uváženého projektu ako materiálny výraz rozmanitosti spoločnosti v minulosti a preto sú všetky historické.

Mestá okrem svojej kvality historického dokumentu predstavujú hodnoty vlastné tradičným mestským kultúram.

Pod ochranou historických miest sa rozumejú opatrenia nevyhnutné na ich konzervovanie a obnovu, ako aj na ich vývoj a harmonické sa prispôsobovanie dnešnému životu.

Historické bohatstvo nášho osídlenia, sústredené do mestských a dedinských sídiel existuje na základe jeho kontinuálneho vývoja s tým, že **každá historická doba sa podieľala na rozvoji predchádzajúceho základu bez jeho negácie.**

Preto i dnešnú **konceptiu ochrany** regenerácie historických sídiel chápeme ako **regeneračný proces**, ktorý sa dotýka nielen jeho stavebných fondov, ale i jeho funkčnej náplne, technickej infraštruktúry i sociálnych zložiek mesta.

Komplexná regenerácia historickej urbanistickej štruktúry je široký pojem obnovenia a obrodenia života v historickom prostredí, kde popri regenerácii urbanistickej štruktúry a fondov sa musí zaručiť správny režim využívania, v **záujme zachovania jeho historických hodnôt, ako i vrstvenia nových hodnôt, ako permanentného procesu vývoja.**

Všeobecne je potrebné chápať historické urbanistické celky, ako živé organizmy, ktorých ochrana nespočíva iba v zakonzervovaní dochovaných umelecko – historických a urbanisticko – architektonických hodnôt, ale v ich kultúrno - historickom obsahu včítane **jeho permanentnej premeny na základe pochopenia „genia loci“, sídla.**

Z hľadiska permanentnej premeny našich historických miest z hľadiska **zachovania integrity** môžeme hovoriť o :

- a., **kompaktnej** – neporušenej štruktúre
- b., **narušenej** štruktúre
- c., **zmenenej** štruktúre

Vyhodnotenie charakteru zmien a zachovania kultúrno - historických hodnôt je východiskom pre určenie koncepcie regenerácie historického prostredia.

FORMY REGENERÁCIE :

a., Regenerácia sanačná – rehabilitačná :

Ide predovšetkým o kompaktné zachované urbanistické celky, chránené u nás formou vyhlásenia pamiatkovej rezervácie. Pri rehabilitácii ide predovšetkým o zachovanie a prinavrátenie pamiatkových hodnôt formou slohovej rekonštrukcie na základe exaktného poznania v záujme **integrity a autenticity** prostredia.

b., Regenerácia dotvárajúca – modernizačná :

Uplatňuje sa pri čiastočne porušenej historickej štruktúre, ktorej rehabilitácia nie je možná pre nedostatok exaktných podkladov, alebo i tam, kde v minulosti existovala utilitárna zástavba, dnes už nevyhovujúca potrebám mesta. Ide o kontextuálnu dostavbu novotvarom.

c., Regenerácia pretvárajúca – zmiešaná prestavba :

Uplatňuje sa pri narušenej historickej urbanistickej štruktúre, kde pri zachovaní hodnotnej urbanistickej štruktúry sa územie zhodnocuje a pretvára v záujme novej kvality životného prostredia.

d., Regenerácia asanačná – demolačná :

Ide o regeneráciu územia uplatňovanú výnimočne v prípade nehodnotnej narušenej štruktúry, ktorá sa nahrádza novou zástavbou.

Pre celé historické sídlo vzhľadom na rôzne stupne narušenia jednotlivých priestorov zväčša nevystačíme z jednou formou regenerácie, preto na základe podrobného zhodnotenia dochádza k vzájomným kombináciám hore uvedených foriem.

KONCEPCIA REGENERÁCIE :

Determinantom správneho prístupu k regenerácii historického prostredia je multidisciplinárny výskum. Jeho účastníkmi popri architektoch – urbanistoch sú to umenovedci, historici, archeológovia, dendrológovia, inžinieri – špecialisti technickej infraštruktúry, statici, dopraváci, demografi a sociológovia, psychologovia, prognostici a menežeri .

Výskum je zameraný predovšetkým na historický vývoj sídla, jeho slohové premeny, územný rozvoj, stavebno-technický stav objektov, podzemie sídla, archeológiu, urbanistické a architektonické hodnoty a stav ich zachovania, vývoj a stav zelene, urbanistickú kompozíciu, legislatívny stav pamiatkovej ochrany, širšie vzťahy z hľadiska funkcie a prevádzky, najmä so zameraním na dopravu.

Iba na základe dokonalého poznania prostredia je možné stanoviť optimálny prístup k regenerácii.

PEŠIE ZÓNY V HISTORICKOM PROSTREDÍ

Historické jadra našich miest sa vyvinuli na základe rozvoja výroby a obchodu v priebehu **stredoveku** v pevnú sieť miest a obcí. Ich najvýznačnejšími priestormi boli **trhové námestia a priľahlé ulice**, ktoré zohľadňovali predovšetkým hospodárske funkcie mesta. Boli to však priestory i spoločenských interakcií a verejného života mesta.

V období **baroka** k nim pribudli nové formy **reprezentačných priestorov**, reprezentované palácovou architektúrou, náročnou úpravou dlaždenia i množstvom výtvarných prejavov. (morové stĺpy, Imaculaty, korunovačné pahorky, sochy imperátorov..)

V **klasicizme** sú zakladané **verejné parky** najmä v lokalitách demolovaných hradieb a ich priekop, ktoré sa v nejednom prípade dostávajú i do rozsiahleho trhového námestia, ktoré v tom čase už stratilo svoju pôvodnú hlavnú trhovú funkciu.

19.storočie prináša **nové formy priestorov verejného života** vyvolaných rozvíjajúcou sa železničnou dopravou ako sú **predstaničné priestory** a na nich naväzujúce **mestské obchodné ulice** prepájajúce historické mesto, sú to však i verejné športoviská a výstavné areály, vyhradené zábavné priestory mimo historického jadra.

Typickým prejavom **konca 19.storočia** v našich mestách sú snahy skrášlenia verejných priestorov formou **výsadby zelene** pozdĺž domorodých námestí i obchodných ulíc realizovanými Okrašľovacími spolkami, ktoré sa zachovali takmer v každom našom historickom meste.

Všetky uvedené premeny sa v mnohých našich mestách uskutočnili zmenou hospodárskeho a spoločenského života i priamo v centrálnych, pôvodne stredovekých priestoroch námestí historických jadier. Čím bolo mesto prosperujúcejšie tým výraznejšie zaznamenalo premeny svojich verejných priestorov.

Zásadné zmeny v obraze našich historických miest prináša až 20. stor. Enormný nárast a zmeny v doprave narušili tradičný spôsob využívania verejných priestorov a pešieho človeka vytlačili do úzkeho koridoru zdvihnutého chodníka popri fasádach. Tak sa pôvodné priestory pešiakov premenili na doménu automobilovej, v niektorých prípadoch i kolajovej dopravy.

Koncom 60-tych a začiatkom 70-tych rokov sa začali v Západnej Európe realizovať projekty obmedzujúce dopravu najmä v historických jadrách formou **zkľudnenej dopravy a tvorby peších zón** pod vplyvom protestu proti pretechnizovanému prostrediu v záujme ozdravenia životného prostredia a návratu spoločnosti do historických jadier.

Táto humanizácia životného prostredia v rámci socialistického tábora sa prejavila najmä v mestách bývalej NDR. V historických jadrách boli hromadne realizované pešie zóny s vylúčením dopravy, novými bezbarierovými formami dlaždenia, inštaláciou stojanových osvetľovacích telies, lavičkami a úpravou zelene. Tým sa postupne vracal život do verejných priestorov. V rámci obmedzených možnosti cestovania sa práve tieto stali inšpiráciou mnohých našich snažení pri tvorbe peších zón.

Prvé pešie zóny sa u nás realizovali iba administratívnym opatrením a to **zákazom vjazdu motorových vozidiel respektíve obmedzením dopravy** vo vyhradených hodinách

Takéto obmedzenia našli svoje miesto i v **územnoplánovacích dokumentáciách centrálnych mestských zón s historickým jadrom**, predovšetkým išlo o v tom čase vyhlásené pamiatkové rezervácie: Banskú Bystricu, Banskú Štiavnicu, Kremnicu, Prešov, Levoču, Bardejov, Kežmarok, Spišskú Sobotu a Spišskú Kapitulú. (ÚPD – CMZ spracované URBIONOM, pobočka Banská Bystrica)

Charakter regenerácie na základe podrobnejších výskumov však v tom čase nebol dostatočne špecifikovaný.

Komplexné urbanistické a architektonické zámery regenerácie tvorby peších zón sa začali uplatňovať v následných rokoch v rámci mnohých súťaží predovšetkým pre historické námestia a najfrekventovanejšie mestské ulice v historických jadrách.

Postupne boli viac, či menej úspešne realizované viaceré regenerácie historických verejných priestorom, predovšetkým so zámerom obmedzenia dopravy v stiesnených pomeroch historického prostredia, so zmenou funkčného využitia, so snahou o vytvorenie tradičného mestského prostredia s väzbou na vývojovú kontinuitu územia.

Toto snaženie si dovoľujem predstaviť na vybraných príkladoch prípravy a realizácie peších zón v chránenom prostredí našich historických jadier.

Záverom otázka položená v názve môjho príspevku: **REHABILITOVAŤ ČI REGENEROVAŤ ???**

Rehabilitovať všade tam, kde ide o autenticitu a integritu historického prostredia, tam kde je dostatok exaktných poznatkov o zachovaných kultúrno-historických hodnotách v konkrétnom priestore a jeho historických premenách, tam kde ide o totožný spôsob využitia a možnosti využitia identickej materiálnej bázy, tam kde je potrebné dosiahnuť súlad a jednotný výraz celku v duchu „genia loci“, pre pamäť budúcich generácií.

Regenerovať historické prostredie s umocneným kultúrno-historických hodnôt bez zbytočných historických reminiscencií, tam kde verejný priestor naberá nové funkcie, v priestore došlo k určitej miere narušenia historickej štruktúry, nie sú dostatočné podklady pre exaktnú rehabilitáciu zaniknutých javov. V tomto prostredí je potrebné pracovať s kontextuálnym, kvalitným novotvarom, ktorý do historického prostredia môže priniesť novú kvalitu.

Texty k obrázkom:

Č.na CDR	Nové číslo pre publikovanie	Text k foto
13	1	MPR Banská Bystrica
14	2	MPR Kežmarok
15	3	MPR Bardejov
16	4	MPR Kežmarok
17	5	MPR Košice
18	6	MPR Kremnica
19	7	MPR Levoča
20	8	MPR Prešov
21	9	MPR Žilina
22	10	PZ Martin
23	11	PZ Rimavská Sobota
24	12	PZ Rožňava
25	13	PZ Skalica
13 - 25	1 - 13	Letecké pohľady dokumentujú stav historických námestí vybraných pamiatkových rezervácii a pamiatkových zón v 60-tych rokoch 20.storočia, kde námestie stratilo charakter verejného priestoru – miesta kontaktov. Nadradená je doprava nad peším pohybom s jasne vyznačeným dopravným koridorom. Stred námestia tvorí väčšinou parková úprava, alebo zhromažďovací priestor s utilitárnou úpravou uplatňujúci sa výnimočne pri štátnych sviatkoch pri oslavách a povinných verejných zhrmaždeniach
28	14	MPR Banská Bystrica s centrálnou polohou námestia a jeho predĺženej osi Dolnej ulice -situačný výkres
29	15	Pohľad na banskobystrické námestie pred obnovou
30	16	Banská Bystrica –návrh regenerácie ústredného priestoru – Námestie SNP
31	17	Banská Bystrica – návrh regenerácie Dolnej ulice
32	18 , 19	Banská Bystrica - námestie po obnove – denný a nočný pohľad z veže .Zvolená forma pretvárajúcej regenerácie navrátila do priestoru život reagujúci na zmenené podmienky využitia.
33	20 , 21	MPR Košice – Hlavná ulica pred a po obnove – čiastočná rehabilitačná regenerácia s množstvom pretvárajúcich komponentov a atraktivít.
34	22 , 23	MPR Košice - prezentácia archeologických nálezov v podzemí dokladuje nutnosť ,že v historickom prostredí sú poznatky o podzemí nevyhnutným podkladom už pri stanovení koncepcie obnovy.V prípade Košíc išlo o záchraný výskum a reakciu na nálezové skutočnosti až počas realizácie.
35	24	MPR Bardejov – Svetové kultúrne dedičstvo. Bardejovské námestie podľa staršej kresby datovanej rokom 1560 prekreslil bardejovský rodák V Myskovszky v roku 1880. Zobrazuje rozsiahle námestie ,ako jednotný verejný priestor spoločenských aktivít
36	25	Bardejovské námestie v kolorovanej kresbe Viktora Myskovzského dáva jasný pohľad na charakter dláždenia , ktorý sa zachoval až do 60-tych rokov 20.stor.

37	26	Bardejovské námestie pred rokom 1963 ešte s jednotnou priestorovou úpravou
38	27	Bardejovské námestie po kompletom predláždení nevhodným materiálom a po zmene konfigurácie terénu s vytýčením dopravných línií s vejárovou dlažbou. Úprava bola realizovaná v rokoch 1963 - 66
39	28	Bardejovské námestie po rehabilitácii strešnej krajiny
40	29	Nesprávna koncepcia regenerácie bardejovského námestia ,ktorá opakuje predchádzajúce chyby z rokov 1963 – 66 na základe ktorej v súčasnosti prebiehajú realizačné práce
41	30	1. etapa žilinskej pešej zóny ,prepojenie železničnej stanice s historickým Mariánskym námestím . Realizácia vniesla do prostredia nové kvality a stala sa obľúbenou pešou zónou návštevníkov i žilinčanov
42	31	Mariánske námestie v Žiline po obnove formou pretvárajúcej regenerácie
43	32, 33 34 35	Mariánske námestie v Žiline s množstvom nesúrodých prvkov malej architektúry.
44	36, 37 38	Pretvárajúca regenerácia v historickom jadre Popradu s nejasnou koncepciou viacerých autorov a množstvom nevhodných historizujúcich prvkov.
45	39	Poprad bývalé samostatné mestečko Spišská Sobota – Mestská pamiatková rezervácia – situácia námestia
46	40, 41	Spišská Sobota – detaily priestorov námestia po regenerácii v roku 2001 . Jedna z najlepšie zvládnutých obnov historického prostredia na Slovensku.
47	42, 43, 44	Modernizačná regenerácia pešej zóny v Dolnom meste Nitra zcelujúca heterogénne prostredie novým koncepčným riešením.
48	45, 46	Prvky malej architektúry v pamiatkovej zóne Dolné mesto Nitra s výrazným súčasným výtvarným prejavom obohacujúcim mesto o novú kultúrnu vrstvu zatriktívňujúcu prostredie.
49	47	Návrh regenerácie verejných priestorov v pamiatkovej zóne Liptovský Mikuláš – realizácia ocenená ako Stavba roka.
50	48 49, 50, 51	Detaily realizovanej obnovy v PZ Liptovský Mikuláš
51	54, 55 56, 57	Návrh prvkov pre regeneráciu verejných priestorov v Novom meste nad Váhom , ktorý sa na škodu vecí nestal typickým pre toto mesto.
52	52, 53	Vítazný návrh urbanisticko – architektonickej súťaže v Novom meste nad Váhom na regeneráciu verejných priestorov v historickom jadre.
53	58 59	Regenerácia Námestia slobody v Humennom ocenená MŽP SR za stavebné dielo s najväčším ekologickým a priestorotvorným prínosom . Realizácia v rokoch 1999 - 2000
54	60 61	Malé námestie v Hradci Králové stav z konca 19.stor a v súčasnosti pred regeneráciou
55	62	Návrh diskutovanej pretvárajúcej regenerácie Malého námestia v Hradci Králové
56	63	Transfér návrhu do reálneho prostredia Malého námestia v Hradci Králové.

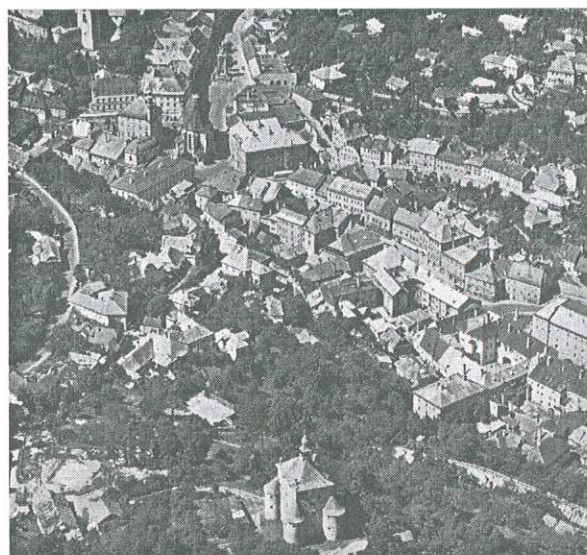

57	64	Koncepcia pretvárajúcej regenerácie pamiatkovej zóny v Martine. Vloženie novokoncipovaného priestoru do heterogénnej zástavby námestia.
58	65, 66 67	Martin – stav po regenerácii dokumentujúci koncepčný svetlotechnický zámer autorov umocňujúci atraktivitu celomestského centra.
59	68	Pešia zóna Martin , kontakt nového vloženého námestia do narušeného historického prostredia.

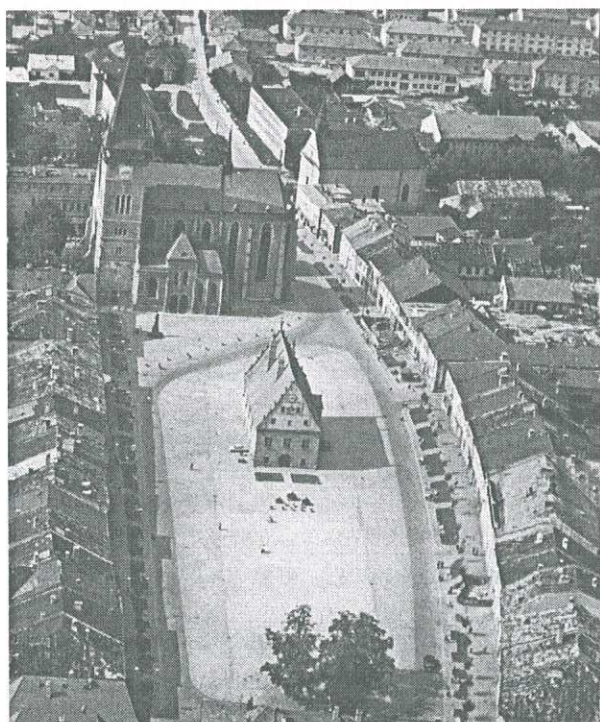
PRÍLOHA : CDR so základným textom pre prednášku a fotodokumentami

Banská Bystrica - MPR (60. r. 20 st)

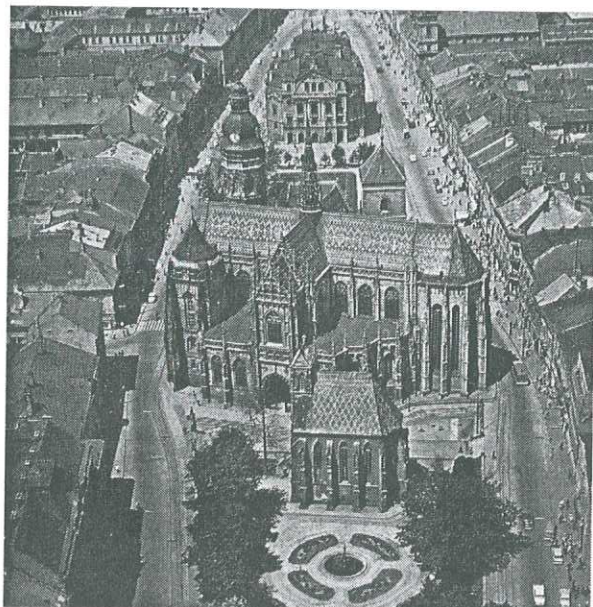
Banská Štiavnica - MPR (60. r. 20 st)

Bardejov - MPR (60. r. 20. st.)
Svetové kultúrne dedičstvo

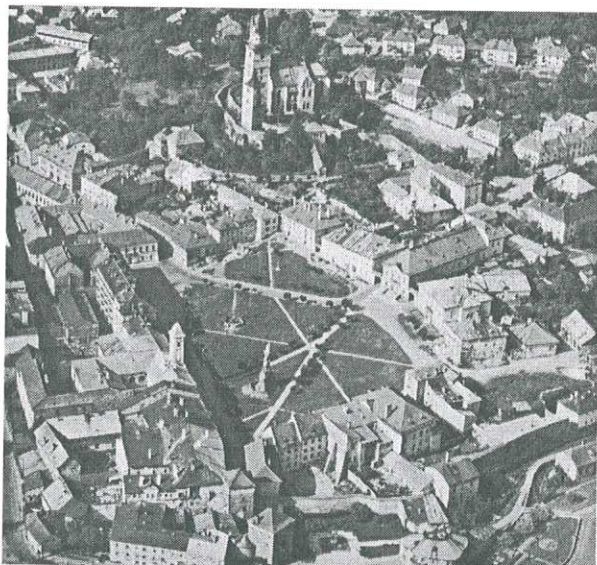
Kežmarok - MPR (60. r. 20. st.)

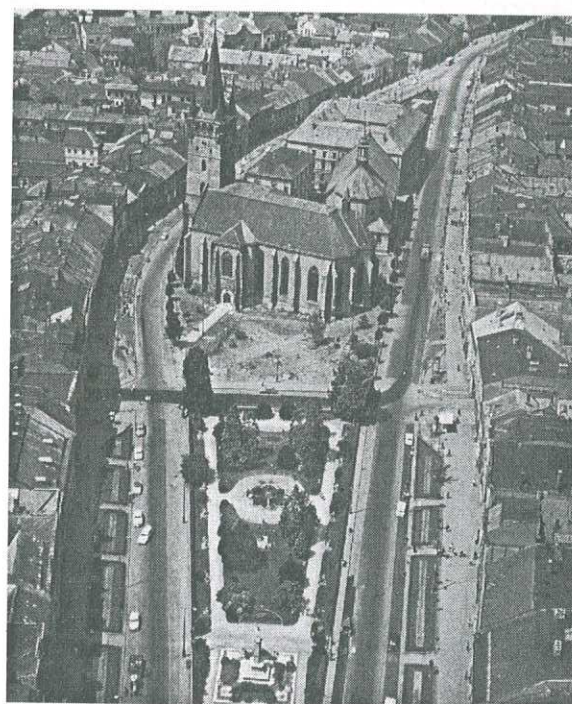
Košice - MPR (60. r. 20 st)

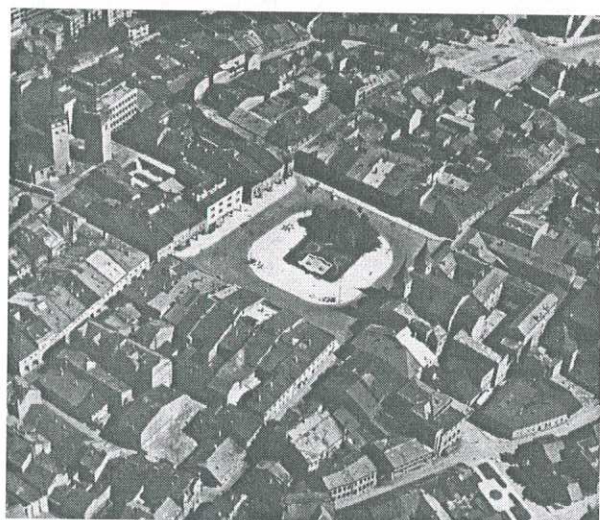
Levoča - MPR (60. r. 20 st)

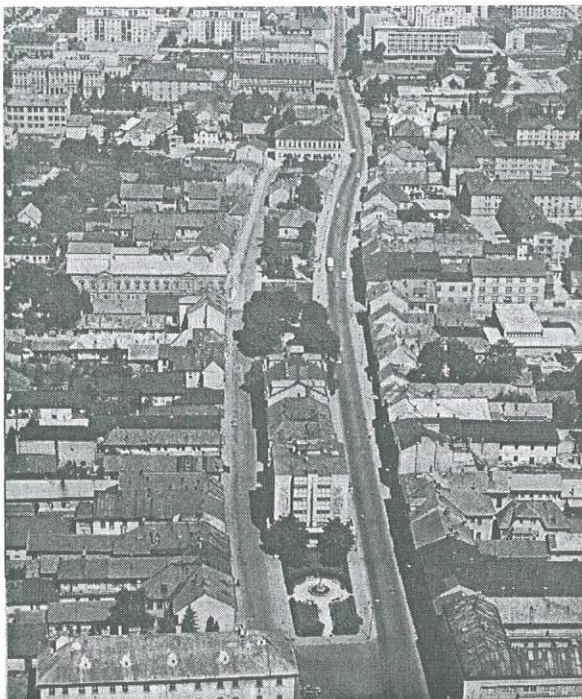
Kremnica - MPR (60. r. 20 st)

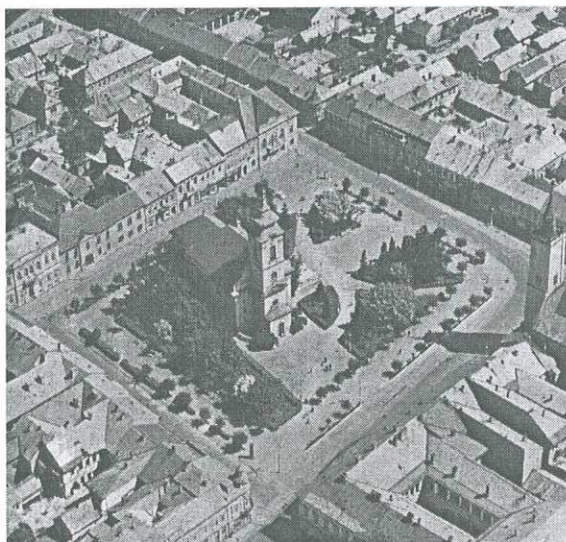
Prešov - MPR (60. r. 20 st)

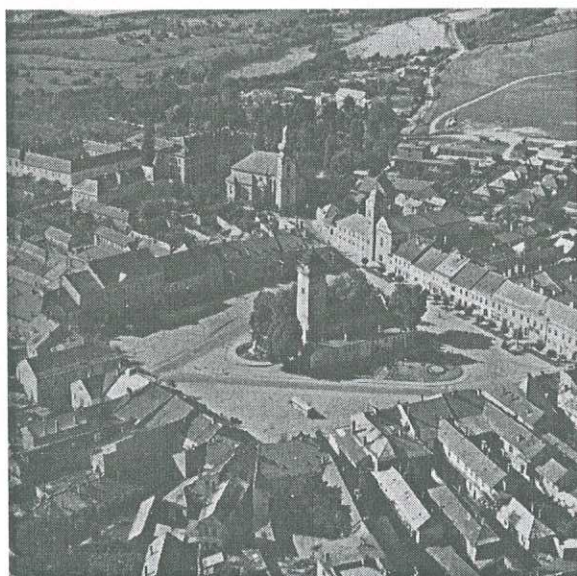
Žilina - MPR (60. r. 20 st)

Martin - MPR (60. r. 20 st.)

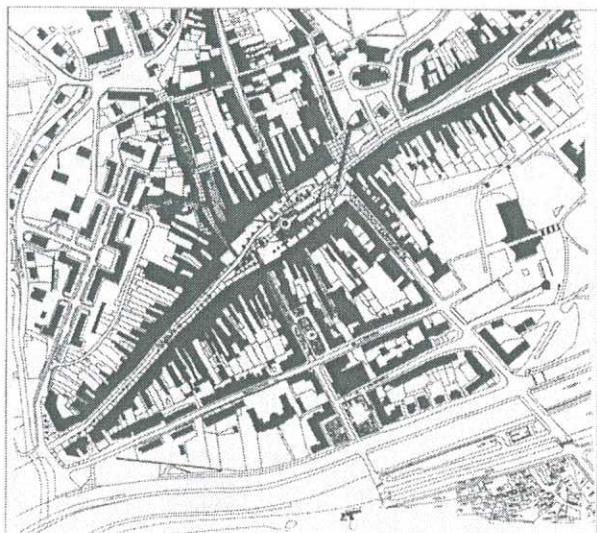
Rimavská Sobota - PZ (60. r. 20. st.)

Rožňava - PZ (60. r. 20. st.)

Skalica - PZ (60. r. 20. st.)

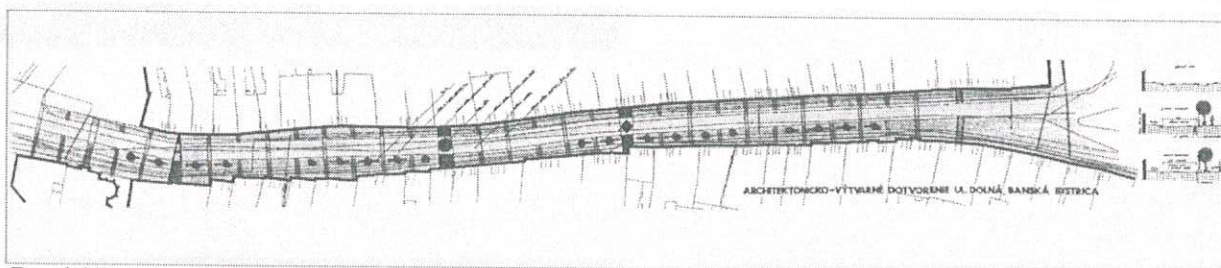
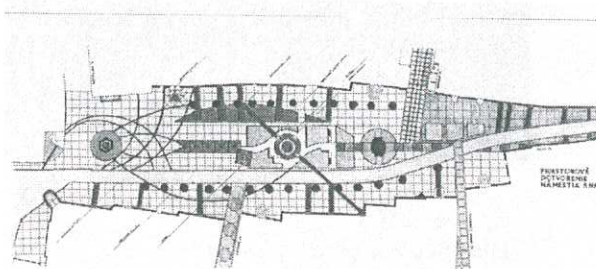

Banská Bystrica - MPR)

Banská Bystrica pred obnovou

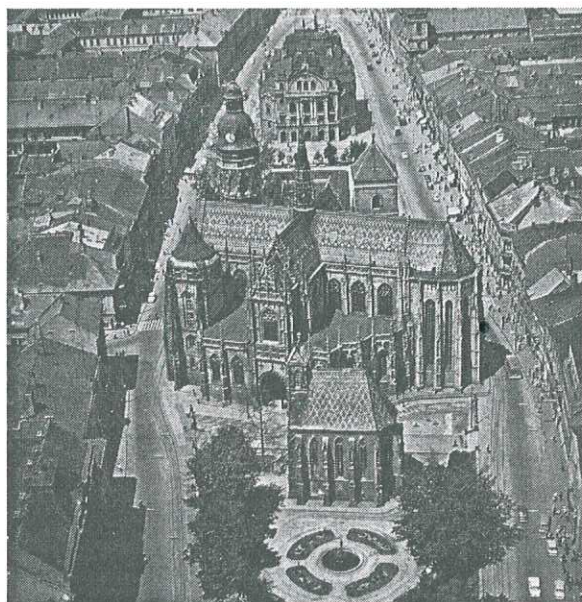
Banská Bystrica - MPR
návrh regenerácie námestia

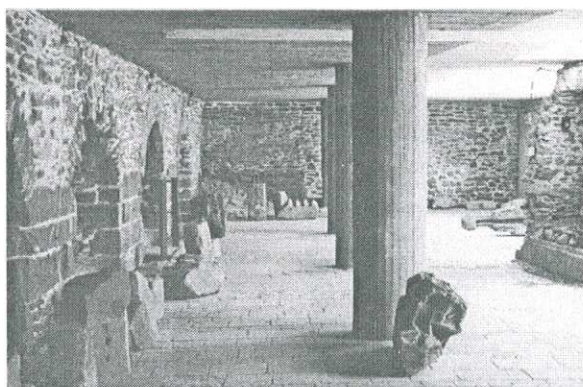
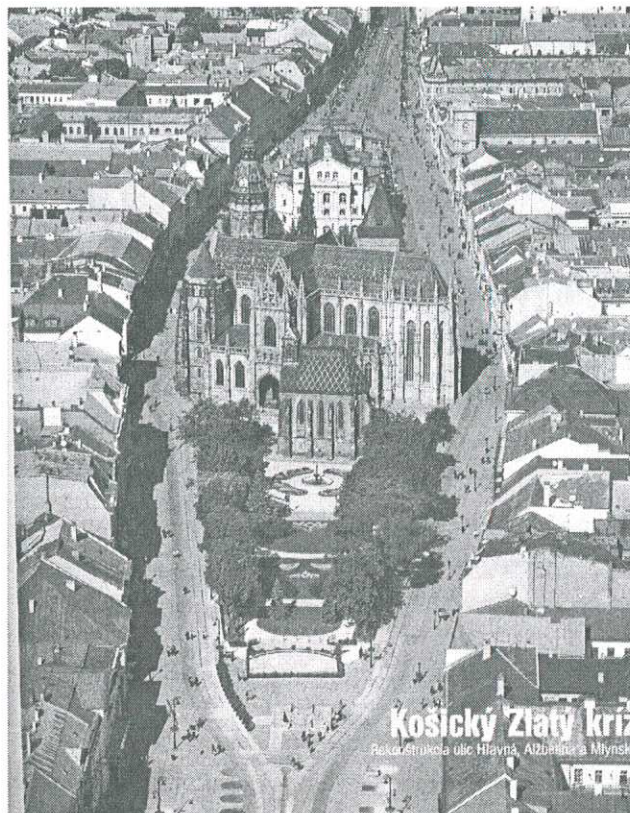
Banská Bystrica - MPR, Návrh regenerácie Dolnej ulice

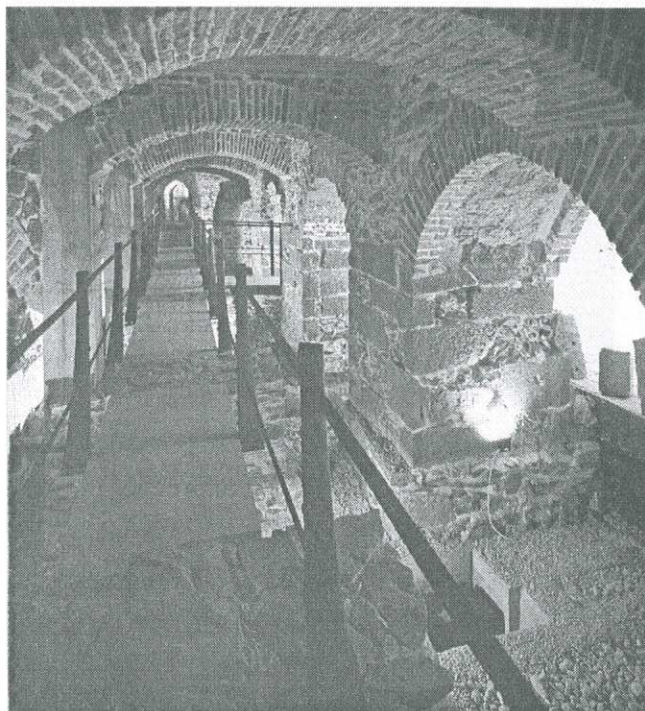
Banská Bystrica
Námestie po obnove

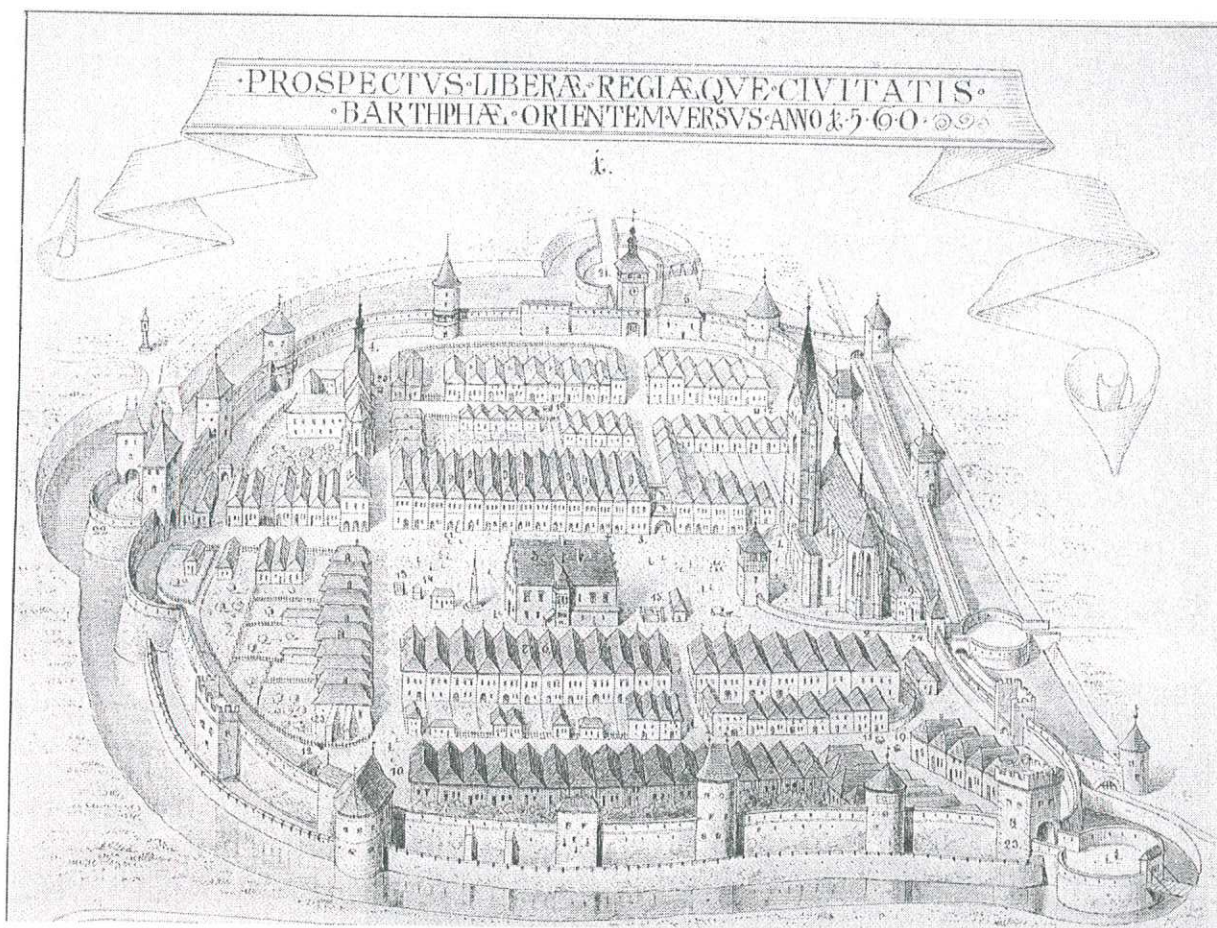

Košice - MPR
Hlavná ulica pred a po obnove

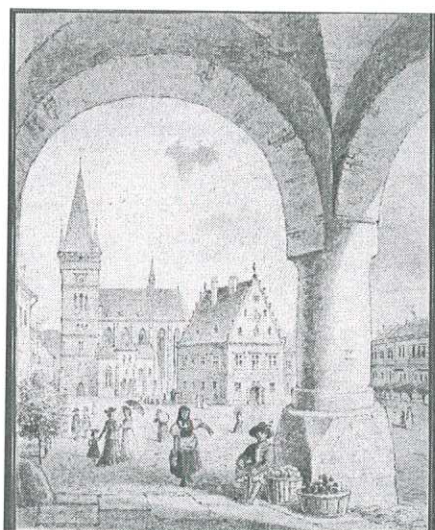

Košice - MPR
prezentácia archeologických nálezov v podzemí

Bardejov - MPR - Svetové kultúrne dedičstvo
obraz historického jadra zo 16. stor. podľa kresby V. Myszkovského

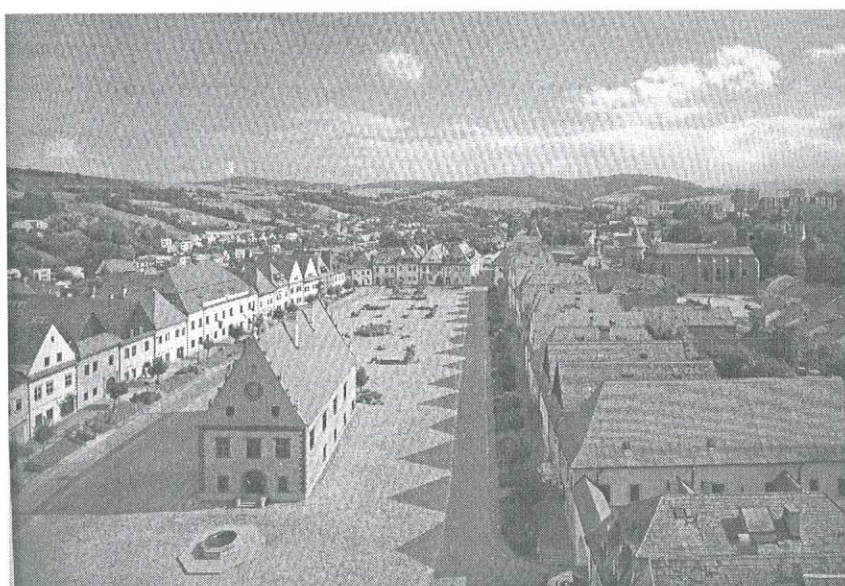
Historické námestie Bardejova v
kresbe V. Myszkovského - 2. pol.
19. storočia

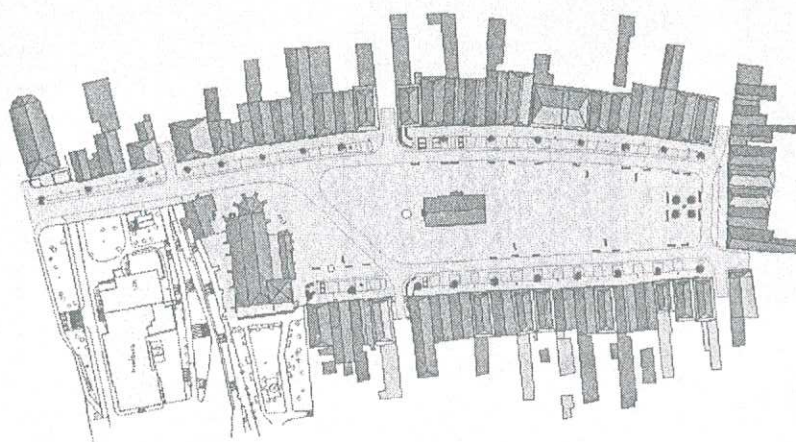
Bardejovské námestie pred rokom 1963

Bardejov - MPR, pred rehabilitáciou strešnej krajiny - 70. r. 20. stor.

Bardejov - MPR, po rehabilitácii strešnej krajiny

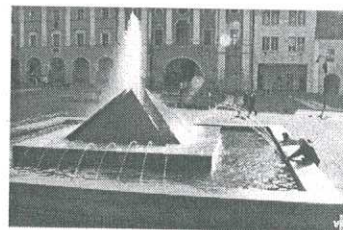
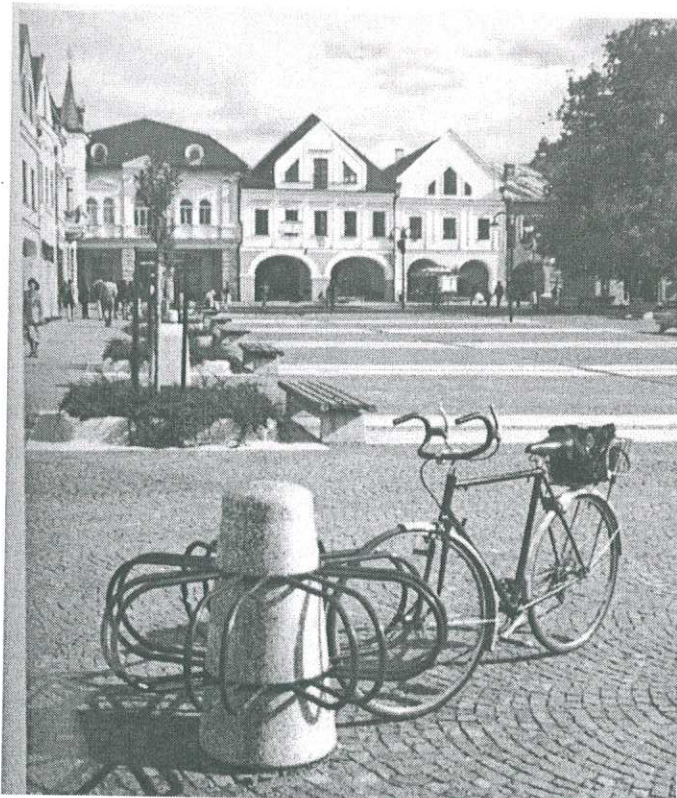
Koncepcia obnovy bardejovského námestia po roku 2002

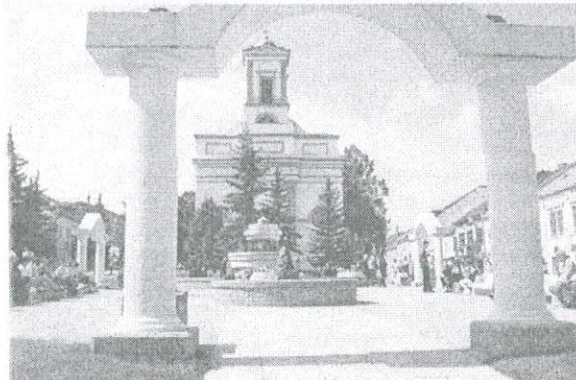
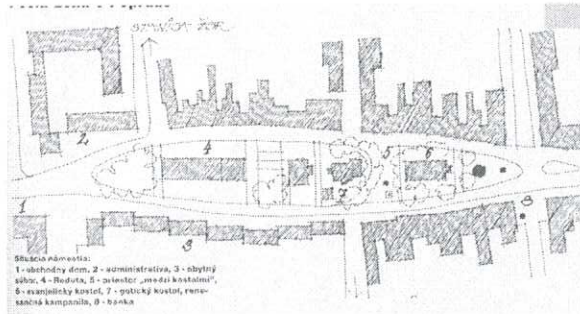
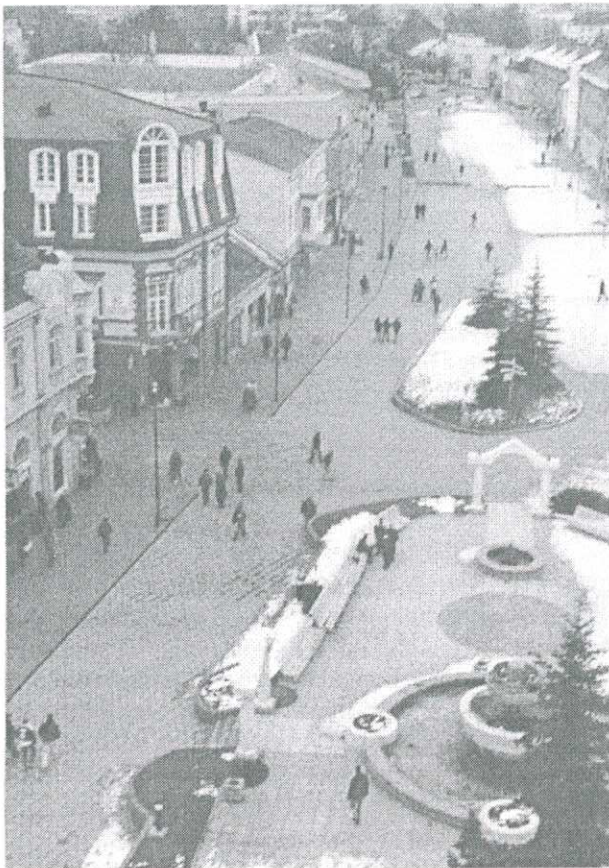
1. etapa žilinskej pešej zóny,
prepojenie železničnej stanice s
historickým Mariánskym
námestím

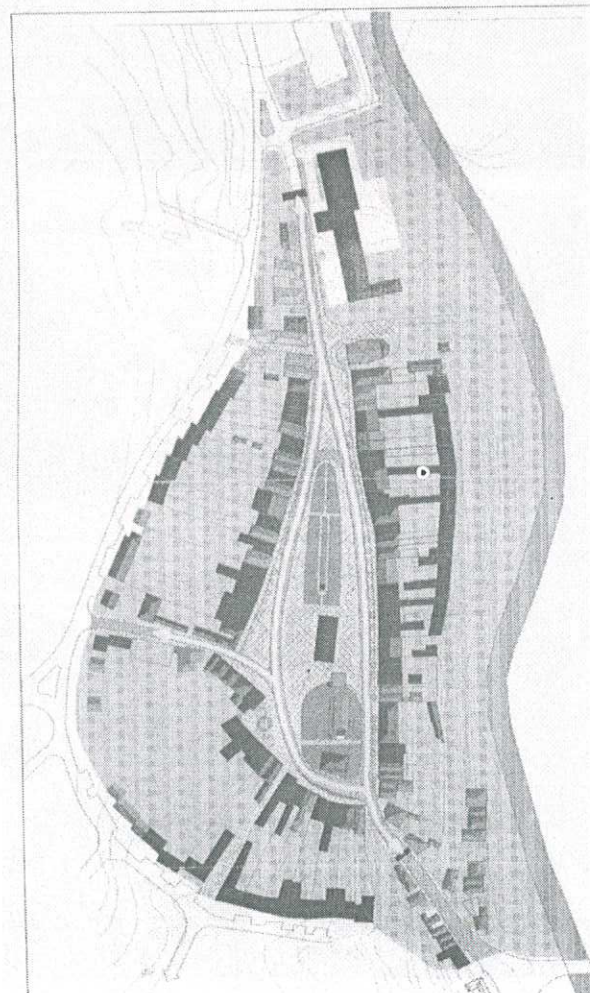
Žilina - MPR, Mariánske
námestie po regenerácii

Mariánske
námestie v Žiline -
detaily prvkov
malej architektúry

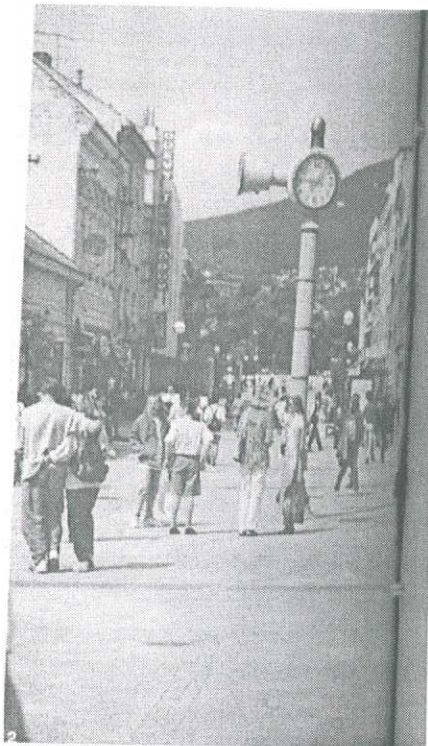
Regenerácia historického námestia v Poprade

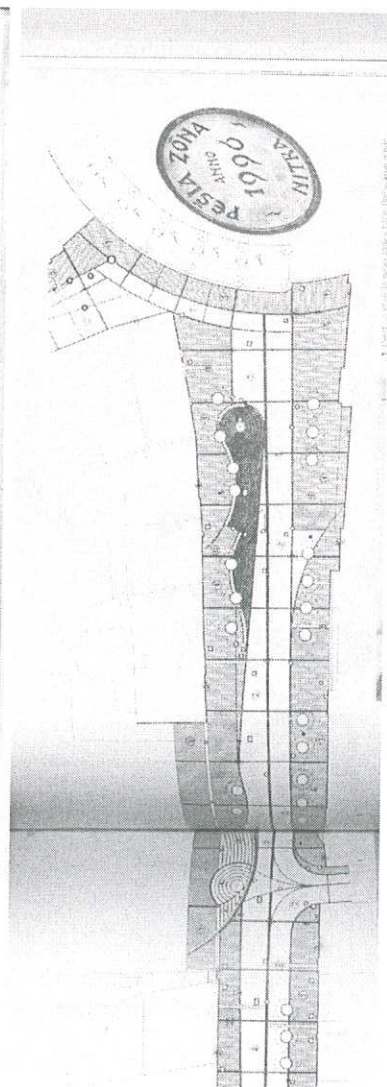
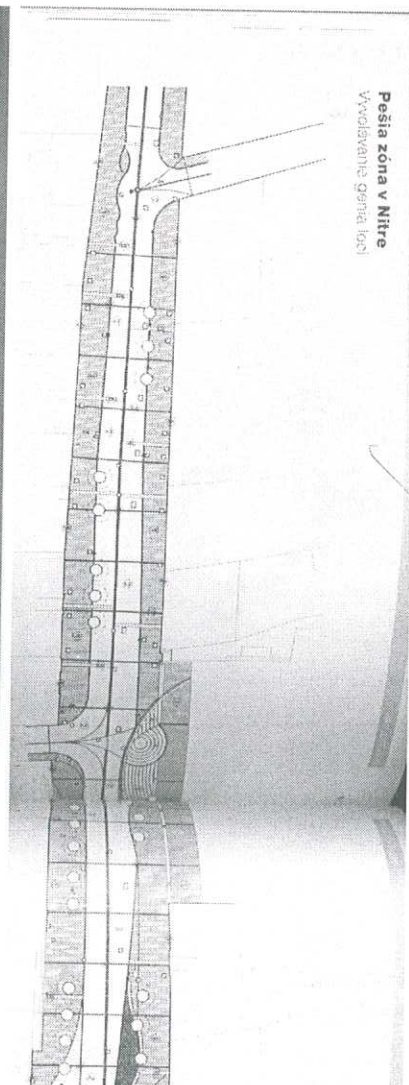
Poprad
 Spišská Sobota - MPR

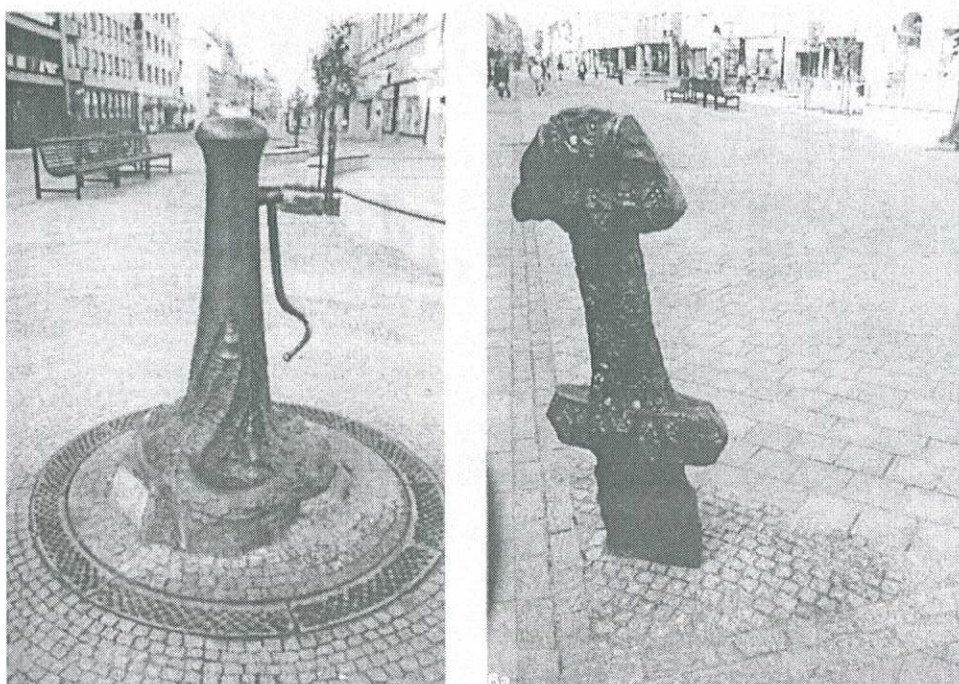

Spišská Sobota - MPR po regenerácii, 2001

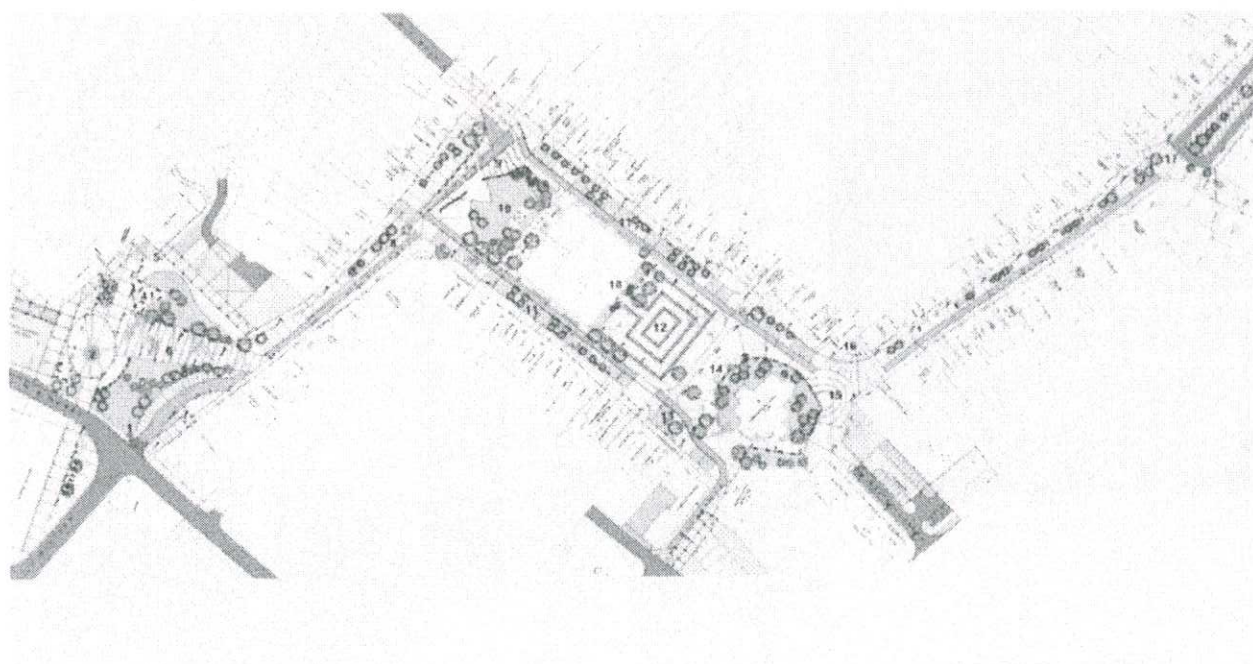

Regenerácia pešej zóny v Dolnom meste Nitra

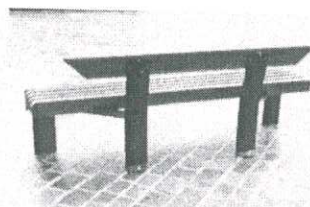
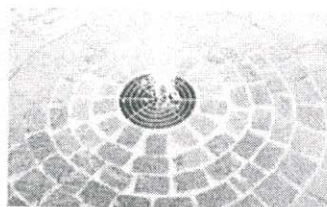

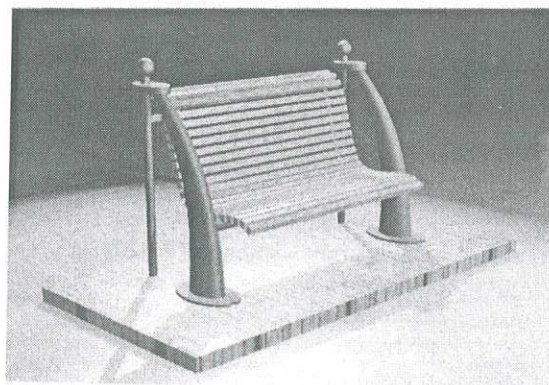
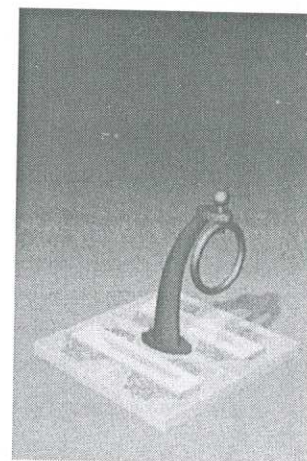
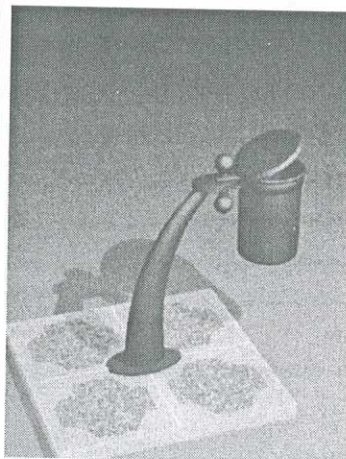
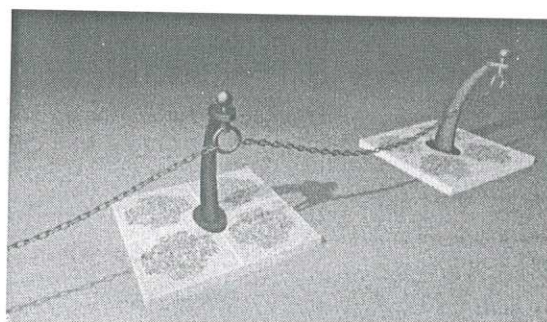
Prvky malej architektúry v pamiatkovej zóne,
Dolné mesto Nitra

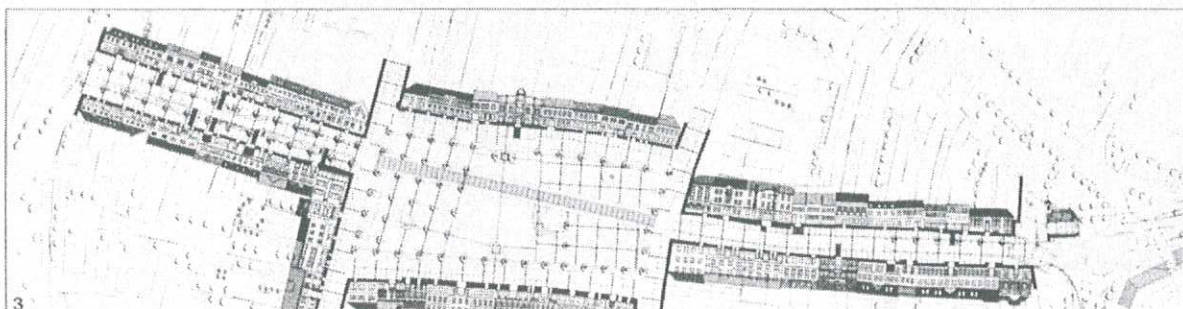
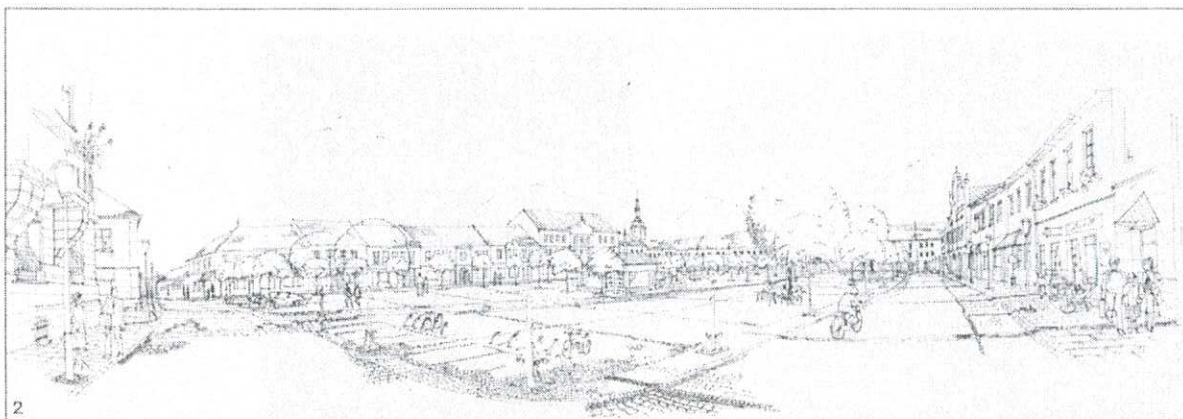
Pamiatková zóna Liptovský Mikuláš
Návrh regenerácie obnovy

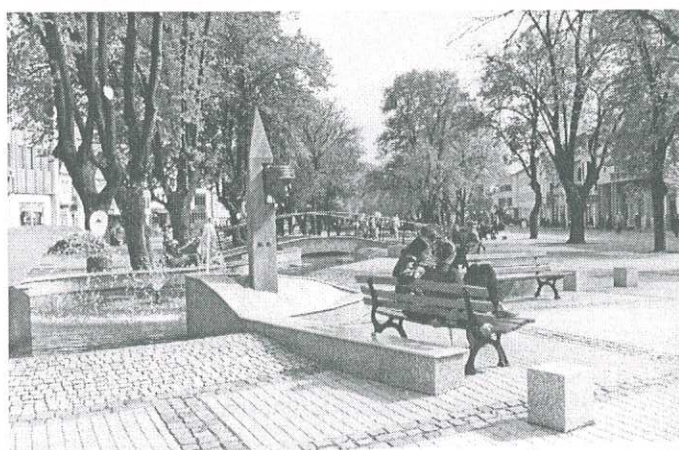
Liptovský Mikuláš
detaily regenerácie

Pamiatková zóna Nové mesto nad
Váhom
návrh prvkov malej architektúry

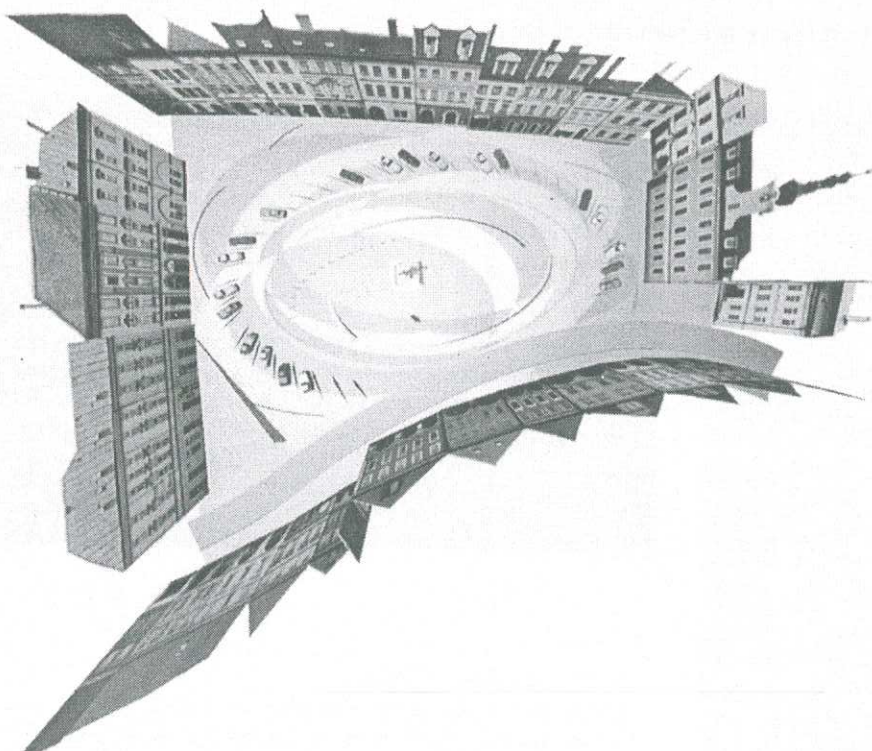
Vítazný návrh urbanisticko-architektonickej súťaže na regeneráciu historického námestia v Novom meste nad Váhom

Regenerácia Námestia slobody v Humennom, ocenená MŽP SR za stavebné dielo s najväčším ekologickým a priestorotvorným prínosom realizácia 1999-2001

Malé námestie
v Hradci Králové,
stav z konca 19. stor. a stav pred
regeneráciou

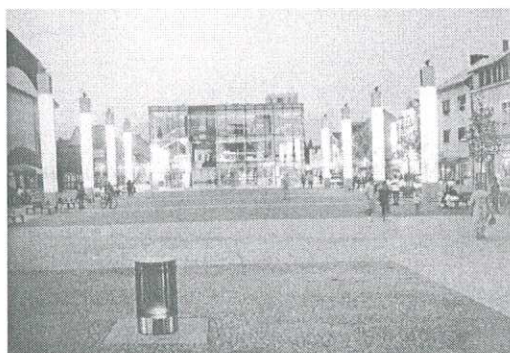
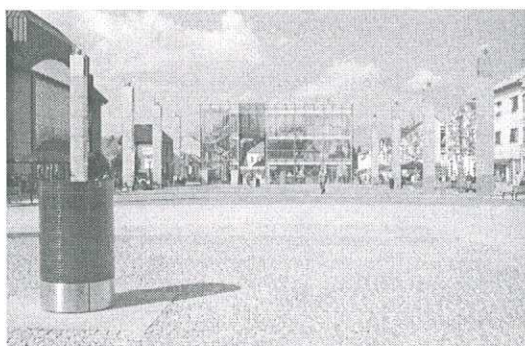
Návrh pretvárajúcej
regenerácie Malého
námestia v Hradci
Králové

Transformácia návrhu do reálneho prostredia námestia v Hradci Králové

Koncepcia regenerácie pamiatkovej zóny v Martine

Martin - pamiatková zóna
stav po regenerácii dokumentujúci koncepčný
svetloteknický zámer autorov umocňujúci atraktivitu
celomestského centra

Pešia zóna Martin

BARDKONTAKT 2003

PSYCHOLOGICKE HEADISKÁ FORMOVANIA, VNÍMANIA A ZAŽÍVANIA
URBANISTICKEHO INTERIÉRU MESTA

Ing.arch. Silvia BAŠOVÁ, PhD. - KUAS - FASTU BRATISLAVA

PSYCHOLOGICKÉ HEADISKÁ FORMOVANIA, VNÍMANIA A ZAŽÍVANIA URBANISTICKÉHO INTERIÉRU MESTA

Ing.arch. Silvia BAŠOVÁ, PhD.

Vnútro jadra mesta s dimenziou pešieho pohybu je najatraktívnejšou polohou každého sídla s hodnotnou urbanisticko - architektonickou štruktúrou. Je to pamäť mesta, jeho dejín, jeho slohového vývoja a jeho urbanistických vrstiev. Vzácné priestory peších zón historických jadier miest kumulujú v svojich nádvorciach a námestiach stopy minulých čias a sú zároveň najživšími pólmi dnešnej živosti mesta, miestami kultúrnych atrakcií i dôstojných slávností.

Scéna hlavného námestia sa tu predstavuje ako **interiér urbánneho domu** a ponúka svoje kvality domácim obyvateľom i cudzincom. Slovenské jadrá miest tak ako aj iné európske centrá ponúkajú túto izbu i jej kulisu na prezentáciu kultúry a umenia, na citáciu slohových vrstiev i na zážitok urbánnej koncepcie. Pešia zóna tu ožíva predovšetkým v letnej sezóne kedy pribúdajú vonkajšie posedenia a výsuvné terasy, kedy sa fontány, schody a fragmenty zelene menia na miesta oddychu, spontánneho posedenia a zažívania danej scény.

Rím, Paríž, Praha, Bratislava, ale aj menšie mestá ako Trenčín, Bardejov, Prešov žijú v letnej sezóne predovšetkým v interiéri svojich námestí v pešej zóne. Dovoľuje to klíma, ale je tu celý rad ďalších faktorov ktoré takúto pohodu podmieňujú a umožňujú:

- *urbánne danosti námestia a jeho väzby na hlavný smer pohybu po pešej zóne
- *architektonické zvláštnosti, slohové vrstvenie objektov
- *deje a scény, trhy a obchody, kultúrne a iné podujatia
- *voda a zeleň a ich možnosti využitia, posedenia, osvieženia
- *farebnosť a osvetlenie, denné i nočné efekty
- *akustická pohoda, bezpečnosť pohybu.

Sú námestia, ktoré majú určitý **hlavný motív** a sú námestia, ktoré integrujú viacero rovín a vytvárajú **univerzálne scény** pre zažívanie vlastných príbehov.

Rímska Piazza di Trevi je tak výrazná svojou kulisou fontány štyroch riek, že sa zdá akoby už nebolo ani miesta na voľný pohyb. Ale skutočnosť je úžasne presvedčivá a obrovská plocha fontány priam vtáhuje návštevníkov rovno do vody. Tu na chvíľku zabudnú na hektiku mesta a počujú len silný šum vody uprostred horúceho letného dňa.

Piazza San Marco v Benátkach je nádherným geometrickým obrovským priestorom ako vyvrcholenie celej pešej zóny mesta organicky tvarované, vymodelované v urbánnych zhlukoch točitých uličiek a riečnych kanálov, teda skutočné vyvrcholenie a slávnostné prekvapenie po zložitom putovaní mestom.

Václavské námestie v Prahe je skôr univerzálnou scénou, integruje pešiu i automobilovú sieť a ponúka oddych i pohyb, komerciu i reprezentáciu, je pulzom mesta. Tým, že je univerzálnejšie, je menej komorné a plní iné urbánne úlohy.

Koncepcia pešej zóny ktorá vyplynula z prirodzeného vývoja jadra mesta ale aj zo zámeru komponovania jej prvkov i celku nesie v sebe rozmanitosť účinku vplyvu na vnímateľa:

1. **Účinnok oživenia** priestoru je prezentovaná hlavne funkčnou náplňou, živosťou malých obchodov, trhov, reštaurácií, formami prepojenia priestorov pasážami, podlúbiami, terasami.
2. **Účinnok vyznenia** slávnostného alebo reprezentačného charakteru priestoru sa dosahuje hlavne vysunutím dosahu funkcie objektu na námestie, ako je predpriestor pred chrámom, nádvorie pred galériou, súsošie, resp. fontána pred radnicou, doplnky dlažbou, zeleňou, vodou, osvetlením a inými vhodnými efektami.
3. **Účinnok zotrvania** daného priestoru, ktorý navodzuje pokojnú pohodovú atmosféru možno dosiahnuť polohovaním doplnkových funkcií malých kaviarničiek, reštaurácií, vonkajšou scénou pódia hudby

relaxačného charakteru, vhodnou zeleňou, vodnými efektami a tiež doplnkami komponentov ako sú umelecké diela v exteriéri alebo prezentácia kvetín na námestí.

Dnešný človek žijúci v jadre mesta, ale aj každodenní pasanti či turisti majú potrebu žiť a pohybovať sa v krásnom meste a tiež nájsť **spokojnosť v jeho zákutiach** čo sa týka pestrosti zážitkov a kvality urbánno - architektonickej modelácie ale aj čo sa týka obsahu deja a zážitku. Mnohí sa zaujímajú len o komerčnú sféru a pritom strádaajú na poli kultúrnom a duchovnom, mnohí hľadajú len krátkodobé hlučné zážitky a nevedomujú si potrebu relaxu a ticha v zeleni alebo v kludovom urbánnom prostredí.

Problémy súčasného zažívania jadra mesta a charakteristické **city - syndrómy** sa dnes prejavujú v týchto základných podobách:

a) Preaktivizovanie peších zón

sa objavuje pri nadmernom uplatnení živých funkcií v parteri, pri hlučnom a častom striedaní scény na pódiax na námestí, pri mylnej snahe zlúčiť komerčné i slávnostné funkcie na jednom priestore, pri lacných vonkajších efektoch reklamou, farbou a svetlom. Vtedy sa návštevník cíti v chaose a je akoby nútený vnímať množstvo vnemov naraz a tak prirodzene hľadá únik do inej časti pešej zóny, ponuka prevýšila jeho záujem.

b) Stres na pešej zóne

sa objavuje v podobnom zmysle ako preaktivizovanie, ale je už silnejší čo sa týka stopy v zážitkovej sfére. Vzniká pri nadmernom pohybe ľudí, pri nadmernej kapacite peších v danom toku pohybu, pri nadmernom striedaní zážitkov hlučnej povahy a pri nedostatočnom doplnení priestorov prírodnými prvkami. V súčasnosti je to pribúdajúca podoba reklamy, hrubosť výrazu umenia, nekultivovanosť pri komerčnom deji.

c) Anonymita na pešej zóne

sa objavuje v jadre mesta na pešej zóne tak ako aj v iných častiach dnešného mesta, prichádza so stúpajúcim počtom obyvateľov vo veľkých mestách a zachytáva všetky vrstvy obyvateľstva. Anonymita v dave, smutný efekt spolužitia vo veľkomeste. Je to stopa straty merítka v urbánnom výraze ale aj stopa straty merítka v štýle života. Kráčanie v dave, obedovanie v dave, nakupovanie vo veľkých komerčných centrách,.... Zdanlivo nové možnosti, v realite únik z tradíciou overených vzťahov, z merítka ľudskej rodiny, malého spoločenstva, či poznateľného okruhu známych. To vedie k dezorientácii a k osamelosti. K tomu prispievajú aj niektoré pešie zóny moderných častí európskych miest, koncipované v duchu komerčného pohybu a formované chladnou architektúrou bez intimity zažívania komorného priestoru.

d) Únava na pešej zóne

sa objavuje prílišným opakovaním urbánnych prvkov, resp. architektonických fragmentov, únavným tvaroslovím, nedostatkom oživujúcich a dynamizačných momentov, nedodržaním sekvencií zastavenia na mikronámestiach a v priestoroch zelene, fontán, nedostatkom príležitostí posedenia v exteriéri pešej zóny, nudnou kompozičnou osnovou.

Dnešný človek hľadá v meste plnosť dynamických zážitkov, ale aj oddych, relax, spoločenstvo, kultúrne a duchovné povznesenie. Nie je ľahké uspokojiť tieto zdanlivo protirečivé potreby, ale je možné ponúkať kvalitu, alebo ju ustavične hľadať a dotvárať ako v rovine urbánno - architektonickej tak aj v rovine sociálno - psychologickkej. Veď stopy dejín historických jadier našich miest sú práve o tomto hľadaní. Historické jadrá sú najvyhľadávanejšou pešou zónou a sú modelované aj pre trvalé bývanie aj pre mestskú turistiku. Mixita funkcií na malom území, jednoznačnosť v orientácii a kompozičné akcenty sú tu vyvážené a prirodzene vygradované smerom k najsilnejším pólom zážitkov, k dominantám a ich sprievodným plochám a štruktúram.

V čom teda hľadať **smer pre formovanie peších zón, pre ich dotváranie**, pre pohodu a zároveň prítťaživosť zážitkov na týchto miestach? Aké sú **urbánno - psychologické momenty pre kvalitatívne atribúty dotvárania peších zón?**

1. ISTOTA MIESTA

Pocit istoty a bezpečnosti v priestore pešej zóny súvisí s vhodným merítkom, s jasnou kompozičnou koncepciou, s viditeľnými orientačnými bodmi, s jednoznačnosťou jednej či viacerých dominánt. Je to aj istota dejov na priestranstvách, návštevník ide za určitým prostredím, hľadá bezpečné zóny exteriérového posedenia, prípadne živosť komerčných uličiek, a chce mať istotu že to nájde. Sú to aj miesta zotavenia v zelení a pri fontánach, ktoré majú určovať ten základný pocit istoty zotavenia v centre mesta, možnosti sedieť na lavičkách na terasách, možnosť pohody pri rozmanitom počasí. Podlúbia, pasáže, kryté dvorany sú síce používané len na dočasné zotrvanie, ale ani tak nesmú chýbať v repertoári parteru pešej zóny.

2. CHARAKTER MIESTA

Charakter miesta súvisí z urbánneho hľadiska s typom základnej osnova: geometrická forma, organická forma, hravá voľná forma, miešané formy. Charakter vplyva výrazne na zapamätateľnosť daného miesta, určuje stopu identifikácie v pamäti vnímateľa. Okrem formy je charakter miesta určovaný prejavom daného priestoru: živý, kludový alebo kombinovaný typ priestoru a jeho funkcií. Tieto účinky možno zvyšovať a meniť v priebehu vývoja formovania daného priestoru, ale aj v určitej časovej koordinácii v rámci jedného dňa možno na danom mieste meniť jeho charakter a náplň (ranné ponuky obchodíkov, obedňajšie trhy, popoludňajšia kultúra, večerné scény na pódiah, reštauračné ponuky,...).

3. DUCH MIESTA

Duch miesta, génus loci nadväzuje tesne na charakter miesta a je abstrahovaným pojmom všetkého čo charakter miesta vytvára s doplnením zažitého deja a zažitej atmosféry na danom mieste. Génus loci vychádza z historicky navrstvenej danosti miesta a spája prírodné a urbánne fenomény do jedného zážitku. Silný duch miesta je magnetom, prítlačlivou silou pre návštevnosť a pre obľúbenosť hlavných trás a námestí alebo pre malé zákutia na pešej zóne s ponukou komorného merítka a jedinečnej atmosféry. Historické jadrá miest majú génus loci zachovaného a je to ich prednosť. V novoutváraných peších zónach je to problém, často génus loci absentuje, alebo sa zdá byť umelý, vnútený, neprirodzene modelovaný. Bez génus loci je však miesto pusté, bezduché a málo navštevované.

4. MERÍTKO MIESTA

Merítka miesta je jedným z najpodstatnejších atribútov kvality pešej zóny. Človek je ten istý či v stredoveku či dnes. Jeho rozmery sa nezmenili, ani rádius pešieho dosahu. Preto sa v peších zónach človek znova cíti človekom, je to jeho najprírodzenejšia forma pohybu. K nemu patrí merítka ulíc, námestí, merítka architektonických objemov a jeho tvarosloví, doplnok zelene a vody v pomerne častých sekvenciách. A nakoniec merítka interiéru parteru, miesta obľúbených posedení, ich výhľady, ich dotvorenie, ich tvaroslovie a dizajn prevedenia. Je to kategória skôr neviditeľná, vnímaná podvedomím, výrazne motivačná pre výber miesta a pre posúdenie jeho kvality.

5. STRIEDANIE DYNAMICKÝCH A KLUDNÝCH ZÓN

Človek na pešej zóne potrebuje jasné rozlíšenie hlavného toku pohybu a vedľajších uličiek a potrebuje oboje, ďalej potrebuje striedanie kludového zažívania uličiek, zákutí, parkov s dynamikou rušných komerčných osí a tiež vyvrcholenie deja na námestí s ponukou najväčších a najatraktívnejších zážitkov. Tam kde to absentuje, treba túto mixitu vkladať, život sám ukáže a dá vycítiť tieto chýbajúce atribúty. Stereotypnosť a monotónnosť spôsobuje nudu a uvádza pešiakov do únavy. Preaktivizovanie je tiež nevhodné. Človek je stavaný na pestrosť a určitú rovnováhu nielen pre svoj osobný život ale aj pre vonkajší život v meste.

Dnes sa s obdivom pozeráme a učíme na príkladoch peších zón historických jadier miest ako úžasne všetky spomínané atribúty kvality pešieho pohybu v meste fungovali a vytvárali jedinečné zoskupenia uličiek, ulíc a námestí v spleteni domov, palácov a chrámov. Sú to nádherné príklady uplatnenia génia loci, merítka pre peší pohyb, dynamiky i kľudových fragmentov v originálnych variantách a jedinečných priestoroch v útrobach organizmu mesta.

Praha, Krakov, Rím, Florencia, Neapol, Avignon, Barcelona, Granada, ale aj naše krásne mestečká: Prešov, Bardejov, Košice, Nitra, Levoča, Banská Štiavnica, Trenčín,... majú svoje tajomstvá a svoje zvláštnosti a ich pešie zóny sú najnavštevovanejšie časti mesta v sezóne i po celý rok. Urbánne a kultúrne dedičstvo týchto peších zón je preniknuté viacerými slohovými vrstvami, viacerými storočiami a v dnešnej dobe je najobľúbenejšou časťou mesta pre svoje kvality a možnosti využitia. Sú to miesta s optimálnou hlukovou kulisou, bez zamorenia smogom áut a priemyslu, bez veľkých komerčných domov a predsa sú ekonomicky najvýnosnejšie pre pokladnicu mesta.

Náš ideál krásneho mesta, domu, architektúry nie je utópiou ani vrúcnu fantáziou. Z tohoto hľadiska patrí výstavba miest a jeho rozvoj medzi najvyššie ciele našich schopností a nášho snaženia. Čo je podstatné v tomto umení nie je ani tak krása myšlienok ako krása výsledku. Scenérie krásneho mesta nás často prekvapí súladom celku, súladom foriém, účelnosťou, jednotou materiálu a farieb, včítane ich symbolického obsahu.

Krásna stavebných celkov predstavuje zraniteľný a krehký stav rovnováhy. Krásna dedina a krásne mesto predstavujú zakladajúci akt civilizácie. Stavbou mesta stavíme i sami seba. Krásna dedina, dom a mesto sa môžu stať skvelým domovom pre všetkých. Ak si však túto možnosť premárnime, pripravíme si svoj vlastný smutný exil tu na tejto zemi. (c1)

Použitá literatúra

- *Krier, L.: Architektura, volba nebo osud, Academia Praha, 2002
- *zborník: Základné artefakty priestorovej štruktúry mesta, ES FASTU, 1998
- *zborník: Urbanistické hľadiská formovania obrazu vnútorného mesta, ES FASTU, 1997
- *zborník: Human identity, aspectus philosophici, SAV 1993
- *Ch.-N. Schulz: Genius loci, Odeon Praha, 1994

Použitá citácia:

- c1: Krier, L.: Architektura, volba nebo osud, Academia Praha, 2002

BARDKONTAKT 2003

POBYTOVÁ POHODA A SOCIÁLNA BEZPEČNOSŤ PEŠÍCH ZÓN

PhDr. Ľubomír FALŤAN - Sociologický ústav, SAV Bratislava

PEŠIE ZÓNY V SOCIO-PRIESTOROVOM SYSTÉME MESTA (SOCIOLOGICKÁ REFLEXIA PROBLÉMU)

PhDr. Ľubomír FALŤAN - Sociologický ústav SAV Bratislava

• Medzi harmóniou a konfliktom

Radikálne technologické zmeny, ktoré naštartovala industrializácia ešte v 19. storočí mali širšie civilizačné dopady nie len v urbanizačných procesoch, ale v postupujúcich premenách životného štýlu predovšetkým (ale nie len) mestského obyvateľstva. Nové podoby dostáva sociálna diferenciácia, ktorá sa výrazne premietá predovšetkým v mestskom prostredí. Mení sa i vzťah k územiu, resp. priestoru, v ktorom sa realizujú ľudské činnosti a premietajú sa individuálne i skupinové záujmy. Priestor, v tom mestský priestor, dostáva nové hodnotové konotácie. M harmónie i konfliktu. Vzhľadom na to, že dynamika sociálnej zmeny napr. v stredovekej spoločnosti sa rozkladala v ďaleko väčšej časovej výseči, aj sociopriestorové znaky vykazovali ďaleko väčšiu stabilitu či nemennosť (alebo zotrvačnosť), než v obdobiach, ktoré mali prísť. A to napriek tomu, že i vtedy prebiehali spoločne estský priestor ako hodnota, ako aréna či scéna ľudských aktivít a záujmov, je priestorom ich stretu, konfrontácie nské otrasy, sociálne konflikty, že mestá zaznamenávali rozvoj, a že práve mestá a ich spoločenstvá aj v tom čase boli pomerne výrazne sociálne diferencované. Priestorové usporiadanie odrážajúce sociálnu diferenciáciu sa však menilo pozvoľna, preto bolo ľahko čitateľné, odrážalo zdánlivo dlhodobý a nemenný rytmus a harmóniu fungovania mesta. Jednotlivé remeslá, či profesie sa koncentrovali v určitých uliciach či častiach mesta, rovnako ako špachta či bohatí mešťania, pričom táto väzba na priestor i objekt bola často niekoľko generáčna. Mestá boli účastníckou scénou „pešiaka“. Iné formy prepravy v meste ako pešie boli výrazne limitované. Mimo chodníkov, chodníky, ako spôsob oddelenia „pešiaka“ od priestoru pre mobilnú prepravu v tom čase neexistovali. Dnešný návštevník starých historických častí miest sa preto pohybuje po úzkych krivolakých uličkách, odrážajúcich vtedajšiu dobu a funkcie, ktoré tieto v sociálno-priestorovom organizme mesta spĺňali i ich hodnotu spojenú s chápaním verejného priestoru vo vzdialenej minulosti. Civilizačné napredovanie a zrýchľovanie jeho tempa, čoraz výraznejšie prinášajú konfrontáciu mestského priestoru, jeho chápania, s rastúcimi nárokmi na funkcie, ktoré sa v tomto priestore realizujú.

Rast miest vyvolaný prvými prejavmi priemyselnej revolúcie, ktorých súčasťou bol postupný nárast migrácie do miest, kumulácia pracovnej sily, ktorá sa spájala najprv s rozširovaním manufaktúrnej a neskôr priemyselnej výroby, to všetko viedlo k rastúcej diferenciácii mestského priestoru. Dochádzalo k čoraz výraznejšej socio-ekonomickej diferenciácii spoločnosti, čo nevyhnutne viedlo k funkčno-priestorovej diferenciácii. Nositeľmi týchto zmien je predovšetkým 17., 18. a výrazne 19. storočie. Dochádza k čoraz výraznejšiemu oddeľovaniu priestorov produkcie od priestorov distribúcie a obchodu, priestorov správy a administrácie a spoločensko-kultúrneho života od priestorov bývania. Do hry však vstupuje postupne nový fenomén, ktorým je rastúci význam dopravy, ako spôsobu prepravy produktov. Súbežne s tým postupne rastie aj význam spôsobu prepravy ľudí. Pôvodné štruktúry mesta nielenže sa stávajú tesnými, ale vo svojej pôvodnej podobe sa stávajú problémom, keďže vedú ku konfliktu funkcií, resp. sa stávajú brzdou naplňovania nových funkcií. Doprava sa stáva jedným z dôležitých fenoménov, ktorý vedie k prestavbe miest hlavne v 19., ale ešte viac v nastupujúcom 20. storočí. Čoraz výraznejšie dochádza k paradoxu, že človek tvorca svojich sídelných štruktúr (v tom pochopiteľne i miest) sa dostáva do konfrontácie s človekom nositeľom funkcií, statusových pozícií a z toho vyplývajúcich potrieb a očakávaní kladených na priestor v ktorom žije, resp. ktorý užíva, alebo má zámer užívať. Ako konštatuje Bernard Lepetit:

„Tak sú mestské spoločnosti vo všetkých obdobiach vtáňované do prítomnosti, do procesu nového využitia a revalorizácie svojich včerajších priestorov, do procesu, ktorý dáva čiastočne do zálohy budúcnosť foriem, praktík a mestských hodnôt, pričom vychádzajú z vyváženosti súčasných

podmienok a zo súhrnu *'spiacich hodnôt'* (výraz Fernanda Braudela) v mestskom priestore obsiahnutých.“ /1/

Ak sme konštatovali, že stredoveké mestá boli mestami predovšetkým pre „pešiakov“ a v neskorších obdobiach peší človek bol postupne vytlačán z užívania priestoru mesta, tak tento konflikt sa stáva výrazným v 20. storočí a aj v nastupujúcom 21. storočí. Do popredia sa dostáva „*homo automobilus*“. Pričom ešte v 19. storočí a v počiatkoch 20. storočia bola spoločensky veľmi dôležitá funkcia niektorých mestských priestorov ako priestorov „bytia prítomným a bytia videným“. K tomuto účelu slúžilo „korzo“.

- **Korzo – scéna spoločenského života mesta**

V 19. storočí a ešte viac v počiatkoch 20. storočia, akosi reakciou na postupujúcu dehumanizáciu mestského priestoru, bola vedomá či nevedomá potreba definovania takého mestského priestoru, ktorý by vytváral podmienky pre prezentáciu svojho skutočného či očakávaného (spoločensky žiaduceho) sociálneho statusu. Korzo ako predchodca dnešnej „pešej zóny z definície“ začalo naplňovať túto špecifickú funkciu v mestskom priestore. Ako konštatuje francúzska etnologička Colette Pétonnet, „na korze, na bulváre, sa mešťania predvádzajú, pomaly idú jedným smerom, a potom zase opačným“ /2/ Bol to mestský priestor pre spoločenské kontakty mestskej sociéty, so svojim pravidelným rytmom a svojimi aktérmi. Tento priestor spĺňal ešte jednu dôležitú spoločenskú funkciu, a to vytváral pocit sunáležnosti, spolupatričnosti a sociálnej i sociálno-priestorovej identifikácie ľudí, ktorí sa tu pravidelne stretali, poznali sa z videnia, nadväzovali kontakty, či brali tento priestor ako súčasť svojho spoločenského života. Táto tradícia 19. storočia, ako konštatuje vyššie zmienená autorka sa ešte vo francúzskych mestách čiastočne udržiava ako určitý rituál, podobne ako v mestách talianskych. /3/ Rovnako v podmienkach slovenských miest zaznamenávame fenomén onoho tradičného korza, so všetkými jeho vyššie zmienenými spoločenskými funkciami. Korzo obvykle bolo súčasťou centra mesta, pokiaľ do centier nevstúpila automobilizácia, či novodobé podoby verejnej dopravy, ktoré redukovali resp. vytlačali tento fenomén z mestského života.

- **Dehumanizácia mestského priestoru**

Ako sme už naznačili, mestský verejný priestor sa paradoxne s civilizačnými premenami spojenými s industrializáciou, ale aj s nástupom postindustrializačnej éry stáva k pešiemu užívateľovi mestského priestoru čoraz macoškejšie. Mestský priestor na jednej strane funkčne špecializovaný s dominantnými funkciami (bývanie, výroba, obchod, financie, kultúra, administratíva, šport, atď.) a súčasne kumulujúci rôzne funkcie, je na jednej strane pragmaticky utilitárny, na druhej strane k svojmu fungovaniu je čoraz viac podriadený dopravným systémom. Ulice v mestách sa čoraz viac menia na dopravné koridory presunu ľudí a tovarov k cieľovým bodom a čoraz menej sú scénou spoločenského života a kontaktu, priestorom individuálneho vnímania a komunikácie so zakódovaným bližším či vzdialenejším kultúrno-historickým odkazom, symbolikou, estetickými kvalitami, ktoré tkvia v jeho hmotno-priestorových štruktúrach. Ľudské potreby premietnuté do priestoru mesta a jeho funkcií paradoxne vytlačujú z priestoru mesta komplexného človeka, lebo v jeho jednotlivých priestorových fragmentoch potrebujú len fragmentárneho človeka – len zákazníka, len pracovníka (zamestnanca), len konzumenta kultúry, len diváka na športovom podujatí, len....

- **Pešie zóny – pokus o humanizáciu a redefinovanie mestského priestoru?**

Vznik peších zón môžeme chápať ako reakciu na dehumanizáciu mestského priestoru, ako snahu po jeho skľudnení, jeho prinavrátenie pešiemu užívateľovi, ale aj o jeho ekologizáciu. Vznik peších zón v mestách sa však spája aj s ďalšími funkčno-priestorovými premenami súčasných miest, medzi ktoré môžeme zaradiť: hľadanie nových dopravných riešení v mestách, s vytváraním nových nákupných a obslužných stredísk mimo pôvodných historických centier miest, často na okrajoch miest, prehodnocovaním rezidenčných funkcií v centrách miest spojených s ich redukciami a prechodom na vyššie štandardy, s kvalitatívnou ale aj obsahovou zmenou funkcií centier a v nich vystupujúcich peších zón.

- **Pešie zóny a centrálné funkcie mesta**

Ako už bolo naznačené, vznik peších zón sa spája s premenami, ktorými prechádzajú centrá súčasných miest. Manuel Castells v tejto súvislosti upozorňuje, že centrum mesta sa síce zo sociologického hľadiska spája s dvoma dimenziami : geografickou a spoločenskou, ale „... mestské centrum nemá nič spoločné s geograficky centrálnou lokalizáciou v mestskom priestore“. /4/ Sú to práve širokochápané spoločenské funkcie v ich priestorovom priemetu, ktoré definujú centrum a jeho charakter, o to viac, že vývoj miest postupne viedol k priestorovej dekoncentracii celého radu funkcií, ktoré ešte v stredovekom meste boli koncentrované na jeho ústrednom námestí, tvoriacom centrum mesta. V súčasnosti, hlavne veľké mestá, sú charakterizované nie jedným, ale niekoľkými centrami, v ktorých sa koncentrujú niektoré špecializované funkcie dôležité z hľadiska fungovania mesta, resp. fungovania širšieho územia, ktoré mesto ovplyvňuje. Lokalizácia administratívno-správneho centra v území mesta nemusí byť priestorovo totožná s lokalizáciou inštitúcií bussines-u a financií, obchodu a služieb, spoločensko-kultúrneho života, resp. voľného času a zábavy, atď. Vzhľadom na to, že pešie zóny sa spájajú všeobecne s centrom, tak z hľadiska ich fungovania je dôležité na aké funkcie sa viažu.

- **Pešie zóny a fenomén obchodu a komercie**

Premeny moderných centier miest, resp. centrálnych mestských zón idú v tom smere, že:

- a) sa redukuje ich rezidečná funkcia, čo znamená znižovanie počtu obyvateľov centier,
- b) sa zvyšuje kvalitatívny (v tom i cenový) štandard tých bytov, ktoré v centrách zostávajú, čo sa spája aj s obmenou obyvateľstva z hľadiska ich sociálneho statusu,
- c) sa mení charakter a kvalita obchodných a obslužných funkcií v centre a to v smere vytlačania zariadení na poskytovanie každodenných základných potrieb, a naopak vstupu zariadení vyššieho štandardu,
- d) sa mení charakter inštitúcií pôsobiacich v centre (významné firmy, peňažné domy, atď.)

Tieto faktory do značnej miery podmieňujú aj charakter vznikajúcich peších zón v centrách miest. Hlavne vo veľkých mestách ulice tvoriace pešie zóny v ich centrách sú v dominujúcej miere orientované na obchodno-komerčné funkcie, a v ich priestoroch sa pohybuje predovšetkým potenciálny a reálny zákazník. Keďže, ako sme už vyššie spomenuli, z centier miest sú vytlačané obchody s tovarmi každodennej spotreby, a ich miesto zaujímajú predovšetkým obchody luxusnejšieho charakteru, mení to ich charakter, rytmus a spôsob ich fungovania. Ako konštatujú poľskí sociológovia, „na takýchto uliciach sa nachádzajú obvykle obchody veľkých svetových módnych domov, kozmetických firiem, zlatníctiev, atď., a tak sa tieto (časti vo veľkých mestách - L.F.) stávajú navzájom podobné, čo im dáva globálny charakter.“ /5/ Má to dopad aj na zmenu profilácie klientely, alebo ináč povedané, aj na zmenu sociálnej profilácie užívateľov takéhoto priestoru. Reflektuje to zmenu a dopady na procesy spoločenskej realizácie prestúže /6/, ktorá sa spája s takto poňatými pešími zónami v centrách veľkých miest.

V tejto súvislosti sa žiada spomenúť ešte jeden fenomén, ktorý vedie k formovaniu quasi-peších zón pod jednou strechou, ktorých umiestnenie v meste závisí od lokalizácie istého typu nákupného centra. Ich koncepcia vznikla v USA. Reč je o „malls“. „Mall“ je obchodné centrum pod jednou strechou, ktorého vnútorné riešenie obvykle pripomína pešie „ulice“, z ktorých sú vstupy do obchodov, reštaurácií, či kaviarní, a ktoré majú neraz aj sedenia „pod fiktívnym holým nebom“, t.j. na quasi-pešej „ulici“. Podobne sa v takomto centre vstupuje do priestorov kultúry a zábavy, nachádzajú sa tu i miesta pre niektoré športovo-oddychové aktivity. Je to spôsob ako vziať a čo najdlhšie „držať“ zákazníka (návštevníka) a konzumenta v takomto polyfunkčnom priestore s ilúziou mestského centra. Jedná sa o „svojský substitút centra, či skôr anticentra, keďže je pozbavený kultúrneho a symbolického obsahu, ktorý sa pokoleniami navrstvoval v tradičnom meste“. /7/ Na Slovensku príkladom takéhoto mall je bratislavské Polus City Center, kde ilúzia ulíc a veľkého sveta je znásobená ich názvami: 5th Avenue, Regent Street, Champs – Elysées, Millenium Court, Millenium

Plaza, Wall Street, Broadway, Madison Avenue, Piccadilly, Hollywood Boulevard – ilúziou miest New York, Londýn, Paríž.

- **Pešie zóny a fenomén spoločensko-kultúrny**

Pešie zóny v mestách sú často lokalizované v ich historických častiach, ktoré obvykle tvoria súčasť centrálnych mestských priestorov. Hlavne vo veľkých mestách, v ktorých vývojom došlo k dekoncentracii centrálnych mestských funkcií do viacerých „ohnísk“, ich historické časti si zachovávajú predovšetkým spoločensko-kultúrne a reprezentatívne funkcie. V dnešných časoch to nevyklučuje prvok komercie, skôr naopak. Je to však komercia spätá s pohostinskými funkciami, viazaná na turizmus a voľný čas. Pešie zóny v týchto častiach miest využívajú silu a prítlačivosť ducha minulosti, histórie udalostí a osobností, či anonymnej histórie miesta, ktoré sa spájajú s krásou a neraz monumentálnosťou dobovej architektúry, bizardnosťou a čarom urbanistického vývoja, pretaveného do uličiek, námestí, zákutí dvorov a prechodov. Reštaurácie, kaviarne, krčmy či pub-y, galérie, muzeá a výstavné siene, obchody a obchodíky so suvenírmi, miestnymi a regionálnymi artefaktami, vytvárajú atmosféru tohoto mestského priestoru, o to viac, ak v priaznivých klimatických podmienkach je podstatná časť uvedených aktivít vyťahnutých pod holé nebo na scénu nádvorí, pešej ulice, či námestia. Je to určité, avšak vzdialené, nadviazanie na funkciu tradičného korza. Určite v tom, že verejný priestor pešej ulice sa stával v prípade korza scénou spoločenských kontaktov, stretnutí, prestížnej prezentácie miestnej komunity, zatiaľ čo v súčasnosti pešie zóny s domináciou spoločensko-kultúrnych aktivít síce môžu spĺňať aj túto funkciu voči miestnej komunite, ale ich dominantná snaha je pritiahnúť návštevníka, konzumenta či klienta s patričnou solventnosťou. Preto tieto pešie priestory sa orientujú do značnej miery na „cudzieho“ návštevníka, stoja na rozvoji turizmu a tomu podriaďujú aj svoju ponuku.

- **Pešie zóny a rytmus mestského života**

Funkcie, ktorých nositeľmi sú pešie zóny, určujú i rytmus ich fungovania v organizme mesta. Rovnako celkový charakter mesta, funkcie, ktorých je nositeľom a ich priestorové rozloženie, resp. možnosti ich priestorového rozloženia, ovplyvňujú i charakter, spôsob a rytmus fungovania peších zón a skladbu ich užívateľov. Pešie zóny postavené predovšetkým na obchode a komercii, majú rytmus podmienený časom prevádzky takýchto zariadení. Veľmi často pešie zóny, ktoré vznikajú v malých slovenských mestách, vo svojom priestore sústreďujú značný podiel zariadení obchodu a služieb tzv. každodennej potreby. Tieto, ako už bolo spomenuté na inom mieste, sú vo veľkých mestách z peších zón a neraz aj z úzkeho centra vytláčané do hypermarketov v okrajovejších častiach veľkých miest, alebo tovar tohto druhu je koncentrovaný v obchodných domoch. Závislosť peších zón v malých mestách od obchodných zariadení a zariadení služieb, vo väčšine ktorých prevádzka končí medzi 17-tou a 18-tou hodinou znamená ich rýchle vyľudnenie. Pocit mŕtveho a prázdneho priestoru môže znásobovať aj skutočnosť, ak je v nich aj výrazne redukovaná rezidenčná funkcia, ktorá ustúpila kanceláriám firiem rôzneho druhu, ktorých pracovný čas je nanajvýš do 16 hodiny. Takéto časti miest – aj napriek možným architektonickým kvalitám – vo večerných hodinách pre náhodných návštevníkov sú zdrojom skôr pocitov neistoty a ohrozenia ako priestorom pre príjemné prechádzky. Užívateľská klientela takto funkčne zameraných priestorov peších zón je obvykle sociálne heterogénna, čo je dané charakterom aktivít, ktoré sa v nej realizujú. Iná situácia je obvykle vo veľkých mestách, kde síce sú tiež pešie zóny obchodno-komerčného zamerania, ale charakter a kvalita zariadení v nich prevádzkovaných, je orientovaná na luxusnejšie, resp. luxusné tovary, čo svojim spôsobom na seba viaže i sociálne znaky potenciálnych klientov a dá sa povedať, že formuje i sociálny charakter návštevníkov takýchto peších zón. Život, resp. rytmus fungovania v peších zónach takéhoto typu štartuje obvykle v neskorších predpoludňajších hodinách a predlžuje sa do večerných hodín. Pešie zóny postavené predovšetkým na fenoméne spoločensko-kultúrnych a voľnočasovo-zábavných aktivitách, majú rytmus výrazne odlišný od peších zón obchodno-komerčne orientovaných. Prevažne ich prevádzka je značne časovo diverzifikovaná. Múzeá, galérie a výstavné siene, ak sa v nich nachádzajú, sú orientované na dennú prevádzku. Zariadenia reštauračného charakteru, kaviarne, krčmy, či pub-y a zábavné zariadenia, svoju činnosť končia

obvykle v neskorých nočných a v niektorých prípadoch skorých ranných hodinách. Fakt vytiahnutia v letnej sezóne časti aktivít do uličných priestorov vytvára špecifickú atmosféru nočného života. Sociálna skladba užívateľov, resp. návštevníkov takto orientovaných peších zón sa výrazne odlišuje od užívateľov peších zón komerčno-obchodného charakteru. Prevahu má mladšia generácia, solventnejšie sociálne skupiny, vo väčšej miere je zastúpená medzinárodná klientela. Rezidenčná funkcia v peších zónach je s takouto orientáciou vo výraznom konflikte.

• Pešie zóny a obraz mesta

Vzhľadom na to, že pešie zóny sa stávajú súčasťou centrálnych mestských priestorov a pričínajú sa o redefinovanie ich funkcií, stávajú sa dôležitým faktorom, ktorý sa podieľa na formovaní obrazu mesta. Formovanie obrazu mesta je veľmi zložitý a mnohodoménový proces, ktorý sa spája z procesov poznávacích, porovnávacích, hodnotiacich, klasifikujúcich. Závisí od spôsobov hodnotenia a percepcie reality ľuďmi, od toho, čo ich podmieňuje, s akými významami a s akými komunikačnými spôsobmi sa spája. V konečnom dôsledku sa vzťahuje na to, akým spôsobom to ovplyvňuje vzťah ľudí, či sociálnych skupín k priestoru a jeho komponentom. /8/ Pešie zóny tým, že novým spôsobom formujú priestor (cez vylúčenie motorizovanej dopravy), dotvárajú verejné priestory malou architektúrou, menia (redukujú či modifikujú) funkčnú orientáciu objektov, rekonštrukciou objektov i priestorov dávajú im nový estetický výraz, atď., dávajú danému konkrétnemu priestoru nové dimenzie pre formovanie vzťahu objekt, resp. priestor versus človek-užívateľ. Konfrontácia hodnotených faktorov a ich pozícia na škále medzi pozitívnym a negatívnym hodnotením formuje výsledné zovšeobecnenia a z nich sa formujúci obraz, ktorý často má silu prekračovať hranice hodnoteného a rozširovať sa na celok (na celé mesto), ako určitý symbol mesta. Keď hovoríme, že v Paríži je krásne, na celý a diferencovaný Paríž vzťahujeme naše zážitky s prechádzok po Montmartri, návštevy Louvru, či Latinskej štvrte. Podobne Viedeň a jej obraz sa nám redukuje na paláce Hofburgu, priestory Radnice a Radničného námestia, Štefánsky dóm a pešiu zónu od Kärtner Strasse, cez Graben, Kohlmarkt až po námestie Sv. Michala pred Hofburgom. Inými slovami, obvykle sú to priestory, ktoré sú nositeľmi určitých atraktivít, spojených s bohatosťou vnemov, zážitkov, ktoré sa spájajú s výnimočnosťou architektúry, „dychom“ histórie, bohatou ponukou posedení v reštauráciách a kaviarničkách, kontakt s umením v priestoroch galérií a múzeí, ale aj z ponuky pouličných umelcov. To všetko, kumulujúc sa v čase a priestore, vytvára špecifickú a jedinečnú atmosféru miesta. Stáva sa symbolom a obrazom mesta, ktorý je prenášaný individuálne, medializovaný na rôzne spôsoby, žijúc svojim životom. V závislosti od podoby či podôb takéhoto obrazu, tento môže ovplyvňovať identifikáciu s mestom či jeho časťami, ktorých sa dotýka. Stáva sa súčasťou identity mesta.

POZNÁMKY

- 1) Bernard Lepetit: Čas měst, In: Antologie francouzských společenských věd: Město, Cahiers du CEFRES, No. 10, Praha, březen 1996, s.74 – 75
- 2) Colette Pétonnet: Anonymita aneb ochranná slupka, In: Antologie francouzských společenských věd: Město, Cahiers du CEFRES, No. 10, Praha, březen 1996, s.110 – 111
- 3) Tamtiež,
- 4) Manuel Castells: Kwestia miejska, PWN, Warszawa 1982, s.236,
- 5) Bohdan Jałowiecki, Marek S. Szczepański: Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002, s.388,
- 6) O procesoch spoločenskej realizácie prestíže v centrách miest hovorí Aleksander Wallis. Aleksander Wallis: Miasto i przestrzeń, PWN, Warszawa 1977, s.212 – 214,
- 7) Bohdan Jałowiecki, Marek S. Szczepański: Op.cit., s.385
- 8) Tamtiež, s. 322 - 336

BARDKONTAKT 2003

ARCHITEKTÚRA A HISTÓRIA ŽIDOVSKÉHO SUBURBIA V BARDEJOVE

Jana ŠVANTNEROVÁ - študentka FF UPJŠ Bratislava

Ing. arch. Alexandra LAKATOVÁ - STAPING - Architektonický ateliér Bardejov

STARÁ SYNAGÓGA V BARDEJOVE

Jana Švantnerová, FiF UK Bratislava, katedra: Veda o Výtvarnom Umení

Na úvod dovoľte pár slov o písomných prameňoch. V priebehu svojho výskumu som narazila na nedostatok odbornej literatúry snáď s výnimkou pamiatkového výskumu Dr. Šefčákovej a knihy Ing. Barkányo o Židovských náboženských obciach na Slovensku. Ostatný materiál bol prevažne historického charakteru, z tohoto hľadiska bola obsažná diplomová práca Mgr. Leškovej a publikácia pána Abrahama Grossgotta. Zvyšok zdrojov bol nepoužiteľný pre ich nízku odbornosť. Išlo v prevažnej miere o publikácie týkajúce sa mesta Bardejov, príp. články v periodikách.

Z uvedených zdrojov som sa ale dozvedela niektoré základné údaje, od ktorých som mohla odvodiť ďalší postup svojho výskumu.

Stará synagóga je najstaršou budovou z komplexu židovského suburbia, ktoré sa v súčasnosti nachádza na nároží ulíc Dlhý rad a Mlynská ulica. Mlynskou ul. pretekal až do začiatku 20. stor. Mlynský potok, ktorý tak prirodzene ohraničoval suburbium od západu. Rovnako zohrával významnú úlohu v liturgickom živote komunity.

Výnimočnosť a jedinečnosť celého areálu sa dá zhrnúť do 4 základných bodov.

- 1./ Po prvé. Jedná sa o židovské suburbium, t.j. centrum náboženského – spoločenského a kultúrneho života komunity. Jeho unikátnosť spočíva v tom, že všetky stavby, ktoré plnili spomínané funkcie sú zoskupené v jednom areáli a nie sú roztratené v obytnej zástavbe, či situované do suterénov domov členov obce. Menovite ide o tieto stavby: mikve, košer jatky, bejt hamidraš hagadol – veľká budova zhromaždenia, t.j. nová synagóga a stará synagóga.
- 2./ Po druhé. Bardejov je jediným mestom na Slovensku, v ktorom je doložený a zachovaný takýto kompletný komplex židovského suburbia.
- 3./ Po tretie. Z hľadiska urbanistického vývoja a postavenia komunity v majoritnej spoločnosti je dôležité, že suburbium tvorilo prirodzený uzáver radovej zástavby domov na ul. Dlhý rad, t.j. uličnej čiary hneď za hradbami mesta. Teda, že sa prezentovalo navonok ako plnohodnotná a reprezentatívna súčasť zástavby.
- 4./ Štvrtý bod, pre ktorý je suburbium výnimočné sa týka práve Starej synagógy, t.j. výnimočnosti jej architektonického prevedenia, na ktoré som zamerala svoj výskum. Synagóga predstavuje tzv. poľský typ 9 - klenbovej synagógy zaklenutý na štvoricu centrálnych stĺpov. Je to jedna z dvoch posledných zachovaných synagóg na Slovensku s takýmto pôdorysným riešením. Druhá z roku 1803 je v Stupave.

Deväť polí klenby prúskej placky sa nachádza v ústrednej časti synagógy – mužskej modlitebni. Tá je aronom-ha-kodeš – svätostánok na zvitky Tóry- orientovaná na východ (k Jeruzalému) a v centre je osadená bima – miesto, z ktorého sa číta Tóra, je to zároveň ústredný moment celej liturgie.

K mužskej časti prilieha na západe predsieň a malou miestnosťou, nad ktorými sa nachádza empora vydedená pre ženy. V ortodoxných komunitách, akou bola aj tá bardejovská, museli muži a ženy sedieť oddelene.

Vstup do synagógy je na južnej fasáde. Pôvodne ho tvoril sekundárne pristavaný empírový rizalit, ktorý sa zrútil asi pred piatimi rokmi.

Ženy a muži vstupovali do objektu oddelene. Zatiaľ čo muži vchádzali priamo z južnej fasády, ženy vystupovali na emporu bočným doplnkovým ohradeným schodiskom. Usudzujem tak na základe pozostalých piatich dier v západnej fasáde. Túto domnienku mi potvrdil aj pán Maximilán Špíra, pamätník a posledný žijúci bardejovský žid.

Predsieň aj hlavná sála sú zapustené pod úroveň okolitého terénu, čo zodpovedá zvykom poľského židovského staviteľstva. Pôvodným dôvodom vysvetľujúcim tento fenomén bolo výškové obmedzenie, ktoré platilo v Poľsku. Zakazovalo stavať synagógy vyššie než bol kostol kresťanov. Ale zároveň tu bola prirodzená potreba komunity vystavať si monumentálnu modlitebňu. Zahĺbenie sa zvykne vysvetľovať aj fragmentom žalmu 130.: „Z hĺbokosti volám k Tebe, Pane.“

Významnou súčasťou interiéru je aron-ha-kodeš umiestnený v strede východnej steny. Viedli k nemu 4 schody. Južne od neho bol vymurovaný modlitebný pult pre chazana - kantora. Po jeho bokoch sa nachádzajú niky, ktoré slúžili na odkladanie talitov, tfilin, modlitebných knižiek a iných liturgických potrieb. S odkladacími priestormi takejto formy sa na Slovensku môžeme stretnúť len v bardejovskej synagóge. Nad svätostánkom boli osadené tabule desatora, po ktorých ostali dnes už len skoby. Zachoval sa hebrejský nápis „keter Tora“ – „koruna Tóry“. Nad bočnými oknami čítame zprava doľava úryvky žalmu 113.: „mimizrach šemeš ad me voo... mihael šem Adonai“ – „od východu slnka po západ ... buď chválené meno Pánovo“.

Dominantou hlavnej sály je vyvýšená bima vmurovaná medzi štyri nosné piliere.

Klenba nad bimou je zdobená motívom Dávidovej hviezdy a menšími hviezdíčkami na modrom pozadí, ktoré symbolizujú nebeskú klenbu. Celý strop bol bohato vymaľovaný maurskou ornamentikou pomocou secesnej šablóny pravdepodobne okolo roku 1920. Je pozoruhodné, že ortodoxná bardejovská komunita si zvolila práve takúto honosnú a pestrú výzdobu. Interiér synagógy ešte aj dnes šokuje návštevníkov veľkoleposťou maurského dekóru, ktorý býva príznačný skôr pre neologické t.j. reformné synagógy. Ďalší výskum by sa teda mohol zamerať práve na hlbší rozbor výzdoby, hľadanie analógií a prípadné stanovenie pôvodcu jej konceptu. Pozostatkami staršej, decentnejšej výzdoby sa javia byť tri obrazce v pásoch oblúkov akrád ženskej galérie. Tie variujú motív Dávidovej hviezdy. Ženskú časť oddeľovala od mužskej ešte aj mriežka so záclonou, ako si spomína pán Špíra..

Predpokladám, že ste už netrpezliví a možno aj pobúrení tým, že som Vám stále ešte nepovedala, kedy bola synagóga vlastne postavená. Presne tak som sa ale cítila aj ja v priebehu svojho výskumu. Jej datovanie totiž, ako sa mi podarilo vypozerovať, slúži v historickej literatúre ako nástroj, ktorý hmotne dokazuje prítomnosť židov na území mesta Bardejov. V priebehu celého výskumu som sa stretávala s datovaním od roku 1725 (uvádza Lešková) – cez rok 1771 (objavuje sa v publikáciách o Bardejove.) – až po rok 1829 (uvádza Grossgott). V prípade datovania rokmi 1725 a 1771, ide predovšetkým o snahu bádateľov vykresliť bardejovskú židovskú komunitu ako plne zorganizovanú jednotku už v období pred rokom 1808, kedy bola obec oficiálne založená. Ale hlavne im ide o zhmotnený dôkaz fungujúcej komunity už v období pred rokom 1783, kedy cisár Jozef II. zrušil zákaz, ktorý židom neumožňoval osídľovať sa v slobodných kráľovských mestách, ktorým bol aj Bardejov.

Spomínané tvrdenia o datovaní výstavby sa paradoxne odvolávali na hebrejský text chronostichonu, ktorý sa zachoval v interiéri Starej synagógy.

Taký chronostichon v hebrejčine však priam nabáda k nesprávnej interpretácii. Spomením pár chýb, ktorých sa môže dopustiť človek veci nezalý s povrchným prístupom. Môže nesprávne určiť pasáž, ktorá nesie informáciu o letopočte, môže dôjsť k chybnému prepisu, ale hlavne sa môže stať, že nesprávne dosadí číselné hodnoty, ktoré v hebrejčine zodpovedajú jednotlivým spoluhláskam. Rozhodla som sa teda revíziu skorších prekladov konzultovať s pánom V. Trabalkom, ktorý je odborným asistentom Inštitútu Judaistiky FiF UK v Ba a medziiným vydal aj prvý hebrejsko – slovenský slovník. Nezávisle od toho som oslovila aj pána Daniela Polakoviča, ktorý je pracovníkom Židovského múzea v Prahe. Oba výsledky priniesli nasledovný preklad:

„Dvadsať dva rokov prešlo od tej doby, čo ruky Jozefove položili základy tohoto domu, no v tučnote jeho rokov ho vytrhla smrť z nášeho kruhu a budova ostala nedokončená. Trň a bodľač skoro rástli v jej palácoch, pokým táto funkcia nepripadla jeho zaťovi. I prišiel Jicchok a svoje ruky prosebné dvíhal k Hospodínovi, nespali viac jeho oči, neodpočíval a neuspokojil sa dovtedy, kým mu Pán nepomohol. A práca bolo dokončená prvého dňa mesiaca Elul roku nech je táto malá budova svätyňou (– 5596/ 1836)“

Úsek textu, za ktorého obsahom sa skrýva hebrejský letopočet 5596, t.j. kresťanský rok 1836 je tento : „nech je táto budova svätyňou“. Logicky nasleduje po pasáži „...na začiatku mesiaca Elul roku...“ Na základe toho datujem výstavbu synagógy rokmi 1814-1836.

Rovnakú časť textu prekladal aj A.L.Grossgott – bývalý člen bardejovskej obce, autor anglicko - hebrejskej publikácie o histórii židov v Bardejove vydanej v New Yorku. Pri prepise, ktorý je uverejnený

v jeho knihe, mu však vypadla spoluhláska „zájin“, ktorej číselná hodnota je 7. Preto uvádza nesprávny rok 1829.

Aj napriek zistení faktom však môžeme ďalej uvažovať o prítomnosti židov na území mesta Bardejov ešte pred oficiálnym založením komunity. Kusé zmienky o ich prítomnosti nachádzame v archívoch (Bardejov, Budepešť) od konca 16. stor. až do roku 1808.

Dá sa teda predpokladať, že pôvodná menšia komunita bola vrámci zákazu vysunutá za hradby mesta – práve do miest súčasného suburbia.

Predpoklad, že hlavne koncom 18. stor. narástol počet židov na východnom Slovensku sa dá historicky doložiť politickými zmenami, ktoré sa vtedy v Európe odohrali. Koncom 18. stor. totiž došlo k deleniu Poľska. Oblasť poľskej Haliče pripadla habsburskej monarchii. A práve z tohoto územia dnešného Malopoľska prišlo do Bardejova najviac židov – chasidov. Korene bardejovského židovstva v poľskej Haliči dokladajú maľované macevy – náhrobné stély na cintoríne charakteristické len pre túto oblasť. Rovnako aj východniarsky výraz pre synagógu „židovská bužňa“, má pravdepodobne pôvod v poľskom ekvivalente termínu synagóga t.j. – „bóznica“. Najvýraznejšie ale poľský pôvod bardejovských židov dokazuje hlboká dejinná spätosť s tradíciami poľského chasidizmu, ktorá pretrvala až do II. svet. vojny. O chasidskej orientácii bardejovskej obce svedčia hroby, ktoré patria potomkom slávneho cadika Moše Halberstama z mesta Nowy Sacz.

Boli to práve tieto historické a kultúrne analógie, ktoré ma spočiatku zvedli k predpokladu, že miestna synagóga sa stala vzorom synagógy bardejovskej. Ale ako som sa presvedčila po hlbšom výskume vývoja poľského typu 9-klenbovej synagógy, nie je synagóga ako synagóga.

Pre pochopenie problematiky uvádzam krátke resumé z vývoja poľského synagogálneho staviteľstva. (Nasledujúce informácie som čerpala z poľskej odbornej literatúry autorov, manž. Piechotkowie, Groteho, Balaba, Zajczyka, a i.)

Na začiatku v 14.-15. stor. bola v Poľsku synagógou len jedna miestnosť – mužská modlitebňa. Tá bývala často dvojloďová s dvoma nosnými stĺpmi, medzi ktorými bola umiestnená bima.

Z prelomu 14./15. stor. je známa prvá murovaná prístavba predsiene k západnej fasáde sály. Predsieň nielen chránila modlitebňu pred nepriazňou počasia, ale zároveň zamedzila nepovolaným pohľad do objektu.

V priebehu 16. stor. sa ustálilo situovanie aron-ha-kodeš na východnej stene a bimy v centre modlitebne.

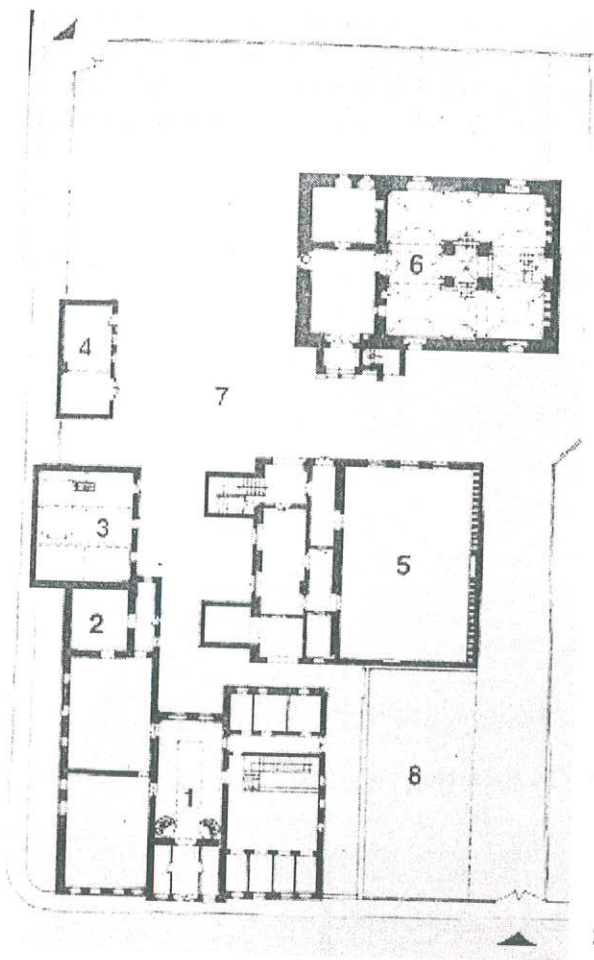
V 1/2 16. stor. sa objavuje po prvý krát prízemná murovaná prístavba ženskej modlitebne k severnej stene mužskej sály – Krakov, Kazimierz, Stará synagóga.

Od pol. 16. stor. začína prevládať kvadratický pôdorys hlavnej sály.

Prelomovým riešením z hľadiska homogénneho usporiadania priestorov hlavnej sály, predsiene a ženskej modlitebne je synagóga v meste Pinców z prelomu 16./17. stor. V tomto prípade sa z predsiene oddelila miestnosť, ktorá mohla plniť funkciu študovne, archívu, malej modlitebne prípadne miestnosti pre stretnutia kahal – predstavenstvo obce. Nad predsieňou a miestnosťou sa vytvorila ženská galéria. Hlavná sála tak presahovala cez dve podlažia. Takéto pôdorysné usporiadanie nasleduje aj Stará synagóga v Bardejove. V odbornej literatúre sa ustálilo pomenovanie „pozdlžny dispozičný typ“.

Druhým dispozičným typom je tzv. „centrálny“, kde sú predsieň a ženská časť akoby „prilepené“ k hlavnej sále. Tento typ reprezentuje Maharšalova synagóga v Lubline z roku 1567. V nej interiéri sa po prvý krát objavila štvorica centrálnych stĺpov, ktoré niesli klenbu.

O výrazný krok k nášmu cieľu t.j. bardejovskej synagóge, posunula vývoj Predmestská synagóga v Lvove z rokov 1624–1632. Predstavuje zaklenutie plne kvadratického interiéru deviatimi symetrickými poliami klenieb na štyroch centrálnych stĺpoch. Takýto typ 9-klenbovej synagógy sa nachádza práve v spomínanom Nowom Saczi. Ten, ako som povedala, nekorešponduje s bardejovským spôsobom zaklenutia. Pre potvrdenie rozdielnosti týchto dvoch typov sa teda pozrieme ešte raz na pôdorys bardejovskej synagógy. Rozdiel spočíva v rozmeroch klenieb. Zatiaľ čo lvovské sú rovnako veľké, v Bardejove je klenba nad bimou najmenšia – kvadratická a štvorica klenieb, ktoré vybiehajú z ramien bimy majú podobu úzkych klenbových pásov. Analógiu k takejto forme sa mi podarilo nájsť v Novomestskej synagóge v meste Rzeszów zo záveru 17. stor.. Rzeszów sa nachádza na území Malopoľska, takže je možné predpokladať dokonca priamy vplyv. Prípadne vplyv sprostredkovaný malopoľskými mestami Dukla, Staszów, Strzyzów, v ktorých boli postavené synagógy rzeszowského typu v priebehu 18. stor. Úlohou do budúcnosti ostáva preskúmať archívny materiál spomínaných miest a ich cintoríny. Existuje totiž istá šanca, že sa podarí nájsť nejaké prepojenie, či už obchodného, rodinného, príp. náboženského charakteru medzi židmi z týchto poľských miest a židmi z Bardejova.

Situácia Židovského suburbia.

Rizalit na južnej fasáde Starej synagogy, foto z roku 1978-80.

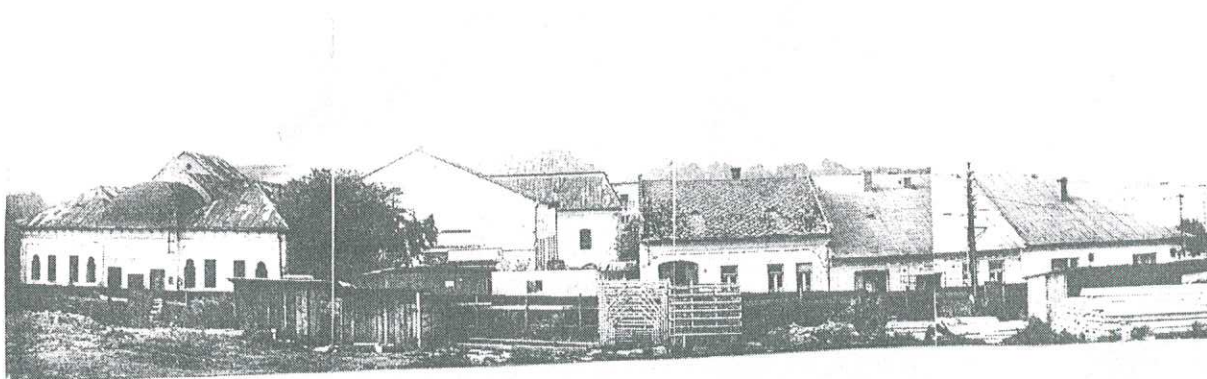

Na záver tejto problematiky ešte upozornenie. Netradičný typ, ktorý reprezentuje synagóga v meste Lancut z roku 1761 navádza k domnienke, že ide o rzeszowski typ zaklenutia. V skutočnosti to ale vlastne ani nie je 9 - klenbová synagóga, keďže z ramien bimy nevybiehajú klenby, ale výrazné medziklenbové pásy. Zaujímavosťou je prítomnosť ník, ktorých paralelu nenachádzame v iných poľských synagógach, ale v Starej synagóge v Bardejove.

Tolko k histórii Starej synagógy v Bardejove. Do budúcnosti síce nevidím, ale mám chuť veriť, že židovskému suburbii svitlo na lepšie časy jeho zápisom do Svetového zoznamu kultúrneho dedičstva UNESCO v roku 2000. Smelé predstavy a projekty na nové využitie suburbia ako kultúrneho centra sa pomaly začínajú dostávať na papier a do povedomia ľudí. A tak opatrujem v kútiku duše veľa nádeje, že raz v budúcnosti dôjde k realizácii týchto predstáv.

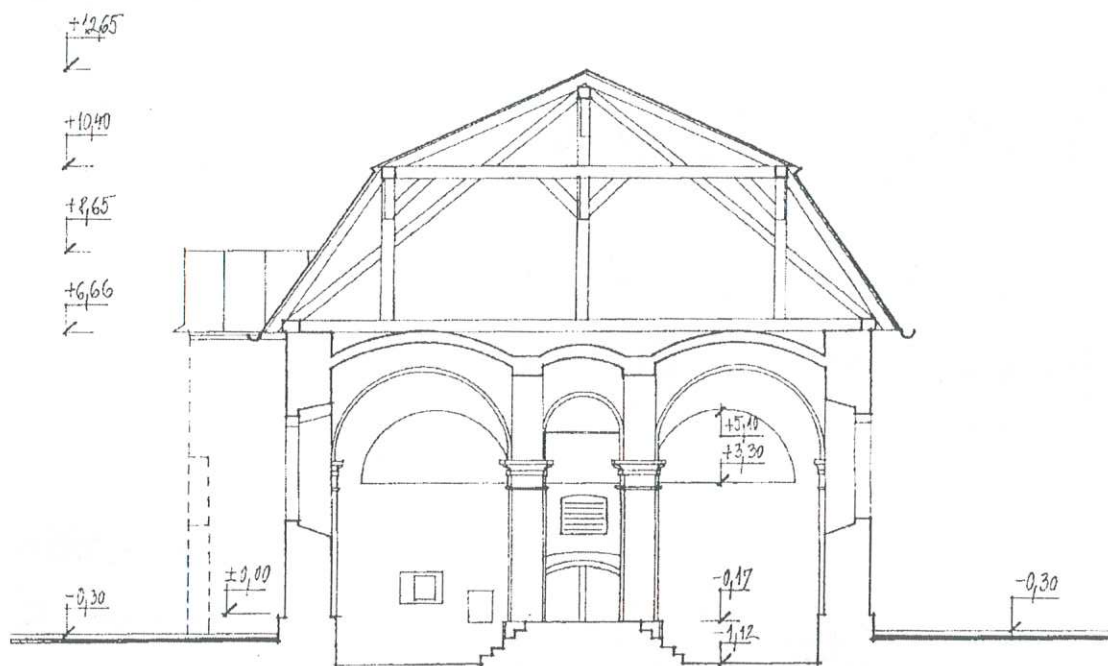
Použitá literatúra:

- Barkany, E., Dojč, L.: *Z židovské náboženské obce na Slovensku, VESNA Bratislava 1991*
- Grossgott, A.L.: *Remembered Bardejov, New York 1998*
- Lešková, J.: *Bardejovská židovská náboženská obec v premenách času (Od 18. stor. po vznik 1.ČSR), diplomová práca z roku 2001, FiF UK Bratislava, Katedra Slov. dejín*
- Piechotkowie, M. i K.: *Brany nieba – Bożnice murowane w ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, Wydawnictwo Krupski i S-ka, Warszawa 1999*
- Šefčáková Dr., E., Kalafus Ing., T.: *Umelecko-historický a architektonický výskum Židovského suburbia v Bardejove, PU Bratislava 1978 - 80*

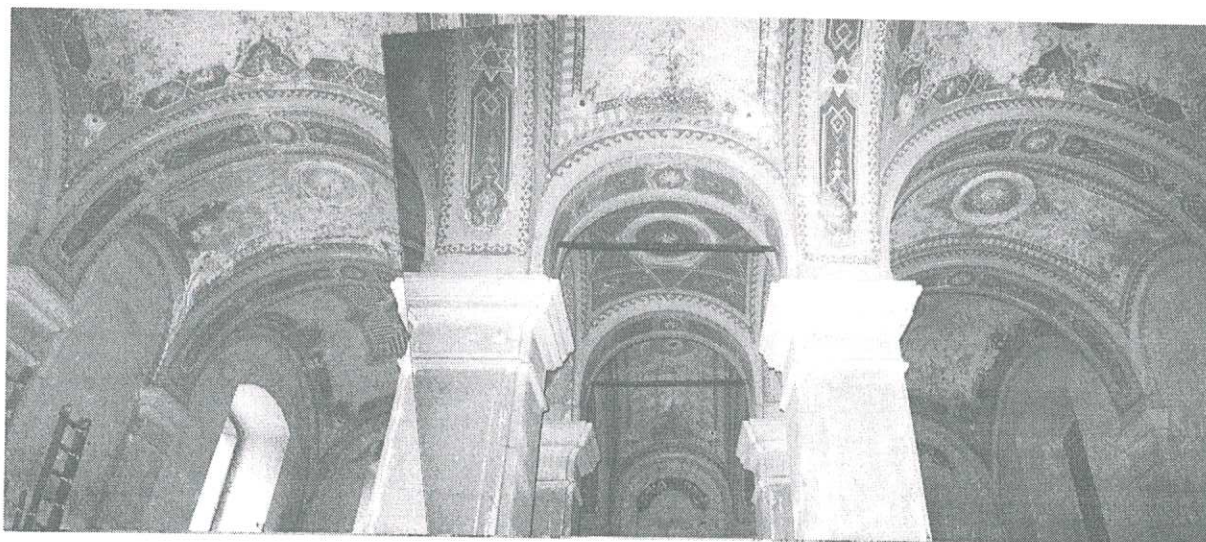

Pohľad na Mlynskú ulicu začiatkom 2. pol. 20. stor.

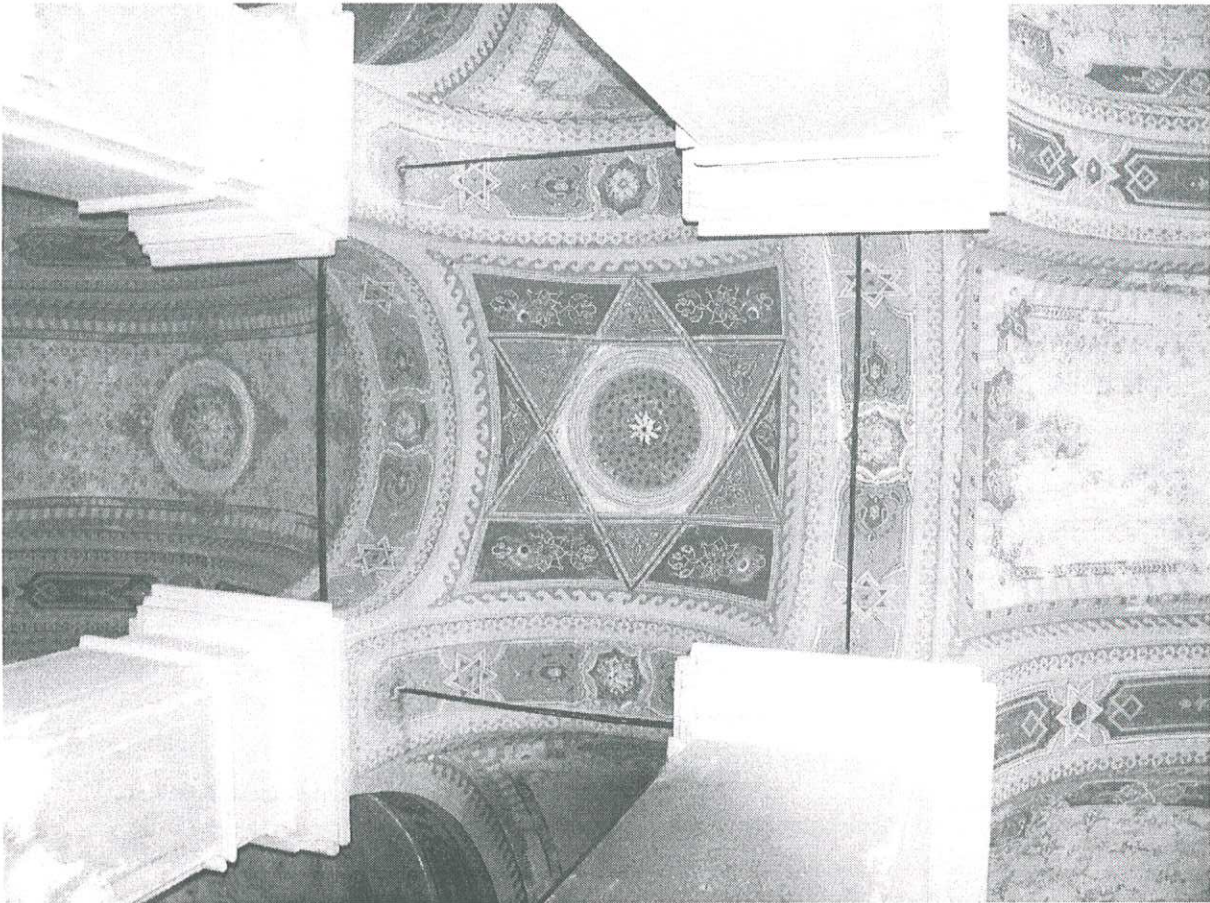
/archív Šar.múzea BJ/.

Priečny rez Starou synagógou /Ing arch. A.Lakatová 2001/.

9 - klenbové pole v hlavnej sieni Starej synagógy /2001/.

Stredné pole na bimou v mužskej časti Veľkej synagógy /KODAK BJ 2003/.

ARCHITEKTÚRA ŽIDOVSKÉHO SUBURBIA V BARDEJOVE

Ing. arch. **Alexandra LAKATOVÁ**, arch. ateliér STAPING, Slovenská ul.č.5, 085 01 Bardejov

Suburbium – slovo, ktoré pochádza z latinčiny a znamená „podhradie alebo menší urbanistický útvar pri mestskom sídlisku, ktoré vzniklo rozvojom priemyslu a prílivom vidieckeho obyvateľstva do mesta za prácou a obchodom“. Je to teda „predmestie, periféria, okraj mesta“.^{1/} Bardejovské suburbium si postavila židovská náboženská obec podľa talmudistických predpisov na mieste, kde jej to vo vtedajšej dobe bolo umožnené, a to vedľa mlynského potoka na konci radovej rodinnej zástavby, ktorú už v dávnych dobách obývali Slovania. Suburbium bolo teda súčasťou radovej zástavby, čo je na Slovensku netypické a ojedinelé. Táto skutočnosť mu prideľuje hodnotu jedinečnosti.

Suburbium v minulosti...

Na začiatku 20. storočia do širšieho stavebného okruhu suburbia patrila skupina rodinných domov a hostinec, z ktorých sa zachovali len fotografie. Reprezentatívne priestory bardejovského suburbia využívali pri príležitostiach vysokých sviatkov aj židia z okolitých dedín.

Na základe funkčnej prevádzky suburbia prichádza do úvahy predpoklad, že do areálu sa vstupovalo vchodmi z juhu a od západu /vedľa budovy mikve/.

Hlavný vstup od ulice do **mikve** používali muži. Ženy vstupovali do **mikve** bočnými dverami, ktoré sa dodnes zachovali /je nutné ich reštaurovať/. Rituálnu očistu boli všetci Židia povinní vykonať vždy v piatok pred začiatkom šabaty a ženy po skončení menštruačného cyklu. Súčasťou mikve boli sauna a kúpeľ v studenej alebo teplej vode /zachovaný veľký bazén v prednej mužskej časti a malý bazén v expanznej veži/. Kúpeľ bol nielen očistou fyzickou, ale aj psychickou. Kúpele pre mužov a ženy boli oddelené /západná a východná časť/, a aj napriek tomu ich mohli ženy a deti /dievčatá/ navštevovať mimo času určeného pre mužov /ktorí vstupovali spolu s chlapcami/. Súčasťou ženskej časti boli 4 miestnosti s vaňami. Boli to prvé takéto zariadenia v Bardejove.

Teplý kúpeľ zabezpečovala **expanzná veža**. Na najvyššom podlaží sa ohrievala expanzná nádoba, z nej sa ohriata voda odvádzala priamo do kúpeľa. Keďže budova stála pri Mlynskom potoku, do mikve bola privádzaná čerstvá tečúca voda rúrkovým systémom /dodnes sú čitateľné stopy v podlahe/ do studeného bazéna, ktorý bol menší. Podľa Halachy – židovský zákon, musela byť voda v mikve z prírodného zdroja, t.j. buď voda tečúca z potoka alebo dažďová. Oba bazény oddeľovala miestnosť so saunou. Tehlová pec bola umiestnená samostatne v miestnosti za expanznou vežou nazývanej **kotolňa**. Za ňou pôvodne stála malá stavba – **jatky**, kde sa pripravovalo mäso „košér“ spôsobom. **Nová synagóga** slúžila v rôznych obdobiach ako budova zhromaždenia, modlitebňa alebo ako škola. Modlitebňou sa stala v čase, keď Veľká

synagóga z nám bližšie neznámych dôvodov židovskej obci nevyhovovala. Možno ju považovať za najkrajšiu budovu bardejovského suburbia.

Na začiatku 20. storočia však na území mesta bolo okrem dvoch synagóg v areáli suburbia na ulici Mlynská ulica č.6 a 7. aj viacero modlitební, napr. na ulici Stocklova č. 10, na Kláštornej ulici č. 10 a pravdepodobne aj v spodnej časti tzv. Katovho domu na ulici Veternej.

Suburbium dnes....

Dodnes sa na tomto mieste zachovalo torzo židovského suburbia, ktoré tvorí: Stará synagóga /prvá stavebná fáza/, Nová synagóga /druhá stavebná fáza/, Kúpele s expanznou vežou /druhá stavebná fáza/ a kotoľňou /tretia stavebná fáza spolu s mikve/. Nezachovali sa jatky. Ich význam v celom komplexe je ale nezastúpiteľný a preto je nutné ju pamiatkovo obnoviť zvolením vhodnej metodiky. Rodinná zástavba bola v 50. rokoch asanovaná. V súčasnosti stojí okrem suburbia aj modlitebňa na Kláštornej ulici, ktorá slúži náboženským účelom dodnes.

V roku bola Stará synagóga zaradená medzi kultúrne pamiatky. V roku 1978-80 vykonali pamiatkový výskum Ing.arch. Tibor Kalafus a umelecko-historický prieskum PhDr. Eva Šefčáková, vtedajší pracovníci SÚPSoP Bratislava. Suburbium bolo súčasťou MPZ Bardejov.

V roku 2000 bolo Židovské suburbium spolu s MPR Bardejov zapísané do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva /17. novembra 2000, Austrália/.

Vzhľadom na hodnoty tohto urbanistického celku /jedinečnosť, autenticita, spoloč. integrita/ si tento komplex zasluhuje vysokú pozornosť zo strany mesta. Vzhľadom na súčasného majiteľa /ŽNO Bratislava/ a neexistujúcu židovskú obec v Bardejove, snahy mesta o obnovu tohto komplexu v spolupráci s majiteľom zlyhali už v roku 1991, kedy sa mesto chcelo pokúsiť vytvoriť štúdiu, ktorá by do suburbia vniesla život. To sa ale neuskutočnilo a dodnes mesto takúto štúdiu nevlastní. Chcem spomunúť, že v rámci pamiatkového výskumu v roku 1981 bola urobená štúdia Ing. Kalafusom. No jej realizácia sa tiež neuskutočnila. Keďže tento problém považujem za veľmi aktuálny a takmer akútny, lebo staticky je narušená celá budova Starej synagógy a vzhľadom na jej prevádzku je otvorená a podlieha vonkajším vplyvom celoročne. Dočasné prenajatie ako sklad stavebnín je maximálne nevyhovujúce a nevhodné zaobchádzanie s priestormi urýchľuje stárnutie pamiatkových objektov. Budova mikve je uzavretá a nefunkčná spolu s expanznou vežou. Počas vojny tu bol sklad obilia, ktorý tu zanechal stopy tiež. V staticky najviac narušenom stave je Veľká synagóga s popraskanými fasádami. Budova kotoľne nemá strachu a má silne rozrušené stenové murivo. Ostatné objekty sú v relatívne dobrom technickom stave, ktorý si vyžaduje okamžité nevyhnutné opravy a neustálu údržbu. Najviac deštruktívnych stavebných zásahov vykonal súčasný nájomca v interiéri Beth hamidraš. Interiér si upravil podľa vlastných požiadaviek.

Tieto skutočnosti som si začala uvedomovať počas školských rokov a nepáčil sa mi stav, v akom pamiatka existuje, preto hľadajúc spôsob ako tomu dopomôcť rozhodla som sa venovať problému vrámci mojej diplomovej práce na FA STU Bratislava /2001/ pod vedením pani Doc. Ing. arch Jarmily Lálkovej a navrhnuť štúdiu, ktorá by všetky existujúce historické a pamiatkové hodnoty zachovala a zároveň som tu uplatnila prinavrátenie možných funkcií, ktoré by boli pre mesto a jeho obyvateľov prínosom, a zároveň atrakciou pre rozrastajúcich sa návštevníkov mesta a kúpeľov.

Návrh obnovy Židovského suburbia...

Týmto chcem využiť túto možnosť a prezentovať svoj návrh obnovy tohto významného komplexu:

Navrhované riešenie akceptuje tieto zásady: obnova IN SITU, maximálna miera zachovania autenticity, primerané funkčné využitie, nadväzujúce na pôvodnú funkciu kúpeľnú /služieb/. Navrhovaná funkcia je prispôbená pietnemu miestu, ktoré sa vzhľadom na minulé udalosti /transport Židov z tohto miesta v čase druhej svetovej vojny/ nachádza na tomto mieste.

Do hmotnej podstaty pamiatkových objektov navrhovaná funkcia nezasahuje. Funkcie v Starej synagóge a v Novej synagóge majú kultúrno-reprezentačný charakter. Do rituálnych kúpeľov je vložená pôvodná funkcia kúpeľov, spĺňajúca však súčasný požadovaný štandard a je prispôbená priestorom Mikve. Celá kúpeľná prevádzka bude slúžiť dennej kapacite 30 návštevníkov. Vzhľadom na malé priestory je vstup obmedzený s denným intervalom, zvlášť pre ženy a zvlášť pre mužov. Prevádzku obsluhuje 5-7 zamestnancov.

Pôvodné konštrukčné riešenie súboru a jednotlivých objektov je akceptované v plnej miere. Medzi Starou synagógou a Novou synagógou je vložená statický nezávislá transparentná presklenná oceľová konštrukcia prechodu. Súbor budov bude obnovovaný v slohovej rekonštrukcii /exaktne/ s použitím novotvaru v rámci doplnkov vyplývajúcich z nového funkčného využitia.

Hlavná **Veľká synagóga** je jedinečným miestom pre inštalovanie muzeálnej expozície zameranej na História Židov v Bardejove a jeho okolia ako dôkaz existencie ŽNO v Bardejove, ktorá sa veľmi významne podieľala na rozvoji mesta v 18. a 19. storočí. Táto statická expozícia by bola umiestnená v galérii žien na poschodí. Hlavný priestor bude slúžiť na pravidelné výstavy, či už plošné alebo priestorové realizácie v kombinácii s umiestnením plastík aj v rámci exteriéru.

Budova **Novej synagógy** je vhodná na podujatia prednáškového charakteru aj s príslušenstvom /šatne, hygienické zariadenia/ a občerstvením /bar/, respektíve informačnými službami /internet, informačná kancelária mesta/. Nová synagóga sa tak stane kultúrno-spoločenským centrom s veľkou viacúčelovou sálou. Z budovy je priamy transparentný prechod do Veľkej synagógy, či už na prízemie do modlitebne alebo na poschodie, tzv. Galériu žien. Tento prechod /zasklenná oceľová konštrukcia na zastrešenie vstupov do Starej synagógy/ bude možné počas sezóny sprístupniť aj vrámci dvora /posunutím sklenených tabúľ/ alebo použiť na oznamy kultúrnych podujatí, ktoré sa v suburbiu uskutočnia. Okolie Veľkej synagógy bude zatravnené a umožní inštalovať niektoré exponáty v exteriéri /náhrobné kamene z okolitých zaniknutých židovských cintorínov/ Židovského suburbia. Areál sa sprístupní vydláždením

smerujúcim pred Synagógou, kde je možné uctiť si pamiatku bardejovských Židov pred pamätnou tabuľou, „venovanou pamiatke Židov transportovaných počas druhej svetovej vojny tohto miesta“.

Nakoniec budova **mikve** je zaujímavá pre jej pôvodnú funkciu, a to kúpele prispôbené súčasnému štandardu a podmienkam. Ide o tzv. relaxačno-rehabilitačné centrum s originál židovským bazénom a kúpeľnými službami s možnosťou doplnkových rehabilitačných služieb, ako sú: sauna, masáž, fyzikálna terapia a solárium. Súčasťou budú komerčné služby: pedikúra, kaderníctvo službami ako sú kaderník, holič, pedikúra a manikúra. V ústrednej hale sa nachádza galéria s pôvodným secesným zábradlím a zachovanými secesnými točitými schodiskami. Pôvodné drevené lavice, ktorá sa v galérii zachovali budú súčasťou stálej expozície na ženskej galérii v Starej synagóge.

Čo sa týka úprav, na vonkajších fasádach majú charakter analytickej rekonštrukcie. V prípade chýbajúcich častí ako sú okná, dvere sú použité súčasné novotvary. Zachované okná a dvere treba zreštaurovať a zaskliť.

Farebnosť exteriéru je nutné obnoviť a to: Mikve a Stará synagóga do svetloružovej, ostatné objekty do pieskovo-okrovej farby. Zdobené články sú biele. Exteriérová farebnosť sa nezachovala, preto sa navrhuje prispôsobenie farebnosti mobiliáru.

Vzhľadom na jedinečnosť a ojedinelosť umiestnenia a vzniku suburbia v takom urbanistickom začlenení mesta na Slovensku a zároveň skutočnosť zápisu do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO je nevyhnutné túto pamiatku chrániť. Má svoj význam aj v dejinách života Židovskej obce na východnom Slovensku, lebo okres Bardejov bol v predvojnovom období druhý najväčší počtom obyvateľov židovskej viery /V Bardejove koncom 18. storočia tvorili Židia asi tretinu obyvateľstva./. Čo sa ale zmenilo násilnou deportáciou Židov v čase 2. svetovej vojny. Dnes v Bardejove žije len jeden zástupca židovského náboženstva. Tento fakt poukazuje na neschopnosť akejkoľvek starostlivosti a funkčného vyžívania všetkých objektov zo strany domácej židovskej obce. Fakt, že kúpele boli po vojne v určené dni prístupné verejnosti, umožňuje umiestnenie novej funkcie, ktorá by zabezpečila trvalú starostlivosť a klientelu daných novonavrnutých funkcií. Obnoviť myšlienku tzv. verejných kúpeľov považujem za najlepšie riešenie nielen v prospech pamiatkových budov, ale aj v prospech obyvateľstva mesta Bardejov, ktorý by tak získal atraktívne kúpeľné a kultúrno-spoločenské centrum.

V roku 2002 bola spustená prevádzka susednej stavby, veľkoobchodu Hypemova. To umožnilo odkryť západnú časť fasády a priamy pohľad do dvornej časti spolu so Starou Synagógou, čo úplne upozornilo na akútnosť obnovy celého suburbia. Tým sa zrealizoval zámer podľa ÚP mesta Bardejov vytvoriť v blízkosti Židovského Suburbia spoločenské centrum s dôrazom na pamiatkovo chránený komplex. Využitie podporných fondov na financovanie obnovy je dnes dosiahnuteľný spôsob prístupu k financiam vhodným na pamiatkovú obnovu. Prinavrátanie života by tento kultúrno-historický pamiatkový komplex nielen zatraktívnilo a zviditeľnilo, ale aj zachovalo ako nádherný odkaz a vizitku našej doby pre ďalšie generácie.....

Slovník stavebných výrazov:

suburbium – /lat./ predmestie, periféria, okraj mesta, podhradie

mikve – /hebr./ židov. rituálne kúpele

beth hamidraš – /hebr./ budova zhromaždenia, slúžila aj ako škola a miesto modlitieb

košer jatky – bitúnok pre rituálne zabíjanie zvierat zodpovedajúce pravidlám Tory

synagóga – /gréč./ miesto zhromaždenia

expanzná veža – súčasť mikve s expanznou nádobou, ktorá slúžila na ohrev vody. V Bardejove bola umiestnená na pod strechou na najvyššom podlaží

kotolňa – súčasť mikve za expanznou vežou, tu bola postavená tehlová pec na ohrev vody.

Použitá literatúra:

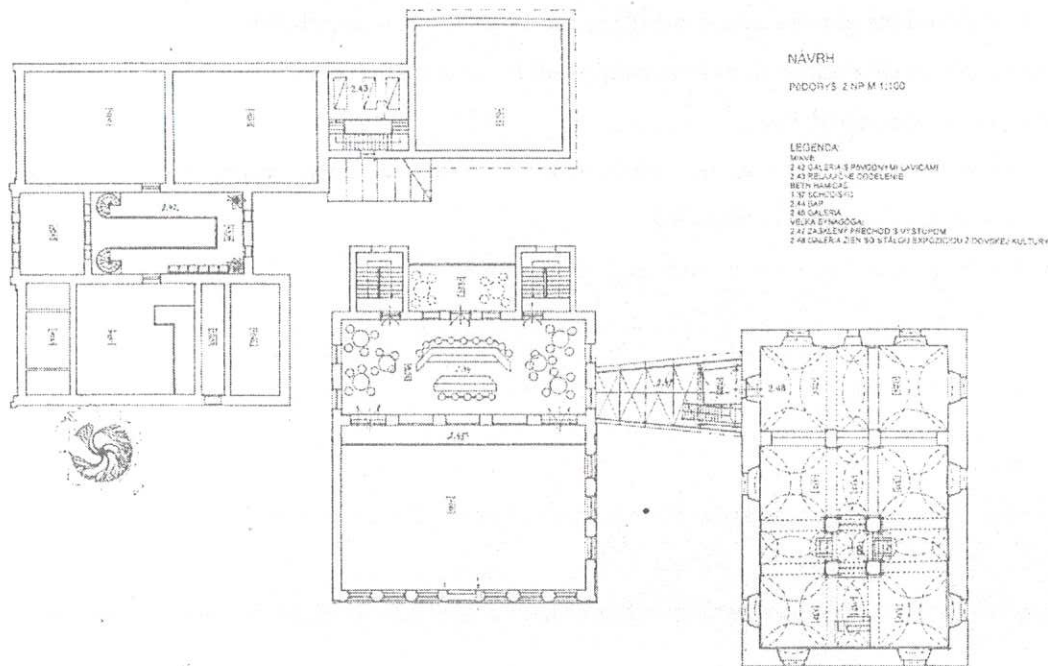
- 1./ M. Ivanova - Šalingová, Z. Maníková: Slovník cudzích slov, SPN Bratislava 1983

Pri štúdiu analytickej časti a riešení projektu som vychádzala z projektovej dokumentácie a z literárnych prameňov :

- ✱ Ing. arch. Kalafus a PhDr. Eva Šefčáková: Umelecko-historický a pamiatkový výskum Židovského suburbia, 1978-80, PÚ v Bratislave
- ✱ Krička a kol. aut.: Dejiny Bardejova, Vsl. vydavateľstvo, Košice , pre Šarišské múzeum v Bardejove, 1975
- ✱ Kol. autorov: Bardejov a okolie, ARS MONUMENT, Bardejov, 1997
- ✱ Hromadová E., Hriadelová R.: Bardejov: Tatran, Bratislava 1977
- ✱ Lalková J. a kol.: Bardejov – Mestská pamiatková rezervácia, Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, Bratislava 1991, str.3-5, 34-35.
- ✱ Barkány E., Dojč L.: Židovské náboženské obce na Slovensku, Vyd. VESNA, Bratislava 1991
- ✱ Judaizmus od A po Z, Slovníček pojmu a termínu, SAFER, Praha 1992
- ✱ z vlastných prieskumných, dokumentačných podkladov a fotodokumentácie, preddiplomového projektu /5.ročník/ riešeného komp

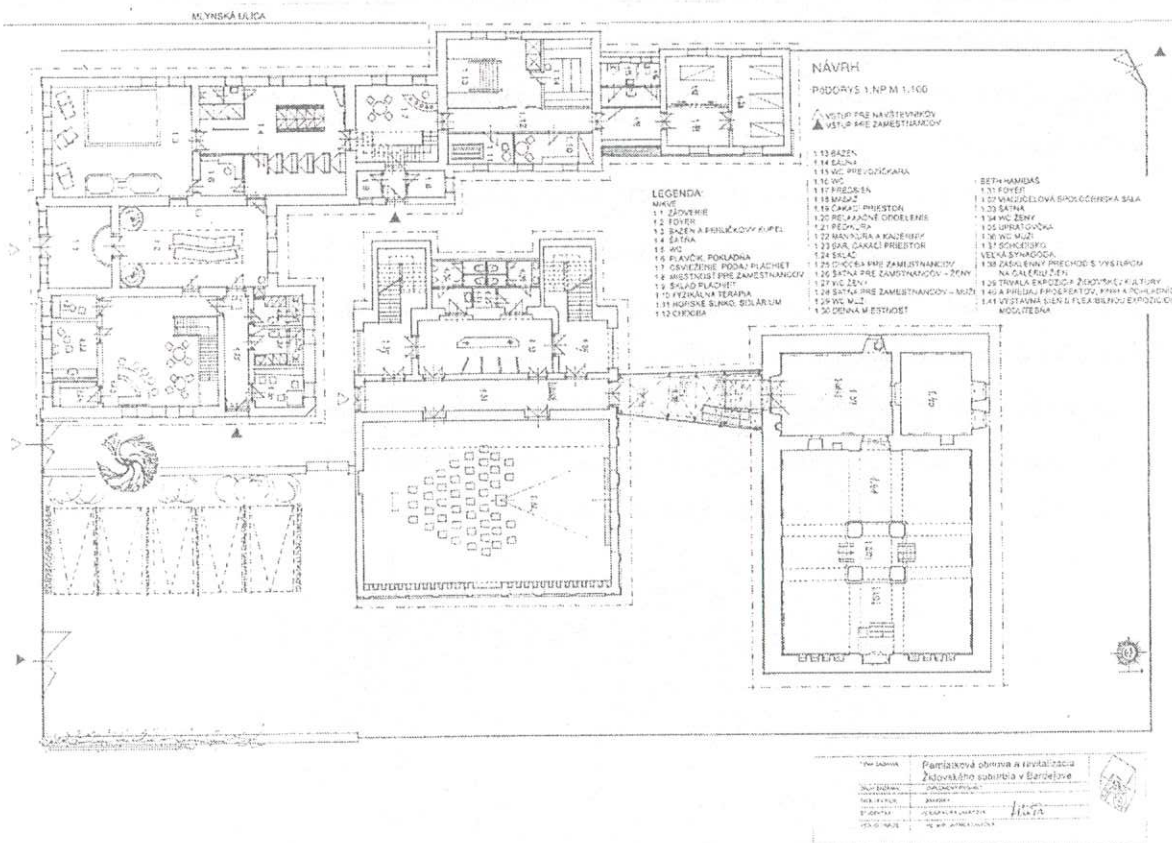

PAMIATKOVÁ OBNOVA A REVITALIZÁCIA ŽIDOVSKÉHO SUBURBIA V BARDEJOVE

NAVRH
PODORVIS 2.NP M 1:100

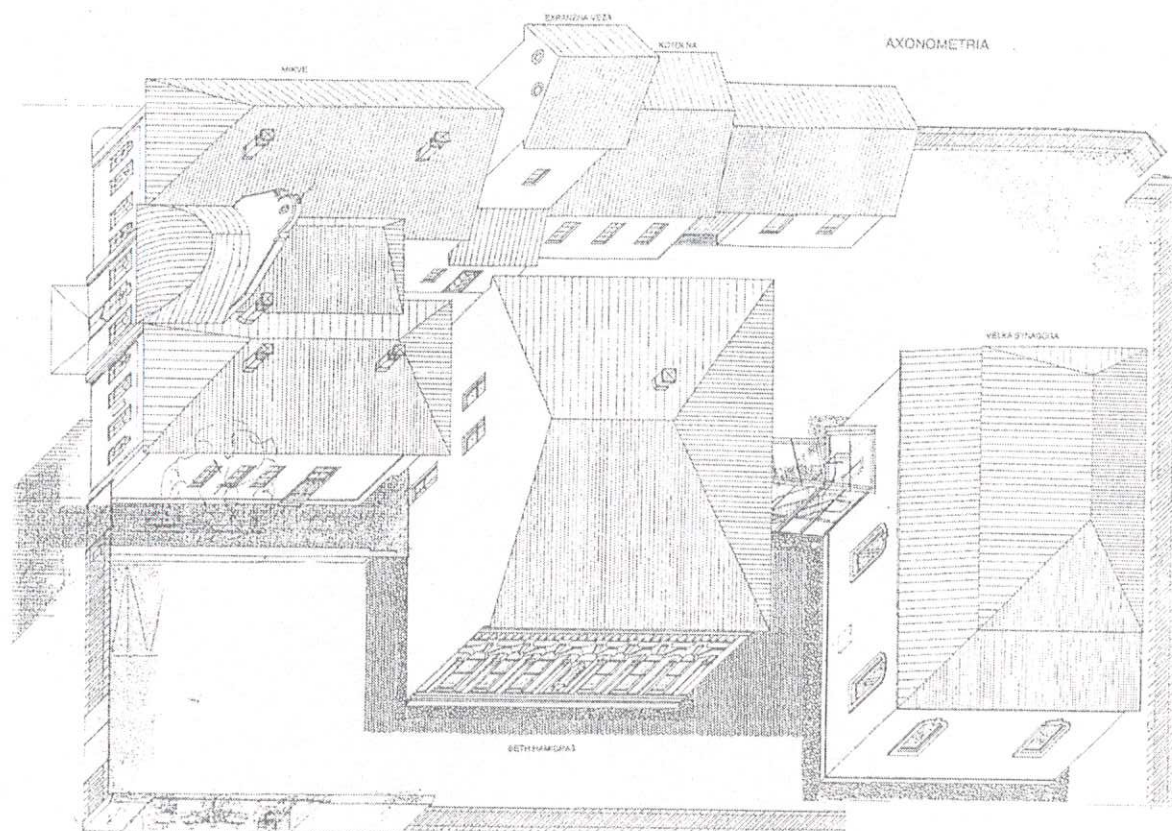
- LEGENDA:**
 MIBE:
 2.42 GALERIA S PAVODNYMI LAVICAMI
 2.43 RELIQUIE ODOBRANIE
 BETH HAMBAS
 2.44 BATH
 2.45 GALERIA
 2.46 GALERIA
 2.47 ZASLEVNÝ PRECHOD S VÝSTUPOM
 2.48 GALERIA ŽEN VO ŠTALOGY ŠPACODIČOU Z DOVONKY KULTURY

NAVRH
PODORVIS 1.NP M 1:100

- LEGENDA:**
 MIKVE:
 1.1 ZDVERIE
 1.2 TOVRI
 1.3 BAZEN A PERLICKOVÝ KUPEL
 1.4 ŠATIA
 1.5 WC
 1.6 KLAVČI, POKLADNA
 1.7 GEVIŽIENE PODLAŽNICH
 1.8 MIESTNOSTI PRE ZAMESTNANCOV
 1.9 SKLAD FLAČNET
 1.10 FYZIKÁLNA TERAPIA
 1.11 HORNÉ BUKHO, SOLARILUM
 1.12 CHKOBA
 1.13 BAZEN
 1.14 ŠATIA
 1.15 WC - PŘEČIŠČIČKA
 1.16 WC
 1.17 PŘEČIŠČIČKA
 1.18 MIZBEJ
 1.19 ČAKACÍ PŘÍSTOJE
 1.20 RELIQUIE ODOBRANIE
 1.21 PŘEDMŮČKA
 1.22 MĚNÁRNA A KAZENKY
 1.23 ŠATIA, ČAKACÍ PŘÍSTOJE
 1.24 ŠKOLČIČKA
 1.25 DVOJKOBY PRU ZAMĚSTNANCOV
 1.26 ŠATIA PŘE ZAMĚSTNANCOV - ŽENY
 1.27 WC ŽENY
 1.28 ŠATIA PŘE ZAMĚSTNANCOV - MUŽY
 1.29 WC MUŽY
 1.30 DENNA M ESTHOET
 BETH HAMBAS
 1.33 KOFET
 1.37 MANGILOVA SPOLOČENSKÁ ŠKOLA
 1.33 ŠATIA
 1.34 WC ŽENY
 1.35 SPRACOVŇKA
 1.36 WC MUŽY
 1.37 ŠKOLČIČKA
 1.38 MĚNÁRNA
 1.38 ZASLEVNÝ PRECHOD S VÝSTUPOM
 1.39 GALERIA ŽENY
 1.39 TRVALA EXPOZICIA ŽIDOVSKÉ KULTURY
 1.40 A PRÍSLUŠNÝCH PRÁR A NÁRÁDNÍ
 1.41 VÝSTAVNÝ SÁL S FLEKSIERNOU EXPOZICIOU
 1.42 DOKUMENTA

Návrh obnovy s prinavrátením kúpeľnej funkcie do mikve, so spoločensko-kultúrnou s reprezentačnou funkciou v synagógach židovského suburbia v Bardejove /Alexandra Lakatová, katedra KOTPP FA STU Bratislava 2001/

PAMIATKOVÁ OBNOVA A REVITALIZÁCIA
ŽIDOVSKÉHO SUBURBIA V BARDEJOV

Axonometria pamiatkovej obnovy návrhovanej štúdie 2001, FA STU Bratislava, Alexandra Lakatová

BARDKONTAKT 2003

REKONŠTRUKCIA OBJEKTU " BOSÁKOVA BANKA " V PREŠOVE
- CENA EURÓPA NOSTRA

PhDr. Darina PETRANSKÁ - PÚ Bratislava, regionálne stredisko Prešov

BOSÁKOVU BANKU V PREŠOVE OCENILA EUROPA NOSTRA

PhDr. Darina PETRANSKÁ - Krajský pamiatkový úrad Prešov

Národná kultúrna pamiatka – Bosákova banka sa nachádza na severozápadnom okraji historického jadra, pri nástupe do mestskej pamiatkovej rezervácie. Pamiatka je situovaná na nároží hlavnejestskej križovatky, v časti vymedzenej Hlavnou a Levočskou ulicou. Bankový dom je súčasťou radovej zástavby Hlavnej ulice, smerom do Levočskej ulice sa prezentuje hlavnou fasádou s nástupom do átria a západná bočná fasáda je orientovaná do miestnej komunikácie napojenej na Okružnú ulicu.

Situovanie budovy sa kryje s polohou barbánu Hornej brány (OBER THOR) mestského opevnenia, ktoré v Prešove začali stavať v 2. pol. 14. storočia. Po jeho zániku koncom 18. storočia tu stáli do r. 1922 prízemné objekty remeselníkov a živnostníkov. Po ich zasanovaní začali v lete roku 1923 stavať budovu banky. Jej investorom a iniciátorom výstavby bol americký bankár slovenského pôvodu, Michal Bosák, rodák z obce Okružle pri Giraltovciach, ktorý sa v r. 1886 vystaňoval do Ameriky, kde postupne získal veľký majetok, vrátane niekoľkých bánk. Je známy tým, že podpísal Pittsburghskú dohodu a signoval desaťdolarovú bankovku. Na prosby vystaňovalcov z východného Slovenska sa rozhodol postaviť v Prešove pobočku Americko-Slovenskej banky, ktorá bola založená 31. 8. 1920 a jej sídlo bolo v Bratislave. Vykonávateľom jeho vôle bol Karol Straka, rodák z Prešova.

Autorom architektonického návrhu banky bol známy prešovský staviteľ Viliam Glasz, absolvent Kráľovskej stavebnej školy v Budapešti. Okrem tejto budovy Viliam Glasz navrhol v Prešove aj ďalšie stavby: Mestské klzisko na Okružnej ulici, bývalé kino Olympia na Svätoplukovej ulici a mestské vily na Štefánikovej ulici (bývalá ulica Februárového víťazstva). Napr. v dome č. 20 býval pedagóg Jozef Koreň, riaditeľ Ev. kolegiálneho učiteľského ústavu v Prešove. V architektovej pozostalosti sa zachovali plány Verejného krytého kúpaliska v Prešove na dnešnej Masarykovej ulici. Viliam Glasz je autorom Baptistického kostolíka v Kežmarku (r.1928). V r. 1917 sa Glasz zaoberal aj problematikou banskej dopravy v Markušovciach (údajne tu projektoval banskú železnicu).

Bosákova banka bola dostavaná a odovzdaná do užívania v r. 1924. Americko-slovenská banka po krachu na Newyorskej burze v r. 1929 splynula so Slovenskou Všeobecnou úverovou bankou.

Nárožná budova banky má nepravidelnú dispozíciu typu písmena „D“, ktorú vytvára krátke krídlo na Hlavnej ulici, dominantné krídlo situované do Levočskej ulice, ďalšie krátke krídlo orientované do Okružnej ulice a pravidelné, úzke dvorové krídlo, situované v južnej polohe danej urbanisticko-architektonickej kompozície. Budova je v časti orientovanej do uličných priestorov riešená ako konštrukčný dvojtrakt, južné dvorové krídlo je jednotraktové.

Objekt Bosákovej banky je trojpodlažný, podpivničený, mimo dvorového krídla. Suterén pod hlavným objektom má totožné usporiadanie traktov a dispozíciu ako nadzemné časti stavby. Pozdĺžny dvojtrakt je priečkami rozčlenený na menšie priestory. Vstup do suterénu je zabezpečený novovytvorenou príjazdovou rampou zo západu a vnútorným schodiskom, napojeným na átrium. Suterén má v celom rozsahu traverzové stropy. Pod átriom bola v rámci poslednej obnovy vybudovaná podzemná garáž s točňou pre dotačné vozidlá.

Dominantnými priestormi prízemia sú dve bankové haly, situované v zaoblených nárožiach dispozície. Na severovýchodnom nároží, čiže na priesečníci Hlavnej a Levočskej ulice, sa nachádza pôvodná banková hala. Jej pendantom na severozápadnom nároží, čiže na priesečníci Levočskej a Okružnej ulice, je nová banková hala. Na osi dispozície severného krídla hlavného objektu sa nachádza prejazd do átria, situovaný kolmo na Levočskú ulicu.

Pred pôvodnou bankovou halou sa nachádza náročná predsieň, do ktorej sa vstupuje portálom so sedlovým ukončením. Medzi zádverím a bankovou halou je vložená drevená presklená stena.

Banková hala má zaoblený trojuholníkový pôdorys. Oproti vstupu na nároží je situovaná galéria s balustrádovým kameninovým parapetom s kruhovými stĺpmi, ktoré nesú rovný strop so štukovou výzdobou. Samotná galéria dosadá na piliere a hmotu schodiska, ktorá je situovaná na osi haly. Galéria v centrálnej časti nad schodami je konvexného pôdorysu, ktorý sleduje aj kameninový parapet s balustrádami netypického tvaru hlavíc a pätiiek. Parapety dvoch bočných krídiel galérie majú pôdorys modelovaný do mierne konkávneho tvaru. Každé krídlo je stĺpom rozčlenené na dve polia.

Na osi centrálnej časti galérie sa nachádza nika s piciou fontánkou, riešenou na spôsob edikuly, vo vrchole s bustou imperátora.

Nad oboma postrannými krídlami galérie je riešený nový strop s bodovými svietidlami, nad ktorými je pôvodný rovný strop s vertikálne žliabkovaným fabiónom. Tento dekoratívny princíp je uplatnený aj v prednej časti bankovej haly, ktorej strop je koncipovaný ako štukový, kazetového typu s rastlinným ornamentom (štylizovaný plesniviec). Zo stredu štukového stropu je spustený novodobý transparentný luster. Šesť ramien lustra nesie strapce zavesených drobných „klobúčikov“ so žiarovkami. Materiál lustra: nerez a biele mliečne sklo.

Z haly vedie v západnej časti dvojica dverí do pôvodnej riaditeľne. Miestnosť je zhora uzatvorená dreveným kazetovým stropom. Dominuje mu ústredný vzorec väčších kaziet, na križení so štylizovanými geometrickými rozetami. Steny riaditeľne majú do výšky cca 1/3 drevený intarzovaný obklad s rímsou v zakrivených línách. Na východnej stene sa nachádza pravouhlý krb z červeného mramoru so zdobným mosadzným krytom. Priestor riaditeľne je osvetlený moderným lustrom zo žltého kovu.

V osi severného krídla budovy (orientovaného do Levočskej ulice) je umiestnený vstup do prejazdu, vyúsťujúceho v átriu. Prejazd má rovný strop so štukovým kazetovým dekorom, tvoriacim voľnú obmenu stropu bankovej haly. Sokel prejazdu je obložený glazovanými kachlicami so secesným dekorom.

V priestoroch západne od prejazdu je vytvorená nová banková hala, ako pendant historickej bankovej haly. Uvedené priestory slúžia pre Národnú banku Slovenska.

Vstup do horných podlaží budovy je zabezpečený pôvodným schodiskom vedľa prejazdu do átria a novým výtahom. Druhé nadzemné podlažie opakuje základnú dispozičnú osnovu prízemnia. V hlavnej bankovej hale na severovýchodnom nároží je priestor riešený cez dve podlažia. Priestory v trakte orientovanom do ulice sú aditívne radené a slúžia ako kancelárie.

Tretie nadzemné podlažie opakuje dispozíciu spodných podlaží a je prístupné obdobným spôsobom ako II. NP. Z miestnosti nad hlavnou bankovou halou je vstup na balkón nad hlavným vstupom do bankovej haly.

Exteriér budovy má dva vertikálne akcenty, ukončené kupolou. Nachádzajú sa na oboch nárožiach, severovýchodnom a severozápadnom, teda nad oboma bankovými halami, pričom dominantnejšie je severovýchodné nárožie so vstupom do pôvodnej bankovej haly.

Severovýchodné nárožie budovy je architektonickým a výtvarným zhmotnením bohatstva bankového domu. Akcentuje ho nástup do historickej bankovej haly cez predsunutú valcovú hmotu, ukončenú v úrovni 3. NP balkónom s kameninovou balustrádou. Parter valca je v pravidelnom rytme rozčlenený kanelúrovanými polostĺpmi z červeného umelého kameňa. Stĺpy tvoria podstavce štyroch alegorických sôch, umiestnených na ďalšom podlaží v plytkých nikách. Ide o plastiky POKOJ a LÁSKU, HOJNOSŤ, SPORIVOSŤ a VEDU.

Severná fasáda je súmerná, s osovo situovanou vstupnou bránou do prejazdu. Portál vstupu má kónický tvar a vytvárajú ho hrubo opracované kvádre z umelého kameňa na spôsob bosáže s mohutným centrálnym klenákom v polkruhovej archivolte. Celý parter pôsobí monumentálnym dojmom, docieleným odlišnou štruktúrou jednotlivých plôch umelého kameňa a omietky, ako aj ich farebnosťou.

Severozápadné nárožie je pendantom severovýchodného, avšak bez predstavanej valcovitej hmoty balkóna. Nárožie je trojosové, v pravidelnom rytme rozčlenené štyrmi kanelúrovanými polostĺpmi z červenej kameniny s plastikami alegórií štyroch ročných období. Ďalšiu výtvarnú výzdobu priečelia predstavujú tri kamenné basreliéfy venované výtvarným technikám – transoceánska loď na prvom reliéfe zľava symbolizuje vystaženie do Ameriky, druhý reliéf vzdáva hold železničnej doprave a tretí letectvu. Reliéf s loďou – parníkom so štyrmi komínmi je doplnený o sochu Slobody v New Yorku, vlak s parnou lokomotívou má v pozadí elektrické stožiare a pod lietadlom sa kľukatí cesta s automobilom. V pozadí vidieť terajšiu vežu rím. kat. kostola sv. Mikuláša v Prešove.

Záver nárožia je pendantom tamburu severo-východného nárožia so sústavou pilastrov a oválnych okien s ovocnou girlandou. Západná fasáda je zredukovaným riešením východnej fasády, je trojosová, rozčlenená plytkými rizalitmi krajných osí.

Strecha nad hlavným objektom, pozostávajúcím z troch krídiel orientovaných do uličného interiéru je sedlového tvaru. Na nárožiach sú do tejto strešnej konštrukcie vložené hmoty veží s kupolovitým ukončením. Južné dvorové krídlo má nepravidelnú sedlovú strechu. Krytinu sedlových striech tvorí bonský šindel (živičná krytina) zelenej farby. Plášť kupol je z medeneho plechu. Nad hlavným objektom - severným krídlom, krov tvorí väznicová konštrukcia s vešadlom v osi krovu. V pozdĺžnom smere je krov stužený dvoma dvojitémi, laterálnymi stojatými stolicami. Západné krídlo má rovnaký krov, pozdĺžne stužený dvojitou laterálnou stojatou stolicou. Krov východné krídla sa zhoduje s krovom západného krídla.

Južné dvorové krídlo má jednoduchú väznicovú konštrukciu krovu, v priečných väzbách stuženú vrchnou rozperou, v pozdĺžnom smere je krov zabezpečený dvoma stojatými stolicami rôznych výšok.

Pred začiatkom projektových prác a stanovením metodiky pamiatkovej obnovy tejto jedinečnej kultúrnej pamiatky bolo nevyhnutné definovať predmet pamiatkovej ochrany.

Predmetom pamiatkovej ochrany je celá budova bankového domu, postavená na nepravidelnom pôdoryse neukončeného písmena „D“. Pamiatková ochrana sa dotýkala okrem historickej dispozície všetkých pôvodných architektonických a výtvarných detailov interiéru a exteriéru tak, ako sú uvedené v predchádzajúcom texte. Predmetom ochrany nie sú novodobé technické a technologické súčasti stavby, ktoré boli pridané počas poslednej stavebnej obnovy.

Architektonické, výtvarné a remeselné prvky:

- architektonické detaily fasád orientovaných do ulíc a átria
- výtvarná výzdoba exteriérového plášťa
- architektonicko – výtvarné detaily v historickej bankovej hale (stĺpy a parapety galérie, štukový strop, fontána, frontóny, rímasy a ďalšie architektonické detaily na obvodových stenách, všetky historické prvky z umelého kameňa a pod.)
- štukové stropy nad prejazdovou chodbou do átria a nad historickým schodiskom
- architektonické riešenie sokla prejazdovej chodby
- mreže na oknách do uličného interiéru
- mreže na oknách do átria
- kovové zábradlie pavlačí átria
- kovové zábradlie hlavného schodiska
- glazované kachlice sokla prejazdovej chodby
- brána do prejazdovej chodby z Levočskej ul. (replika pôvodnej)

- vstupné dvere do historickej bankovej haly
- vstupné dvere do zádveria pred historickou bankovou halou
- vstupné dvere do schodiskového kubusu z átria
- vstupné dvere z átria do zázemia historickej bankovej haly (t.č. nefunkčné)
- drevený strop býv. riaditeľne
- drevený obklad sokla stien v býv. riaditeľni
- mramorový krb s mosadzným krytom v býv. riaditeľni
- výplne okenných otvorov (premetom ochrany je historický výraz, tvar, aj keď ide o europrofily)
- výplne dverných otvorov (repasované pôvodné)

Bosákova banka v Prešove je významným reprezentantom secesnej architektúry, a to nielen v kontexte architektonického dedičstva mesta, ale aj v širších väzbách, presahujúcich miestny význam. Jedinečný, špecifický rukopis Viliama Glasza obohatil pamiatkový fond Slovenska zač. 20. stor. účelovými stavbami nového obsahu (banka, kino), ale predovšetkým novej formy a architektonickej kvality. Týka sa to aj Bosákovej banky, ktorej výnimočnosť je predovšetkým v použití svojských architektonicko - výtvarných detailov na uličných fasádach a v exponovaných priestoroch interiéru (historická banková hala, prejazdová chodba, hlavné schodisko).

Napriek tradičnému konštrukčnému systému a dispozícii práve jedinečnosť spomínaných architektonicko - výtvarných detailov dala budove punc výnimočnosti a noblesy, ktorá ju odlišuje od ostatných domov v centre mestskej pamiatkovej rezervácie.

Pozornosť si zasluhujú aj remeselné detaily stavby, ktoré pružne reagovali na aktuálne stavebné materiály a technológie doby vzniku stavby – umelý kameň (plastiky, reliéfy, stĺpy, parapety galérie a balkóna, portál, atď), sendvičové steny, AZC strešná krytina (v 80-tych rokoch nahradená živičnou).

Vízia architektov smerovala počas prípravy projektov k tomu, aby sa budova premenila na inteligentnú stavbu. Preto vzniklo centrálné počítačové pracovisko, ktorým môžu byť riadené a kontrolované v celej budove technologické zariadenia - kúrenie, vzduchotechnika, osvetlenie, výt'ahy, elektromotory. Intenzita osvetlenia reaguje na svetelné pomery v exteriéri a osvetlenie stúpa smerom od okien dovnútra. Obdobne je to aj s temperovaním budovy a výmenou vzduchu, ktoré riadi počítačová technika.

Snaha vytvoriť v budove bezbarierové cesty viedla k umiestneniu výt'ahu vedľa pôvodného schodiska a sprístupneniu priestorov pomocou rámp. Pamäť na imobilných občanov nie je len trend, ale prirodzená snaha banky vychádzať v ústrety každému.

Azda najväčším zásahom do pôvodnej hmoty a výrazu bolo vytvorenie nového vstupu do podzemia banky zo západnej fasády. Na tento kompromis bolo nevyhnutné pristúpiť, ak tu malo vzniknúť moderné bankové pracovisko. Hlavným technickým problémom pre projektantov, ale aj realizátorov stavebných prác bolo umiestnenie komorových trezorov v suterénnych priestoroch. Špecifická práca si vyžadovala podchytenie budovy v suteréne pomocou oceľových nosníkov. Komplikované bolo aj zriadenie garáže a dotačného boxu v podzemí átria, čo si vyžadovalo spevnenie základovej pôdy pomocou injektáže a mikropilotov.

Architekti sa snažili hľadať také riešenia, ktoré by všetky nevyhnutné technické zariadenia umiestnili na miesta, kde nezasahovali do pamiatkovej podstaty stavby, resp. kde najmenej rušili. Preto napr. rozvody infraštruktúry situovali do prirodzených dutín stavby, do podhl'adov, podláh a pod.

Veľký diel odbornej práce odvedli na budove reštaurátori. Mgr. art. Miroslav Kollár a Mgr. art. Ľubomír Kuc so svojím tímom mravčou, trpezlivou prácou postupne zreštaurovali zvetrané detaily fasád i interiéru. Najviac sa bolo potrebné venovať figurálnym a dekoratívnym prvkom výzdoby, ale aj tektonickým

súčasťami fasád. V interiéri reštaurátori obnovili interiér historickej bankovej haly (štukatérsky prvky, kameninové artefakty), precízne zreštaurovali dekoratívne drevené obklady bývalej riaditeľne, chýbajúce secesné kachlice v priestoroch chodby nahradili replikami, ktoré takmer nerozoznať od originálu. Ale špecifickej reštaurátorskej práce bolo dost' aj pri obnove štukových stropov v chodbe a nad schodiskom.

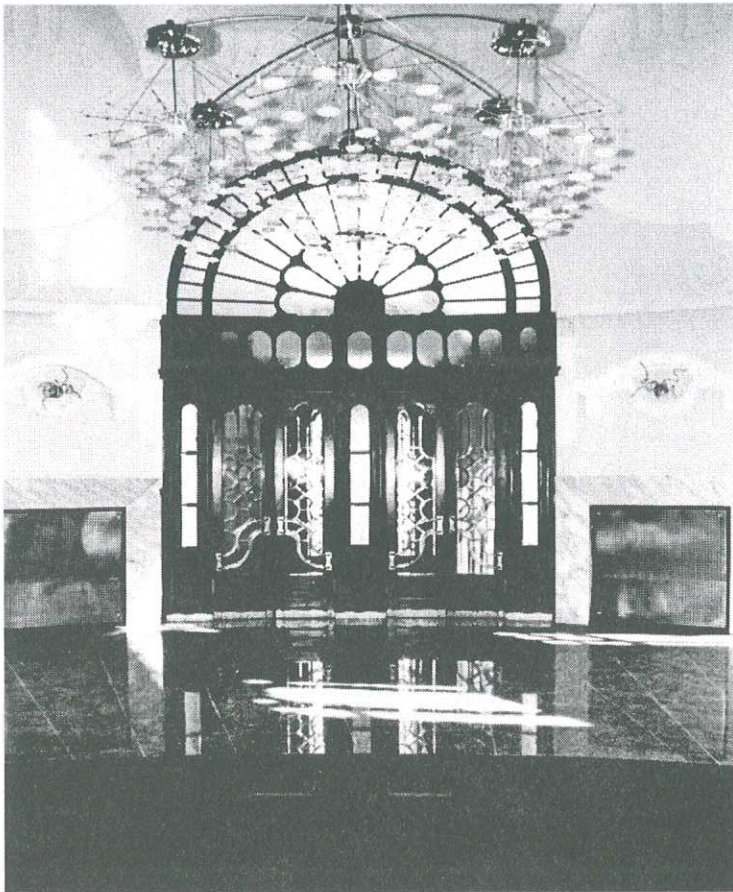
Pokiaľ ide o nový mobiliár interiéru, predovšetkým historickej bankovej haly, architekti uprednostnili súdobé výrazové prostriedky a materiály. A tak vznikol zaujímavý kontrast pôvodných a moderných prvkov a detailov , prenesený do atmosféry tohto jedinečného miesta. Nerez , mosadz, sklo, leštený mramor a žula ovládli priestor a posunuli 80-ročnú budovu do reality dnešných dní. Dizajn sklenených vitrážových pokladní v charakteristickej výrazovej skratke autorského tímu ich posúva do úlohy nových dominánt historickej haly. Bankové pulty z lešteného kovu a kameňa , kovové kryty na ústrednom kúrení, ľahký, rotujúci luster – to všetko prináša pečať dneška a primeraný štandard pre bankovú inštitúciu, ktorá v budove po dlhých rokoch nevhodného užívania opäť sídli.

Toto všetko, teda precíznu obnovu secesnej budovy banky v nenásilnom spojení s novou technikou a dizajnom interiéru, ocenilo kuratórium mimovládnej organizácie EUROPA NOSTRA a rozhodlo sa udeliť Bosákovej banke v Prešove diplom za obnovu. Medailu a diplom ocenenia Europa Nostra Awards 2002 prevzali z rúk výkonného prezidenta komisie Otta von der Gablentza , za prítomnosti belgického princa Lorenza, autori projektovej dokumentácie obnovy. Im, ale aj reštaurátorom a všetkým ostatným, ktorí sa o dobrý výsledok pričínili a prispeli k zviditeľneniu kultúrneho dedičstva Slovenska vo svete, patrí úprimné poďakovanie.

Darina Petranská

Krajský pamiatkový úrad Prešov

BARDKONTAKT 2003

**NORDIC SYSTÉM - NOVÁ GENERÁCIA STREŠNÝCH OKIEN VELUX
A ICH APLIKÁCIA V MESTSKÝCH PAMIATKOVÝCH ZÓNACH**

Ing. Mária KONIAROVÁ - VELUX Slovensko, s.r.o., Bratislava

NORDIC SYSTEM – NOVÁ GENERÁCIA STREŠNÝCH OKIEN A ICH APLIKÁCIA PRI REKONŠTRUKCIÁCH OBYTNÝCH BUDOV

Mária Koniarová¹

Anotácia k prednáške NORDIC SYSTEM – nová generácia strešných okien a ich aplikácia v mestských pamiatkových zónach.

Výstavba podkrovných bytov je jednou z efektívnych foriem riešenia súčasnej bytovej situácie. Pri slovách podkrovný priestor si každý z nás predstaví bývanie s osobitnými architektonickými pôvabmi a neopakovateľnou atmosférou. Rekonštrukcii a zobytnovaniu podkroví sa nevyhli ani historické budovy, kde je strešné okno vhodným riešením pre zabezpečenie dostatočného presvetlenia podkrovia denným svetlom a prevetraním.

Špecifiká obytného podkrovia sú určené skutočnosťami, ktoré sú pre každé takéto vnútorné prostredie spoločné - šikmé steny so šikmo osadenými oknami, ďalšie obytné priestory sa nachádzajú pod podkrovím, ale nad ním je už len strecha, ako aj typicky podkrovné izolačné materiály a obklady. Ak sú podkrovné priestory správne technicky vyriešené, môžeme ich zaradiť medzi najzdravšie prostredia. Prach, špina a takisto vonkajší hluk sa najviac zdržujú pri zemi a vzhľadom na výšku a zošikmenie strechy sú v podkroví minimalizované. Ak sa hovorí, že čím viac svetla, slnka a čerstvého vzduchu v miestnosti máme, tým je dané prostredie zdravšie, potom je podkrovie voči klasickým formám bývania opäť vo výhode. Šikmo osadené okná totiž účinnejšie presvetľujú priestory priamym svetelným žiarením z oblohy a zabezpečujú dôkladné presvetlenie všetkých priestorov v rôznych ročných obdobiach. Kvalitu podkrovného priestoru tiež zvyšuje atraktivnosť výhľadu z okna.

V minulých storočiach využívali ľudia priestor pod sedlovou strechou na bývanie minimálne. Väčšinou sa jednalo o podradné obydlie, vzhľadom na nedostatok svetla a technickú nedokonalosť izolačných materiálov. Prvé pokusy s osadením strešných okien do strešnej konštrukcie prichádzali z Írska. Problémom však bolo vodotesné upevnenie okna do strešnej krytiny. Zatekanie týchto okien spôsobilo, že podkrovie síce bolo presvetlené, ale nespĺňalo nároky obytného priestoru a slúžilo len na odkladanie nepotrebných vecí. Renesancia podkroví nastáva po 2. svetovej vojne. Veľkou mierou sa o to pričínila aj firma VELUX, ktorá vyvinutím kvalitného strešného okna zabezpečila základnú podmienku obytného podkrovia - čerstvý vzduch a svetlo.

Tento vývoj bol dôsledkom situácie začiatkom 40-tych rokov v Dánsku, ktorá je v mnohých ohľadoch podobná situácii dnes u nás - akútny nedostatok bytových i nebytových priestorov. Stavebný inžinier Villum Kann Rasmussen vyrobil prvé výklopné strešné okno. Pomenoval ho názvom VELUX, čo je kombinácia latinských slov VEntilatio - vetranie a LUX - svetlo. Keďže v rokoch 1941 až 1945 už boli dostupné aj kvalitné izolácie a obkladové materiály, myšlienka obytného podkrovia sa jednoducho presadzovala a strešné okná VELUX sa stali obľúbeným stavebným článkom medzi spotrebiteľmi. V súlade s myšlienkou "aby sa raz strešné okno VELUX svojou kvalitou vyrovnalo aj najlepšiemu fasádnemu oknu", sa vyvíjala a zlepšovala aj kvalita obytného podkrovia. A práve snaha o odstránenie nevýhodnej údržby výklopného strešného okna viedla v roku 1945 k vytvoreniu prvého kľučného strešného okna. Rovnaký systém otáčania sa úspešne používa dodnes. V roku 1950 sa ponuka firmy VELUX rozšírila o lemovania, ktoré sú dodnes neodmysliteľnou súčasťou každého strešného okna. Jedinečný typ konštrukcie lemovania zaručuje odolnosť voči poveternostným vplyvom a bezpečné odvádzanie dažďovej vody. Pre svoju konečnú úpravu sú lemovania VELUX vhodné pre každý typ strešnej krytiny. Patent na markízu, ako prvú protisľnečnú a tepelnú ochranu, získava firma VELUX v

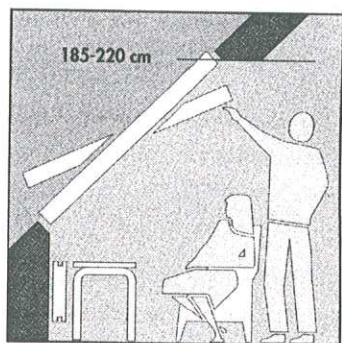
¹ Ing. Mária Koniarová -

roku 1956. V nasledujúcich rokoch pribúdajú rolety a žalúzie. Prvá verzia dnes veľmi populárneho okna známeho pod názvom VELUX GGL bola prvýkrát predstavená už v roku 1968. Inovácie spočívali v premiestnení ovládacej rukoväte do hornej časti okna, v novej vetracej klapke a trecích závesoch, ktoré udržia okno otvorené v akejkoľvek polohe. Vetracia klapka umožňuje prísun čerstvého vzduchu aj pri zatvorenom okne bez toho, aby sa do interiéru dostal hmyz alebo dážď. O deväť rokov neskôr sa technickému oddeleniu firmy VELUX podarilo prepojiť úžitkové vlastnosti kyvného a výklopného okna v jednom výrobku a vytvoriť tak výklopnó-kyvné strešné okno.

Rekonštrukcie podkrovných priestorov a strešných nadstavieb zaujímajú na našom stavebnom trhu výrazné postavenie. Hoci sa za posledné roky kvalita budovania podkroví značne zlepšila, nie vždy sa stretávame s profesionálnym prístupom a niektoré zásadné skutočnosti sa zo strany projektantov alebo dodávateľov podceňujú. Hlavným nedostatkom sa javí absencia vedomostí, skúseností a nakoniec aj odbornej literatúry. V nasledujúcej časti prinášame hlavné zásady.

Ak chceme dosiahnuť presvetlenie podkrovia denným svetlom, plocha presklenia strešných okien by mala byť aproximatívne 10 % z plochy podlahy. Samozrejme platí zásada, že viac menších okien

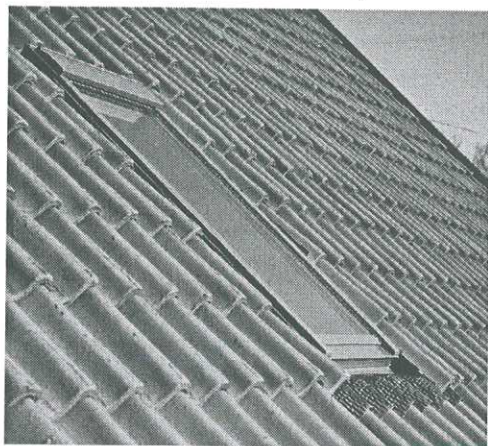

Obr. č. 1: Správne umiestnenie okien

rozmiestnených po celej šírke strechy presvetlí miestnosť účinnejšie ako jedno veľké okno s rovnakou plochou skla. Ak je potrebné sústrediť svetlo na určité miesto, napr. pracovný stôl, ponúka sa riešenie so združením strešných okien pomocou tzv. kombi lemovania. Pri výbere veľkosti strešného okna je rozhodujúca jeho šírka. Väčšinou sa vyberá podľa vzdialenosti krokiev. Pre okno široké 78 cm vyhovuje svetlá šírka v rozpätí 82 až 84 cm. V inom prípade je potrebná tesárska výmena. Dĺžka okna súvisí so sklonom strechy a výškou osadenia. Okno musí okrem presvetlenia a vetrania sprostredkovať aj kontakt s exteriérom. Aby bol cez okno dobrý výhľad aj v sediacej polohe, mala by byť spodná hrana vo výške 90-120 cm nad podlahou. Pre spodný okraj zasklenia stanovuje norma STN 734301 "Budovy na bývanie" maximálnu výšku 120 cm. Ak je potom horná hrana vo výške 185-220 cm, je zrejme, že okno sa bude pohodlnejšie otvárať hornou ovládacou rukoväťou. Výhodou je, že priamo pod takýmto oknom možno

umiestniť nábytok. Vzhľadom na bezpečnosť detí je významné, že nedosiahnu na rukoväť.

Dnes má spoločnosť VELUX za sebou 63 rokov skúseností z rôznych klimatických podmienok. Výsledkom vývoja v úzko špecializovanej oblasti je výrobný program spoločnosti VELUX. V roku 2001 bola na medzinárodnom stavebnom veľtrhu CONECO predstavená nová generácia strešných okien VELUX na slovenskom trhu pod názvom NORDIC SYSTEM, ktorá spĺňa technické požiadavky spotrebiteľov. Všetky inovácie sú zamerané na úsporu energie, jednoduchú obsluhu, ľahkú montáž a dizajn.

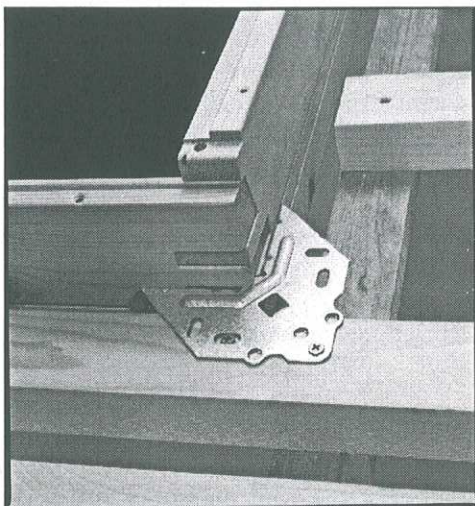

Obr. č. 2: Nové strešné okno NORDIC SYSTEM

Nová generácia strešných okien VELUX typu NORDIC SYSTEM v sebe spája funkčnosť, komfort a estetiku. Vďaka hlbšiemu osadeniu okno zapadá do roviny strechy a splyva so strešnou krytinou. Oplechovanie a lemovanie má novú farbu, ktorá je jednotná pre všetky viditeľné kovové časti. Profily oplechovania majú nový zaoblený tvar a v spodnej časti sú uzavreté. Vďaka tomu exteriér okna pôsobí veľmi celistvo. Oplechovanie je uchytené menším počtom skrutiek s plochými hlavičkami. Nové zaoblené tvary sa prejavujú aj v interiéru okna na kľučke a ventilačnej klapke, ktoré sú vysoko ergonomické a zabezpečujú príjemnú obsluhu okna. Zaoblené hrany drevených častí pôsobia esteticky a sú príjemné na dotyk.

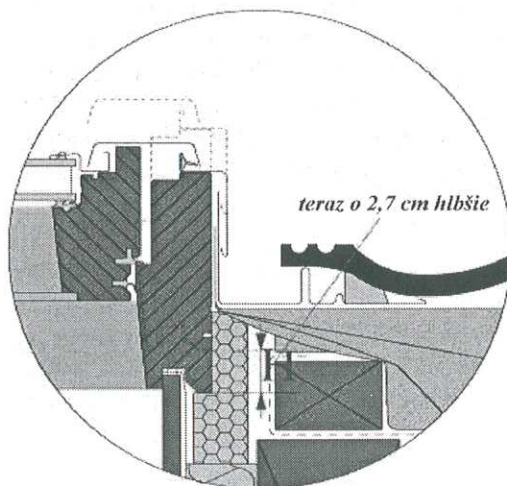
Vďaka technickým vylepšeniam prebieha montáž okien rýchlo a hladko. Okno sa osádza do úrovne strešných lát, čím sa minimalizuje riziko nesprávnej montáže. Montujú sa pomocou štyroch rožných montážnych uholníkov priamo na pomocné laty. Tento nový systém eliminuje na minimum potrebu dodatočných korekcií a pozitívne vplyva na stabilitu inštalovaného okna v strešnej konštrukcii. Tvar uholníkov umožňuje rovnomernú a rýchlejšiu montáž okien vedľa seba či nad sebou. Tak je zabezpečená jednoduchá a správna montáž kombi zostáv.

Obr. č. 3: Montážny uholník okien
NORDIC SYSTEM

Všetky diely oplechovania okien a lemovania sú označené číslicami, ktoré určujú postup montáže. Súčasťou každého okna je jednoduchý montážny návod, v ktorom sú názorne vysvetlené všetky kroky montáže a okno namontuje každý domáci majster.

Nová generácia strešných okien NORDIC SYSTEM výrazne znižuje energetickú náročnosť vykurovaných podkrovií. Je to výsledok mnohých technických vylepšení.

Obr. č. 4: Zapustením okna o 2,7 cm hlbšie do strechy sa výrazne znižujú tepelné straty prestupom.

Zapustením okna o 2,7 cm hlbšie do strechy sa zmenila jeho vonkajšia plocha, čím sa znižujú tepelné straty prestupom. Nový spôsob montáže poskytuje dostatočný priestor pre dôkladné zaizolovanie okenného rámu po celom jeho obvode. Vylepšené konštrukčné detaily okenného krídla (gumová podložka medzi izolačným dvojsklom a dreveným profilom, hrubšie profily drevených častí, hlbšie zapustenie izolačného dvojskla v hornej časti krídla, profil dištančného rámy vyrobený z nehrdzavejúcej ocele s nízkou tepelnou vodivosťou a mnoho ďalších) sa prejavujú vo výborných tepelno - izolačných vlastnostiach okna, ktorého hodnota "U" dosahuje 1,5 W/m²K.

Vďaka hlbšiemu osadeniu okno zapadá do roviny strechy a splýva so strešnou krytinou, takže nenaruša historický ráz striech v pamiatkových zónach

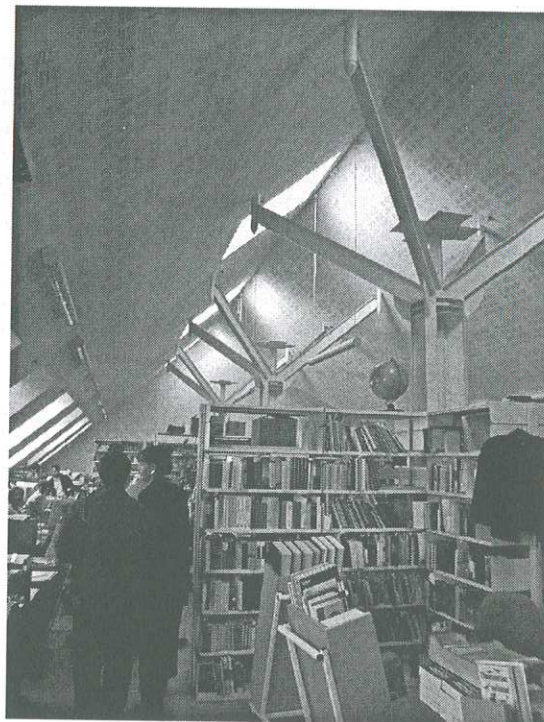
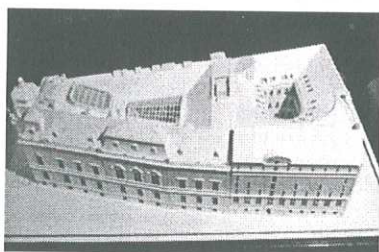
Vo spoločnosti VELUX sa veľký dôraz kladie na všetky aspekty našich služieb. Ku kvalitným výrobkom neodmysliteľne patrí aj efektívny distribučný systém, plne podporovaná sieť predajcov, servis a konzultačné služby. Veríme, že odovzdaním svojich vedomostí a skúseností Vám spoločnosť VELUX pomôže k tomu, aby každé Vami vytvorené podkroviie bolo prít'azlivým miestom na pokojnú prácu, alebo zdravé bývanie plné slnka, svetla a čerstvého vzduchu.

KNIŽNICA BUDAPEŠŤ

VELUX

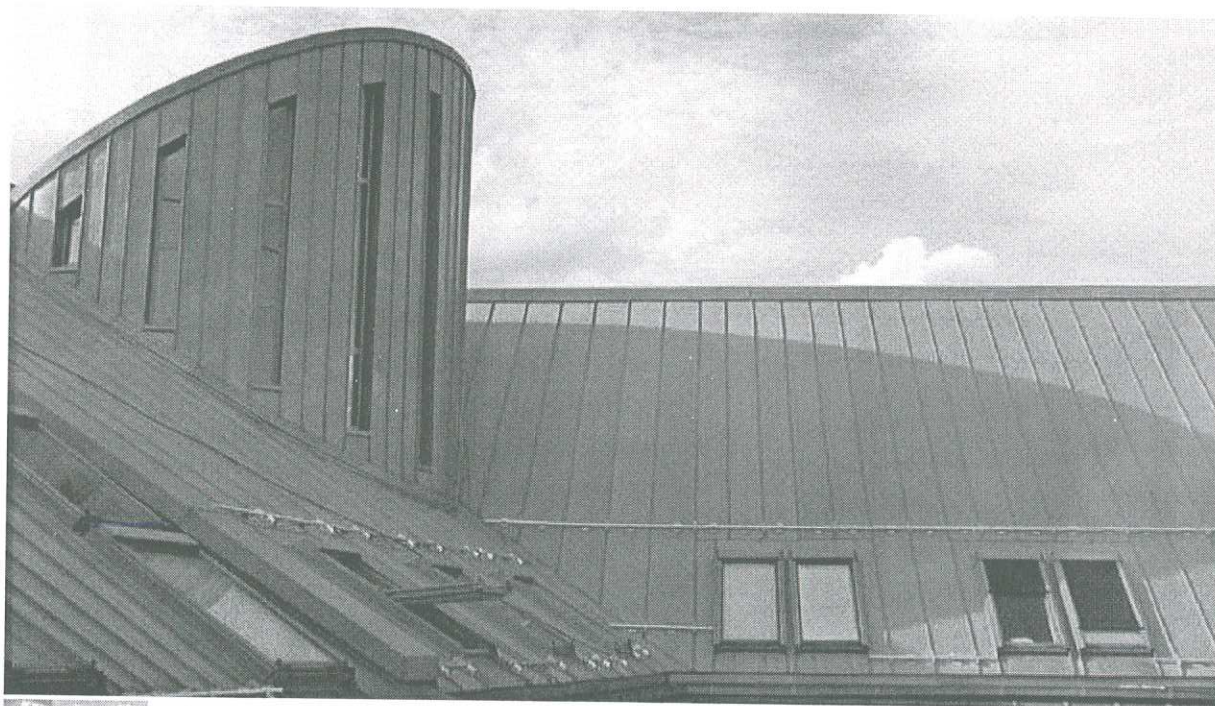
• eklektický objekt obytného paláca bol rozšírený a naplnený novou funkciou metropolitnej multimediálnej knižnice. Pôvodný objekt je z roku 1889 a je pamiatkovo chránený. Všetky nové prístavby sú v súčasnom architektonickom výraze. Pokrovie sa využíva ako priestor pre zázemie pracovníkov a kancelárie.

012

012

KNIŽNICA BUDAPEŠŤ

VELUX

013

013

ZVOLEN

VELUX

• med'

• eklektický školský objekt z prelomu storočia na okraji centrálnej mestskej zóny vo Zvolene je postupne rekonštruovaný. Podkrovie bolo adaptované na šrošírenie vyučovacích miestností pričom bola zachovaná medená krytina a všetky prvky pôvodnej strechy. Základným prvkom tršnej roviny sa stalo okno VELUX, ktoré umožňuje všetky vžžené nové funkcie v podkroví.

14

14

ZVOLEN

VELUX

10

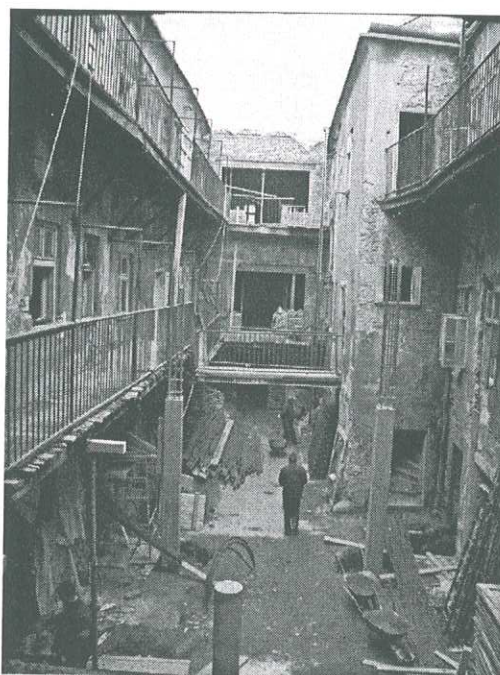
10

BA VENTÚRSKA

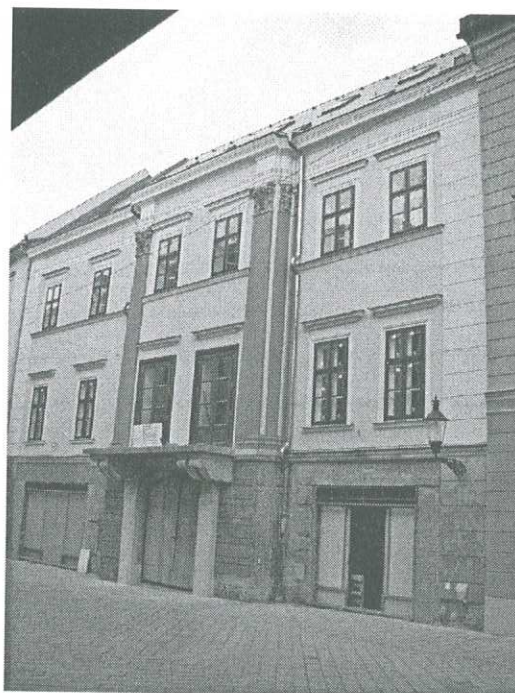
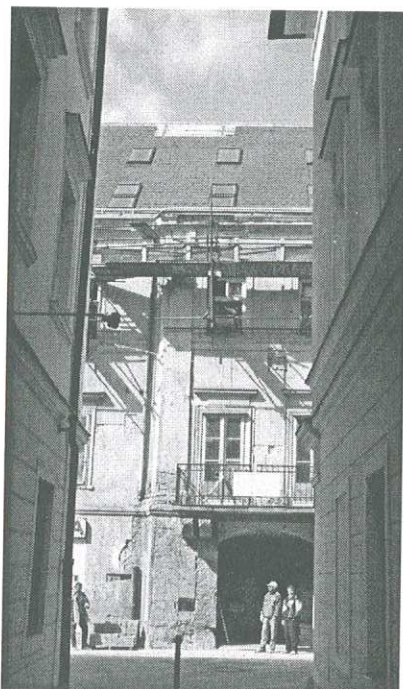
VELUX

• barokový objekt s klasicistickou prestavbou v Bratislave na pešej zóne. Otvorením nádvorja do pešej zóny bratislavského korza vznikli nové možnosti rozšírenia a obohatenia mestského života v centrálnej mestskej aj historickej časti. Vložené funkcie zabezpečujú prevádzku objektu po 24 hodín - z ulice sektor a banková pobočka, administratíva v prvom trakte, reštaurácia a prenajímateľné priestory vo dvore 4 byty v zadnom trakte a budúca vinárň v suteréne. Celé dovedy nevyužívané podkrovia slúži ako najkvalitnejšie bývanie pracovné prostredie v strede mesta.

20

BA VENTÚRSKA

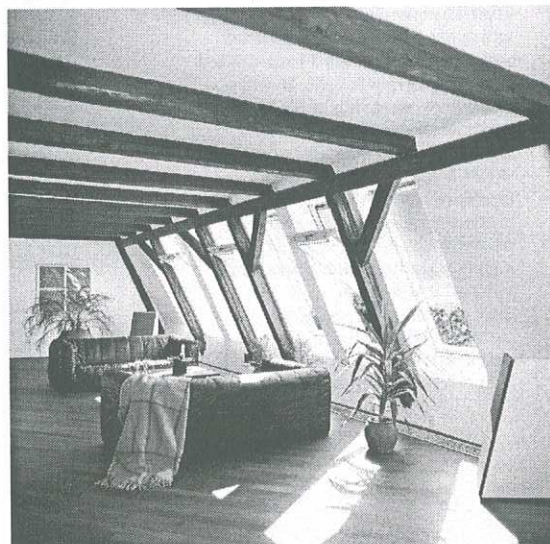
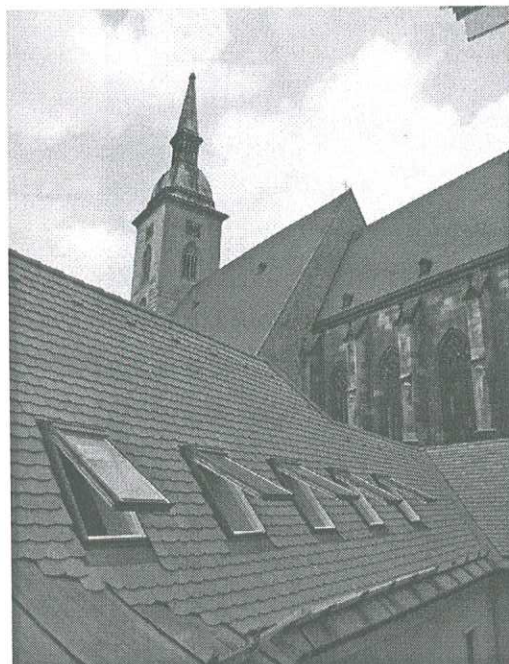
VELUX

21

BA PANSKÁ

VELUX

01/25

1/27

KOŠICE STARÁ TABA?KA

VELUX

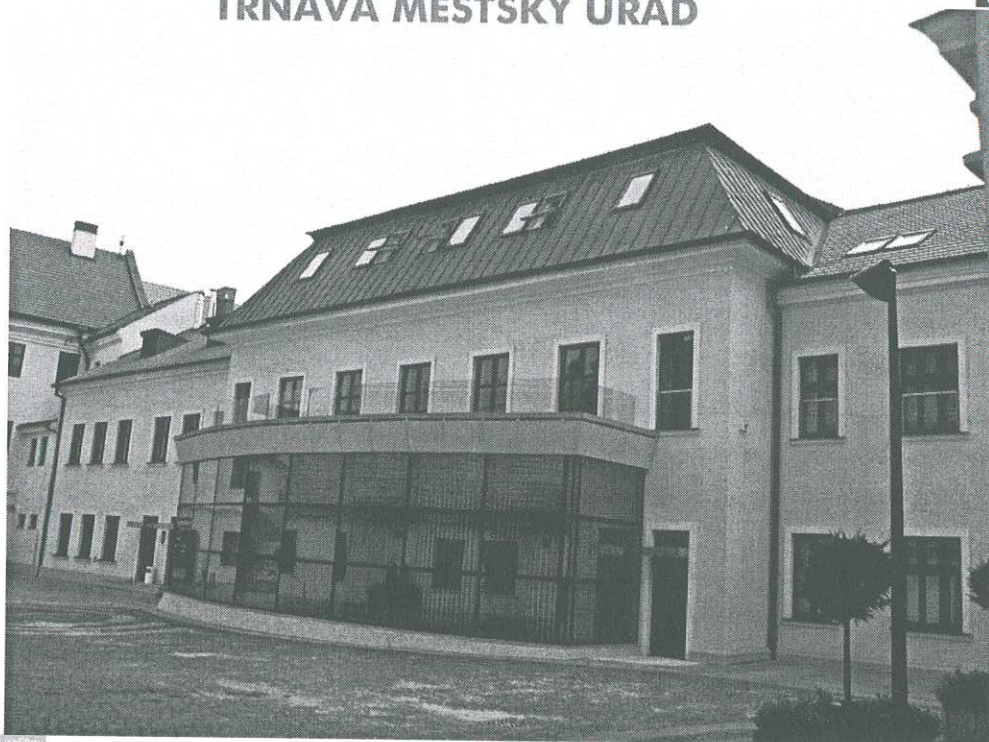

01/27

TRNAVA MESTSKÝ ÚRAD

VELUX

171-28

11-04

MARTIN BIBLICKÁ ŠKOLA

VELUX

171-29

11-04

BARDKONTAKT 2003

ZAMOŚĆ - IDEÁLNE MESTO, VŠEOBECNÝ HISTORICKÝ CHARAKTER,
PRÍTOMNOSŤ A BUDÚCNOSŤ MESTA - REVITALIZAČNÉ AKTIVITY

ZAMOŚĆ - MIASTO IDEALNE, OGÓLNY RYS HISTORYCZNY, TERAŹNIEJSZOŚĆ
I PRZYSZŁOŚĆ MIASTA - PODJĘTE DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE

Arch. Jan Radzik - Zamość, POLSKO

Arch. Barbara Skórzynska - Teriecka - Zamość, POLSKO

ZAMOŚĆ - IDEÁLNE MESTO, VŠEOBECNÝ HISTORICKÝ CHARAKTER, PRÍTOMNOSŤ A BUDÚCNOSŤ MESTA - REVITALIZAČNÉ AKTIVITY

Arch. Jan Radzik

Arch. Barbara Skórzynska - Teriecka

Zamość patrí medzi v Európe najdokonalejšie realizácie koncepcie ideálneho mesta podľa talianskej renesančnej teórie urbanizmu. Mesto založil tak povediac na „na surovom koreni“ Ján Zamoyski, dvorný kancelár a slávny vodca poľských vojsk, známy muž svojho stavu, podporovateľ učencov, básnikov a umelcov.

Slávnostné zahájenie výstavby sa uskutočnilo 12. júna 1580, ale prvá činnosť v teréne sa začala už o čosi skôr. Dvorný architekt kancelára Bernardo Morando, Talian z Padovy, vypracoval projekt plánu mesta a všetkých dôležitejších budov: rezidencie zakladateľa, vzorových domov pre mešťanov, kostoioiv, zbrojnice a opevnenia. V priebehu dvadsiatich rokov bolo mesto oddelené opevnením, vyplnené výstavbou, ktorá bola v 17. a 18. storočí postupne dopĺňaná i vymieňaná, pričom priestorová štruktúra výraznejšie narušená nebola.

Mesto malo mnohonárodnostný charakter, pôsobili v ňom ľudia rôzneho vicrovyznania a bolo dokonalým príkladom kultúrneho pohraničia medzi Východom a Západom Európy, kde spolunažívali v symbióze a tolerancii: Poliaci, Rusíni, Nemci, Taliani, Arméni, Gréci, Židia. Každá z týchto národností zanechala viditeľné stopy na architektúre svojich domov i chrámov stavaných v sieti priemyselného priestorového systému. Vďaka tomu sa architektúra Zamościa vyznačuje pravidelnosťou a zároveň rôznorodosťou.

Renesančné mesto, ktoré sa v prevažnej miere zachovalo do dnes, je nevelké. Baštové opevnenie zaberá spolu s rezidenciou okolo 24 ha povrchu, je dlhé 600 m a široké 400 m. Pásmo konzervátorskej ochrany je ale oveľa väčšie, zaberá aj široký pás rozostavaného a modernizovaného opevnenia.

Zamość znamená veľký úspech európskeho urbanizmu 16. storočia. Priestorový systém je charakterizovaný harmonickým, organickým spojením rezidencie a mesta.

Ojedinelým spôsobom bolo riešené centrum Zamościa, ktoré pozostávalo z dlhých ulíc, ktoré boli uzatvorené svetskými budovami a chrámami ako urbanistickými dominantami, v súlade s princípmi talianskej renesančnej divadelnej scénografie. Pravidelnosťou a jednoliatosťou námestí obkolesených prístrešími nadväzoval Zamość nie len na odporúčania nachádzajúce sa v architektonických traktátoch, ale aj na skoršiu realizáciu v talianskych mestách z obdobia renesancie (Vigevano, 1492 a Livorno, 1576), a predbehol všetky ostatné európske mestá nachádzajúce sa severne od Alp (Charleville vo Francúzsku, 1606-1620). Nie je ťažké z toho vyvodit' záver, že Zamość je najdokonalejšou realizáciou ideálneho mesta v stredo- východnej Európe 16. storočia. Uhorské mestá, pochádzajúce z toho istého obdobia – Nové Zámky (1580-88), taktiež Sabbioneta nachádzajúca sa v blízkosti Mantui, založená kniežaťom Vespazianom Gonzagom (1550-91), ktoré boli s Zamościom často porovnávané, sú menej „ideálne“.

Obranný priestorový systém i zástavba historického Zamościa sa okrem poškodenia, ktoré bolo spôsobené čiastočnými vybúraniami a prestavbou v období ruskej okupácie v 19. storočí, zachovala v pomerne dobre stave. Zvlášť pekný je Rynek Wielki (Veľké námestie)- centrálny salón mesta, s vysokou radnicou, domami z prístrešími a bohato zdobenými fasádami ovenčenými vysokými, typicky poľskými atikami (rekonštruované v rokoch 1978-80). Spomedzi sakrálnych budov si najväčšiu pozornosť zasluhuje Katedrála (1586-1598) a barokový kostol Františkánov (1647-55). Zaujímavé a cenné je opevnenie, ktoré zachytáva premeny vojenskej architektúry od 16. do 19. storočia (opevnenie bolo ako zastaralé čiastočne zbúrané v roku 1866, ale postupne je rekonštruované, napr. Bašta 7). Zvláštnu pozornosť si zasluhujú dve veľké obranné

priekopy a delová bašta z rokov 1825-30, ktorá poukazuje na vplyv slávnej technickej univerzity Duranda v Paríži.

Významný priestorový systém, nezvyčajný ideový program a bohatstvo architektonických diel z obdobia od 16. do 19. storočia, ktoré majú veľkú umeleckú hodnotu, sú svedectvom prelínania sa rôznych kultúr a robia z Zamościa výnimočné mesto stredo- východnej Európy.

Renovácia Zamojského pamiatkového systému trvá už niekoľko rokov. Prvé výskumné práce a realizácie boli vykonané pred druhou svetovou vojnou. V tomto období bol vypracovaný priekopnícky všeobecný plán mesta, ktorý si ako prvý určil za svoj cieľ sféru konzervátorskej ochrany.

V roku 1936 bolo Staré mesto uznané za pamiatkovú rezerváciu. Po ukončení vojny sa znova pristúpilo k záchrane Zamościa. Prvé inventárne, stavebné, štúdiové i projektové práce sa začali začiatkom 60- tých rokov. Na základe pripravenej dokumentácie bolo opravených niekoľko blokov domov. Režim šetrenia, ktorý v tomto období platil, nepriaznivo vyplýval na technický stav a estetiku pamiatkových objektov. Preto sa dnes znovu vyžaduje obnovenie modernizačných prác.

V 1974 roku bolo schválené Uznesenie Rady Ministrov týkajúce sa obnovy Starého mesta Zamość, na základe ktorého bola obnova robená pod patronátom štátu, ktorý jej zabezpečoval aj finančné prostriedky do roku 1985. Skôr ako sa pristúpilo k realizácii programu boli všetky objekty vykúpené od vlastníka a stali sa súčasťou štátneho pokladu.

Najväčší rozmach obnovy bol zaznamenaný v rokoch 1976-1980 a súvisel s oslavou 400-tého výročia vzniku mesta Zamość. V tomto období sa opravársko-konzervátorské práce koncentrovali na oblasť Rynku Wielkiego (Veľkého námestia), na osadenie jeho novej dlažby, a tiež na objekty slúžiace obranným účelom.

V 80 tých rokoch, vzhľadom na hospodársku krízu krajiny a nedostatok finančných prostriedkov, bol proces renovácie značne spomalený. V tomto období sa pokračovalo v renovácii, v súlade s predpokladaným programom, s veľkými ťažkosťami, a v rokoch 1989 a 1990 bola prerušená takmer úplne.

Počiatky transformácie štátneho systému znamenajú jednoznačné prerušenie procesu obnovy centrálnym riadením. Začiatkom 90 tých rokov sa mesto stalo vlastníkom väčšiny starých objektov Starého mesta, rovnako prebralo aj všetky finančné záležitosti. Mestské zastupiteľstvo pokračuje, v rámci svojich možností, v renovácii niektorých pamiatok, ktorú financuje z prostriedkov mestského rozpočtu, finančnú podporu nachádza aj v dotáciách Generálneho konzervátora pamiatok.

Súčasne sa realizuje aj program predaja pamiatkových objektov. V posledných rokoch sa predalo 26 objektov určených na komplexnú opravu a 5 prielukov pre výstavbu nových objektov. Týmto spôsobom bol značne odbremený štátny rozpočet.

Významná časť renovácií je organizovaná aj farnosťami, ktoré sú vlastníkami pamiatok sakrálneho charakteru na území Starého mesta. V rámci svojich možností im pri týchto projektoch finančne pomáha aj mesto. Peniaze získavajú aj z dotácií z Sakrálneho fondu a od Generálneho konzervátora pamiatok.

Staré mesto si vyžaduje vyriešiť aj niektoré iné otázky, nie len tie súvisiace z obnovou. Začaté práce narážajú na finančné bariéry, rovnako chýbajú aj náhradné byty pre bývajúcich, ktorých treba vystaňovať z domov určených na opravu.

V tejto situácii sme začali vypracovávať dlhodobý program revitalizácie Starého mesta, ktorého základnými cieľmi sú:

1. Ochrana a komplexná obnova Starého mesta s vytážením unikátnych kompozično- architektonických a historických hodnôt ako pokračovanie aktivít trvajúcich už 25 rokov.
2. Vykonanie transformácií, vhodných vzhľadom na technický a kultúrny stav ako aj na sociálnu a hospodársku situáciu (organizácia, financovanie a spravovanie) konkrétne:
 - využitie kultúrneho dedičstva Starého mesta ako základného činiteľa ekonomického rozvoja mesta
 - vytvorenie podmienok na posilnenie centra obchodu a služieb, ktorý by mal celomestský význam a podmienok na rozvoj turistiky a kultúry.
 - Náprava technického stavu a štandardov bývania.
 - Zmena a rozdelenie sociálnej štruktúry.

- Náprava estetického vzhľadu mesta usporiadaním a pretvorením verejného priestranstva, správnu organizáciou komunikácie a parkovania, organizáciou zelene, peších zón a atraktívnych urbanistických interiérov.

Vyššie vymenované ciele budú dosiahnuté na základe scenárov a aktivít načrtnutých v programe, v závislosti od pamiatkovej hodnoty objektu, jeho technického stavu a stavu vlastníctva, funkcie, štruktúry zasídlenia a možnosti vyst'ahovania.

Analýza všetkých zložiek vplývajúcich na existujúci stav umožní vypracovať harmonogram vecno – finančných aktivít s určením času realizácie a zdrojov financovania. Dúfame, že realizácia Programu revitalizácie prinavráti výnimočnosť väčšine objektov Starého mesta v Zamošci.

ZAMOŚĆ - MIASTO IDEALNE, OGÓLNY RYS HISTORYCZNY, TERAŻNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ MIASTA - PODJĘTE DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE

Arch. Jan Radzik

Arch. Barbara Skórzynska - Teriecka

Zamość jest jedną z najdoskonalszych w Europie realizacji koncepcji miasta idealnego według włoskiej renesansowej teorii urbanistyki. Miasto zostało założone „na surowym korzeniu” przez Jana Zamoyskiego, kanclerza wielkiego koronnego i hetmana wojsk polskich, wybitnego męża stanu, protektora uczonych, poetów i artystów.

Uroczysty akt fundacji nosi datę 12 czerwca 1580 r., ale pierwsze działania w terenie podjęto nieco wcześniej. Nadworny architekt kanclerza Bernardo Morando, Włoch z Padwy, opracował projekt planu miasta oraz wszystkich ważniejszych budowli: rezydencji fundatora, wzorcowych domów dla mieszczan, świątyń, arsenału i fortyfikacji. W ciągu 20 lat miasto wyodrębnione fortyfikacjami wypełniono zabudową, stopniowo uzupełnianą i wymienianą w XVII i XVIII wieku, w zasadzie bez naruszenia pierwotnej struktury przestrzennej.

Miasto miało charakter wielonarodowy, wielowyznaniowy i było doskonałym przykładem współistnienia na pograniczu kulturowym między Wschodem i Zachodem Europy, gdzie współżyli w symbiozie i tolerancji: Polacy, Rusini, Niemcy, Włosi, Ormianie, Grecy, Żydzi. Wszystkie nacje wycisnęły piętno na architekturze swoich domów i świątyń budowanych na tkance przemyślanego układu przestrzennego. Dzięki temu architektura Zamościa odznacza się dużą regularnością, a jednocześnie różnorodnością.

Miasto renesansowe zachowane w dużym stopniu do dziś jest niewielkie. W obrębie fortyfikacji bastionowych zajmuje wraz z rezydencją około 24 ha powierzchni, ma 600 m długości i 400 m szerokości. Strefa ochrony konserwatorskiej jest jednak znacznie większa, obejmuje bowiem szeroki pas rozbudowanych i modernizowanych fortyfikacji.

Zamość stanowi wybitne osiągnięcie urbanistyki europejskiej XVI wieku. Układ przestrzenny charakteryzuje się harmonijnym organicznym sprzężeniem rezydencji i miasta

Jak w żadnym innym mieście europejskim XVI wieku wewnątrz Zamościa zostało świadomie i konsekwentnie skomponowane przez długie perspektywy widokowe ulic zamkniętych gmachami świeckimi i świątyniami, jako dominantami urbanistycznymi, zgodnie z zasadami włoskiej renesansowej scenografii teatralnej. Regularnością i jednorodnością zabudowy placów otoczonych podcieniami Zamość nawiązywał nie tylko do zaleceń w traktatach architektonicznych, ale także do wcześniejszych realizacji w miastach włoskich okresu renesansu (**Vigevano**, 1492 oraz **Livorno**, 1576), a wyprzedził wszystkie inne miasta europejskie na północ od Alp (m.in. **Charleville** we Francji, 1606-1620). Nie trudno wnioskować, że Zamość jest najdoskonalszą realizacją miasta idealnego w środkowo - wschodniej Europie XVI wieku. Z tego samego czasu nowe miasta: na Węgrzech -**Nove Zamky** (1580 - 88), także **Sabbioneta** koło Mantui założona przez księcia **Vespaziano Gonzaga** (1550 - 91), chętnie porównywane z Zamościem, są mniej „idealne”.

Układ przestrzenny i zabudowa historycznego Zamościa w obrębie fortyfikacji są [stosunkowo] nieźle zachowane, mimo zubożeń przez częściowe wyburzenia i przebudowy w czasie rosyjskiej okupacji w XIX wieku. Szczególną urodą wyróżnia się **Rynek Wielki** - centralny salon miasta, z wyniosłym ratuszem, kamienicami z podcieniami i bogato dekorowanymi fasadami zwieńczonymi wysokimi, typowo polskimi attykami (rekonstruowane w latach 1978 - 80). Wśród budowli sakralnych wyróżnia się Katedra (1586 -1598)n i barokowy kościół Franciszkanów (1647-55) Ciekawy i wartościowy jest zespół fortyfikacji, obrazujący przemianę architektury militarnej od XVI - XIX wieku (fortyfikacje jako przestarzałe zostały częściowo zburzone w 1866 r, ale są stopniowo rekonstruowane, np. Bastion VII) Na wyróżnienie zasługują dwa wielkie

nadszańce i rotundalna działobitnia z lat 1825 - 30, wykazującą oddziaływanie słynnej Szkoły Politechnicznej Duranda w Paryżu.

Wybitny układ przestrzenny, niezwykle program ideowy i bogactwo dzieł architektonicznych od XVI do XIX wieku, na wysokim poziomie artystycznym, będące świadectwem splecenia się wielokulturowych wątków czynią Zamość miastem wyjątkowym w Europie Środkowo - Wschodniej.

Planowa renowacja Zamojskiego Zespołu Zabytkowego prowadzona jest od wielu lat. Pierwsze prace badawcze i realizacyjne wykonywane były przed II wojną światową, w tym czasie opracowany został prekursory plan ogólny miasta, wytyczający po raz pierwszy strefę ochrony konserwatorskiej.

W 1936 r. Stare Miasto w Zamościu zostało uznane za zabytek. Po zakończeniu wojny ponownie przystąpiono do ratowania Zamościa. Pierwsze prace inwentaryzacyjne, budowlane, studialne i projektowe podjęto na początku lat 60-tych. Na podstawie przygotowanej dokumentacji wyremontowano kilka bloków kamienic. Rygory oszczędnościowe, jakie w tym czasie obowiązywały, wpłynęły niekorzystnie na stan techniczny i estetykę obiektów zabytkowych. Wymagają one obecnie ponownie podjęcia prac modernizacyjnych.

W 1974 r. podjęta została Uchwała Rady Ministrów w sprawie odnowienia Starego Miasta w Zamościu, nadając temu zadaniu rangę państwową i zapewniając środki finansowe do 1985r. Przed przystąpieniem do realizacji programu wszystkie obiekty zostały wykupione od właścicieli na rzecz Skarbu Państwa.

Największe nasilenie prac rewaloryzacyjnych nastąpiło w latach 1976 - 1980 i związane było z obchodami rocznicy 400-lecia Zamościa. W tym czasie prace remontowo - konserwatorskie koncentrowały się w strefie Rynku Wielkiego, łącznie z wykonaniem jego nowej nawierzchni, a także przy obiektach fortecznych.

W latach 80-tych, ze względu na kryzys gospodarczy kraju i brak środków finansowych, proces renowacji uległ znacznemu zahamowaniu. W tym czasie z dużymi trudnościami kontynuowano renowację obiektów zgodnie z założonym programem, by w latach 1989 i 1990 przerwać je prawie całkowicie.

Początki transformacji ustrojowej państwa to jednocześnie załamanie się procesu rewaloryzacji prowadzonego ze środków centralnych. Na początku lat 90-tych w wyniku procesu komunalizacji miasto stało się właścicielem większości obiektów Starego Miasta, a tym samym finansowanie renowacji obciążało budżet miasta. Władze miejskie w miarę możliwości kontynuują renowację niektórych obiektów zabytkowych ze środków budżetu miasta wspomagane dotacjami Generalnego Konserwatora Zabytków.

Jednocześnie realizowany jest program sprzedaży obiektów zabytkowych. W ostatnich latach sprzedano ogółem 26 obiektów do remontów kompleksowych oraz 5 działek pod budownictwo plombowe. Działania te spowodowały zasadniczy wzrost nakładów ze środków pozabudżetowych.

Znaczny zakres prac renowacyjnych prowadzony jest przez parafie będące właścicielami obiektów zabytkowych sakralnych na terenie Starego Miasta. W miarę możliwości władze miasta dofinansowują prace rewaloryzacyjne przy tych obiektach. Parafie uzyskują również dotacje z Funduszu Sakralnego oraz od Generalnego Konserwatora Zabytków.

Jednakże Stare Miasto potrzebuje dużo większego zakresu działań nie tylko remontowych, a prace podjęte napotykają na bariery finansowe oraz brak mieszkań zastępczych dla lokatorów, których należy wykwaterować z kamienic przeznaczonych do remontu.

W tej sytuacji podjęliśmy się opracowania wieloletniego Programu rewitalizacji Starego Miasta, którego podstawowymi celami są:

- 1) ochrona i kompleksowa rewaloryzacja Starego Miasta z wydobyciem unikatowych walorów kompozycyjno - architektonicznych i historycznych jako kontynuacja działań prowadzonych od 25 lat
- 2) dokonanie korzystnych przekształceń zarówno pod względem stanu technicznego, kulturowego jak i sytuacji społecznej i gospodarczej (organizacja, finansowanie i zarządzanie) a w szczególności:
 - wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Starego Miasta jako podstawowego czynnika rozwoju ekonomicznego miasta
 - stworzenie warunków do wzmocnienia funkcji centrum handlowo-usługowego o znaczeniu ogólnomiejskim oraz do rozwoju funkcji turystyki i kultury

- poprawa stanu technicznego i standardów zamieszkania
- zmiana i zróżnicowanie struktury społecznej
- poprawa wizerunku estetycznego poprzez podporządkowanie, przekształcenie przestrzeni publicznej, prawidłową organizację komunikacji i parkowania, organizację zieleni ciągów spacerowych i atrakcyjnych wewnątrz urbanistycznych.

Wyżej wymienione cele osiągnięte zostaną poprzez wskazane w Programie różne scenariusze działań w zależności od wartości zabytkowej obiektu, jego stanu technicznego i stanu własności, funkcji, struktury zasiedlenia i możliwości wykwaterowań

Analiza wszystkich składników wpływających na stan istniejący pozwoli w efekcie opracować harmonogram rzeczowo-finansowy działań ze wskazaniem czasu realizacji, źródeł finansowania. Mamy nadzieję, że realizacja Programu rewitalizacji w przeciągu kilkunastu lat przywróci świetność większości obiektów Starego Miasta w Zamościu

BARDKONTAKT 2003

OD ASANACE K UNESCO
FROM DEMOLITION PLAN TO UNESCO

Ing. arch. Lubor Herzán - Třebíč, ČESKO

OD ASANACE K UNESCO

Ing. arch. Lubor Herzán

Židovská čtvrť v Třebíči spolu s románsko-gotickou bazilikou sv. Prokopa a židovským hřbitovem v Třebíči byly dne 3. července 2003 zapsány do prestižního seznamu světového kulturního a přírodního dědictví „UNESCO“ jako prvá židovská památka mimo území Izraele. Přitom ještě o 20 let dříve, v polovině 80. let se počítalo s plošnou asanací židovské čtvrti a následnou výstavbou výškových domů, které by nenávratně zničily genia loci tohoto místa. V 90. letech minulého století se v historicky velmi krátké době podařilo nejen od základu změnit názor na hodnotu tohoto území, ale myšlenku jeho revitalizace z větší části uskutečnit a zachránit tak pro budoucí generace unikátní urbanistický celek, který je významným dokladem svěbytné židovské kultury a neodmyslitelnou součástí světového kulturního dědictví.

Prvním krokem k záchraně zchátralé, ale urbanisticky a památkově nesmírně cenné čtvrti, bylo tvůrčí setkání šesti týmů architektů, kteří se snažili zformulovat hlavní zásady celkové revitalizace území. Přes to, že jednotlivé týmy řešily úkol nezávisle na sobě a došly k různým řešením, v mnohém se shodly. A právě tento společný jmenovatel se stal myšlenkovou základnou programu Fondu Třebíč – neziskové organizace, jež vznikla společným úsilím města Třebíče a pražské nadace ABF pro rozvoj architektury a stavebnictví a jako hlavní úkol si vytkla dlouhodobou koordinaci snah o všeobecnou regeneraci levobřežní části městské památkové zóny včetně židovského města. Program Fondu Třebíč byl rozpracován do dílčích projektů a ty jsou postupně naplňovány.

Rozhodujícím předpokladem pro revitalizaci území židovského města byla komplexní rekonstrukce inženýrských sítí, ochrana před povodněmi (náhrada klasických jezů vakovými) a pěší propojení židovské čtvrti s okolím dvěma lávkami. Na tyto práce v hodnotě cca 40 milionů Kč byla použita půjčka s dlouhodobou splatností z prostředků vlády USA (program MUFIS), takže rozsáhlé rekonstrukční práce mohly být provedeny v poměrně krátké době 2 let. Negativní dopady na život obyvatel této čtvrti tak mohly být výrazně zkráceny.

I když těmito pracemi město splnilo podstatnou část svého úkolu – připravit území, na němž by soukromí investoři, vlastníci takřka 90% nemovitostí v židovském městě, mohli investovat do svého majetku, nebyl to ze strany města krok jediný. K nejvýznamnějším patří adaptace bývalé továrny na městské byty pro mladá manželství a dokončení již dříve započaté rekonstrukce zadní synagogy. Z budovy, jež již od 20. let 20. století nesloužila k sakrálním účelům, ale jako sklad a byla v havarijním stavu se po takřka desetileté rekonstrukci (náklady cca 15 mil. Kč) stala jedna z nejvyhledávanějších trebičských památek a zároveň důstojný prostor pro výstavy, koncerty a shromáždění občanů.

V roce 2000 byla v synagoze otevřena stálá výstava z depozitářů Židovského muzea v Praze, která dokumentuje světský i náboženský život židovské komunity v trebičském regionu a výraznou měrou přispěla k rozvoji turistického ruchu.

Za zdařilou snahu zapojit Třebíč do širšího kontextu židovské kultury v českých zemích lze považovat tvorbu výstavy „Kořeny židovského národa v Čechách a na Moravě“, která byla vytvořena k 50. výročí založení státu Izrael. Koordinátorem všech prací bylo Město Třebíč a na výstavě se prezentovalo takřka 20 měst a dalších subjektů v České republice s dochovanými památkami židovské kultury. Vernisáž výstavy proběhla v březnu 1998 v Tel – Avivu, následně pak výstavu mohli shlédnout obyvatelé dalších měst v Izraeli, USA, Velké Británii. a České republice.

Rychlost, s jakou se z asanačního území stala památka UNESCO je dle dostupných informací bezprecedentní. Skutečnost, že spolu s židovskou čtvrtí a hřbitovem je zapsána i nedaleká románsko-gotická bazilika sv. Prokopa – vynikající dílo křesťanské architektury, lze považovat za poselství dnešku o možnosti koexistence různých náboženství a kultur a jejich vzájemného obohacování. Toto poselství nepozbylo do dnešních dnů nic na své

ing. arch. Lubor Herzán

FROM DEMOLITION PLAN TO UNESCO

Ing. arch. Lubor Herzán, Třebíč

Jewish quarter in Třebíč altogether with roman-gothic basilica of St. Prokop and Jewish cemetery in Třebíč were proposed for register into prestige list of the world culture and natural inheritance "UNESCO". And even 15 years before, in the middle of eightieth years last century, it was calculated with total demolition of Jewish quarter. Instead this quarter should be build point houses, that would beyond recovery destroy genius loci of this place. My contribution will refer to the years 1992-1998, when in historic very short time it succeeded to totally change this opinion on the value of this area.. This idea was realised from the bigger part and save for next generation with this way the unique urban complex that is important prove of original Jewish culture and it is essential part of culture inheritance of the world

The first step to save this shabby ,but urban and monumentally very value quarter, was the meeting of six teams of architects, who tried with graphics and words to formulate the main principles of total revitalisation of the left bank part of the town monumental zone in Třebíč. Jewish quarter is the organic part of this zone. With purpose worked on this project the architects from Třebíč, Brno and Prague so that different knowledge of this area enabled to arise different opinions to optimal solution. Fund Třebíč-unprofitable organisation that came from collective effort of town Třebíč and Foundation for development of architecture and buildings from Prague, takes as main task the long term co-ordination of efforts about general regeneration of the left bank part of the town monumental zone including Jewish town. Decisive condition for revitalisation of the area of Jewish town was complex reconstruction of engineering nets, protection against floods(replacement of classic weirs by capsule weirs), and walking connection of Jewish quarter with other parts of the town with two foot bridges. On these works which cost about 40 millions Kč ,was used the loan with long term maturity from the funds of the US government (programme MUFIS), so large reconstruction works could be done in relatively short time of two years

And it was not only this from the side of the town.To the most important belongs the adaptation of former factory into city flats for young couples and fulfilment of sooner started reconstruction of posterior synagogue. From the building, which from twentieth years of 20 century did not serve to religion purpose but as the storage place and it was almost in the desolate state, after ten years of reconstruction (which cost about 15 millions Kč), this building becomes one of the most looking for monumental in Třebíč and in the some time it is a dignity place for exhibitions, concerts and meeting of citizens.

In year Was in synagogue opened stable exposition from depository of Jewish museum from Prague.

The quickness, how the demolition area becomes a hot candidate for register into the list of UNESCO, is according available information unprecedented.. The reality that basilica of St. Prokop – extraordinary building of Christian architecture candidates altogether with Jewish quarter and Jewish cemetery for register into the list of UNESCO, it is possible to consider it as the message of today about the possibility of co-existence of different cultures and religions and their mutual benefits.

On July 3rd., the Jewish quarter with the Jewish cemetery and the Roman- gothic basilica of St. Prokop were written on a prestigious list of the world historical and natural heritage of UNESCO.

Hard work lasting for ten years was successfully completed and the area, which had been planned to be demolished two decades ago, has been recently included into most prestigious World monuments.

ing. arch. Lubor Herzán, Třebíč

P O Z N Á M K Y

P O Z N Á M K Y

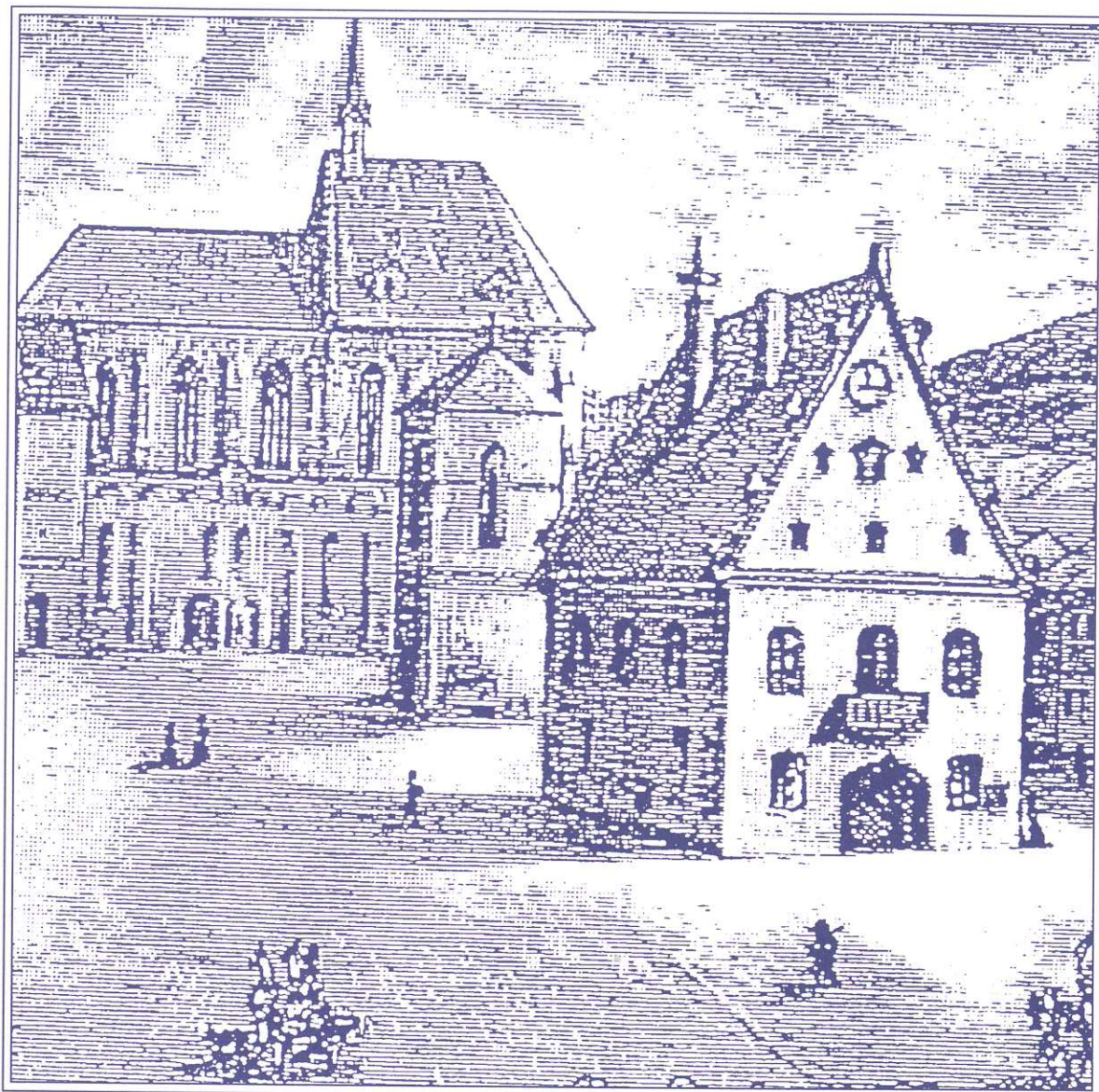
P O Z N Á M K Y

P O Z N Á M K Y

P O Z N Á M K Y

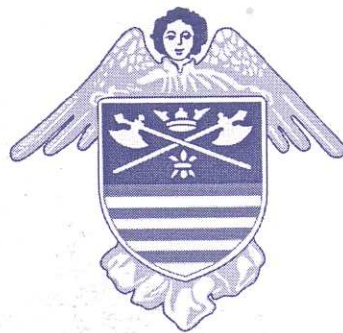

VYDÁVATEL : MESTO BARDEJOV, RADNIČNÉ NÁMESTIE Č. 16, 085 01 BARDEJOV

TLAČ : GRAFOTLAČ, UL. ŠTEFÁNIKOVA Č. 77, 085 01 BARDEJOV

NÁKLAD 100 KS

ISBN : 80 - 968981 - 1 - 6

BARDEJOV 2003

ISBN : 80 - 968981 - 1 - 6

9 788096 898114